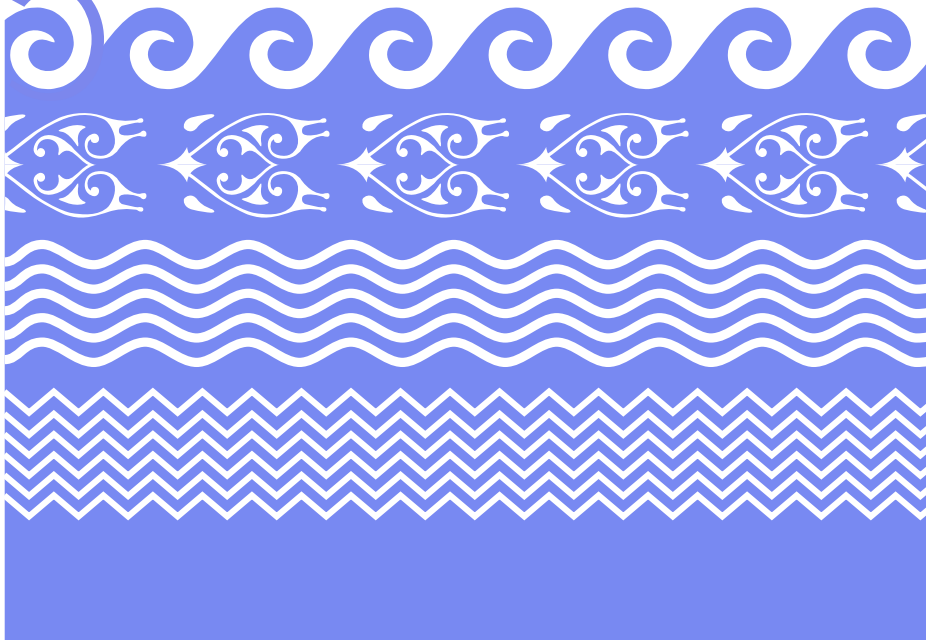

ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΟ ΕΡΓΟ ΚΡΗΤΗΣ

5

ΥΠ.ΠΟ.Α. - ΕΦΟΡΕΙΑ ΑΡΧΑΙΟΤΗΤΩΝ ΡΕΘΥΜΝΟΥ
ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΡΗΤΗΣ - ΤΜΗΜΑ ΙΣΤΟΡΙΑΣ ΚΑΙ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΑΣ
ΡΕΘΥΜΝΟ / 21-24 ΝΟΕΜΒΡΙΟΥ 2019

Π Ε Ρ Ι Λ Η Ψ Ε Ι Σ

**Εφορεία Αρχαιοτήτων Ρεθύμνου
Τμήμα Ιστορίας και Αρχαιολογίας Πανεπιστημίου Κρήτης**

ΑΕΚ 5

Ρέθυμνο, 21 – 24 Νοεμβρίου 2019

Τεύχος περιλήψεων

Περιεχόμενα

- A. Εισηγήσεις Φορέων**
- B. Προφορικές ανακοινώσεις**
- Γ. Επιτοίχιες ανακοινώσεις**

A. ΕΙΣΗΓΗΣΕΙΣ ΦΟΡΕΩΝ

Θεοδούλου Θεοτόκης

Υποβρύχια και παράκτια αρχαιολογική έρευνα στην Κρήτη κατά την τριετία 2017-2019. Πεπραγμένα του Γραφείου Εναλίων Αρχαιοτήτων Κρήτης

Κατά την εν λόγω τριετία το Γραφείο Κρήτης της Εφορείας Εναλίων Αρχαιοτήτων (ΕΕΑ) συνέχισε τη δραστηριότητα του στο διοικητικό, διαχειριστικό και ερευνητικό τομέα. Διεκπεραίωσε την διοικητική αλληλογραφία που αφορά στο νησί, στο πλαίσιο των αρμοδιοτήτων της ΕΕΑ, πραγματοποίησε τις απαιτούμενες αυτοψίες για την αδειοδότηση έργων και δραστηριοτήτων και παρουσίασε στο επιστημονικό και το ευρύ κοινό την ενάλια και παράκτια αρχαιολογική δραστηριότητα. Με τον Νέο Οργανισμό του ΥΠΠΟΑ (ΠΔ4/2018) το Γραφείο Κρήτης, μη αυτοτελής οργανική μονάδα μέχρι τότε, αναβαθμίστηκε σε Τμήμα της ΕΕΑ. Έκτοτε, με την υποστήριξη της Εφορείας, στελεχώθηκε ήδη με δύο επιπλέον υπαλλήλους, έναν αρχαιολόγο και έναν σχεδιαστή, οι οποίοι ολοκλήρωσαν την καταδυτική τους εκπαίδευση και έλαβαν τον χαρακτηρισμό του καταδυόμενου, δραστηριοποιούμενοι ήδη στις αποστολές για υποβρύχιες αυτοψίες και έρευνα. Σταδιακά, επίσης, το Γραφείο αποκτά τον απαιτούμενο υλικοτεχνικό εξοπλισμό, ενώ βρίσκεται στην αναζήτηση στέγης για να καλύψει τις νέες ανάγκες που δημιουργούνται. Από τις αυτοψίες και την ενάλια και παράκτια αρχαιολογική έρευνα σε διάφορα μέρη της Κρήτης, κατά την τριετία, προέκυψαν διάφορα άγνωστα, μέχρι σήμερα, αρχαιολογικά στοιχεία, τα οποία εμπλουτίζουν τον ενάλιο/παράκτιο αρχαιολογικό χάρτη της Κρήτης και βοηθούν στην ολιστική προσέγγιση των αντίστοιχων θέσεων από στεριά και θάλασσα. Ως προς τις επιστημονικές δράσεις έγιναν εν συντομία τα ακόλουθα: 1. Εγκαινιάστηκε, σε συνεργασία με το Ινστιτούτο Μεσογειακών Σπουδών, από το 2017, συστηματική, πενταετής, υποβρύχια, γεωαρχαιολογική έρευνα για τον εντοπισμό και αποτύπωση των ποντισμένων καταλοίπων του αρχαίου Ολούντος και της ευρύτερης περιοχής του κόλπου της Ελούντας. 2. Το 2018, πραγματοποιήθηκε κοινή, με την ΕΦΑ Λασιθίου, σωστική έρευνα και αρχαιολογικοί καθαρισμοί στην ακτή του όρμου του Στομίου Ιεράπετρας. 3. Αναμένεται να γίνει τον Οκτώβριο του 2019 σύντομη γεωαρχαιολογική έρευνα και αποτύπωση στο λιμάνι Ιεράπετρας, καθώς και η τρίτη αποστολή στον αρχαίο Ολούντα. Πέραν της έρευνας στο πεδίο, η ΕΕΑ από κοινού με το Ινστιτούτο Μεσογειακών Σπουδών και την ΕΦΑ Λασιθίου πέτυχαν την έγκριση, στο πλαίσιο του προγράμματος RisCrete της Περιφέρειας Κρήτης, της πρότασης ΔΙΑΤΟΠΟ: «*Διαχρονικά τοπία πολιτισμού της Κρήτης: αναδεικνύοντας τον θαλάσσιο και ορεινό πλούτο του Μιραμπέλου*», με στόχο την μελέτη και έρευνα της ευρύτερης περιοχής του κόλπου της Ελούντας ώστε να δημιουργηθεί τελικά ένας αρχαιολογικός άτλαντας που να περιλαμβάνει την γνωστή και την νέα πληροφορία που θα προκύψει από το πρόγραμμα, καθώς την ανάληψη προτάσεων/δράσεων ανάδειξης των μνημείων της περιοχής, χερσαίων και ενάλιων.

Μανδαλάκη Στέλλα

Το έργο του Αρχαιολογικού Μουσείου Ηρακλείου κατά την τριετία 2017-2019

Βασικές προτεραιότητες κατά την τριετία 2017-2019 αποτέλεσαν η αναβάθμιση των υποδομών του ΑΜΗ προκειμένου να είναι εφικτή η υλοποίηση περιοδικών εκθέσεων, η τεκμηρίωση του εκθεσιακού αρχαιολογικού υλικού, η διαμόρφωση των αποθηκευτικών

χώρων και η διεύρυνση των εξωστρεφών δράσεων που απευθύνονται σε διαφορετικές κατηγορίες κοινού, με έμφαση στις ευπαθείς ομάδες. Συγκεκριμένα, διασφαλίστηκε ο απαραίτητος εξοπλισμός, έτσι ώστε η αίθουσα περιοδικών εκθέσεων να μπορεί να χρησιμοποιηθεί για εκθέσεις και διαλέξεις και ο χώρος δίπλα από το βεστιάριο του Μουσείου για εκθέσεις μικρότερης κλίμακας. Υλοποιήθηκαν δύο εκθέσεις μικρής κλίμακας, μία με αφορμή των επαναπατρισμό 26 αρχαιοτήτων που είχαν κλαπεί κατά την περίοδο του Β' Παγκοσμίου πολέμου από την Κνωσό, και μία στο πλαίσιο ημερίδας για την επίδραση του μινωικού πολιτισμού στη σύγχρονη καλλιτεχνική δημιουργία, η οποία διοργανώθηκε σε συνεργασία με τον πολιτισμικό φορέα Branding Heritage και περιελάμβανε παρουσίαση σύγχρονων κοσμημάτων και ενδυμάτων μινωικής έμπνευσης. Φιλοξενήθηκε επίσης η φωτογραφική έκθεση του ΥΠΠΟΑ σχετικά με το ρόλο των περιοδικών εκθέσεων στην προβολή της πολιτιστικής μας κληρονομιάς στο εξωτερικό. Παράλληλα, υλοποιήθηκε η πρώτη μεγάλη περιοδική έκθεση του ΑΜΗ μετά από την ολοκλήρωση του έργου της Επανεκθέσης, με τίτλο "Δαίδαλος. Στα ίχνη του μυθικού τεχνίτη" και θέμα τα καινοτόμα τεχνολογικά επιτεύγματα κατά τη δεύτερη χιλιετία π.Χ. και στις αρχές των ιστορικών χρόνων, όπως μαρτυρούνται μέσα από το μύθο του ευρηματικού τεχνίτη Δαίδαλου. Παράλληλες δράσεις, με περισσότερο προβλεβλήμενη την έκθεση σύγχρονης τέχνης με έργα που εμπνέονται από το μύθο του Δαίδαλου, καθώς και η εκπόνηση εκπαιδευτικού φυλλαδίου από το Τμήμα Εκπαιδευτικών Προγραμμάτων του ΥΠΠΟΑ, πλαισιώνουν την αρχαιολογική περιοδική έκθεση. Θεματικές ξεναγήσεις, παρουσίαση αρχαιολογικού υλικού από τις αποθήκες, διαλέξεις, επετειακές εκδηλώσεις, μουσικά δρώμενα, βιωματικά εργαστήρια, περιηγήσεις σε αρχαιολογικούς χώρους και εκπαιδευτικά παιχνίδια αναδεικνύουν το εύρος των μουσειακών δράσεων.

Μποσνάκης Δημήτρης

Οι αρχαιολογικές έρευνες του Πανεπιστημίου Κρήτης κατά την τριετία 2017-2019

Η παρουσίαση του έργου του Τομέα Αρχαιολογίας και Ιστορίας της Τέχνης του Τμήματος Ιστορίας και Αρχαιολογίας της Φιλοσοφικής Σχολής του Πανεπιστημίου Κρήτης επικεντρώνεται στην ερευνητική δραστηριότητα των μελών του και στις εκπαιδευτικές δράσεις που αναπτύχθηκαν κατά την τριετία 2017-2019. Μεταξύ άλλων θα παρουσιαστούν οι έρευνες του Τομέα στην Ελεύθερνα, στον Βρύσινα, στη Γαύδο, στη Ντία, αλλά και στην Κραννώνα, στα Ροδαφνίδια της Λέσβου και στον Κυθρό.

Ντάρλας Ανδρέας

Το έργο της Εφορείας Παλαιοανθρωπολογίας-Σπηλαιολογίας στην Κρήτη κατά την τριετία 2017- 2019

Η Εφορεία Παλαιοανθρωπολογίας-Σπηλαιολογίας συνέχισε κατά την τριετία 2017-2019 το έργο της στην Κρήτη, τη διοικητική περιφέρεια της χώρας με τη μεγαλύτερη πυκνότητα σπηλαίων. Η κυριότερη δράση της αυτή την περίοδο ήταν η σωστική επέμβαση στη θέση Φαραγγούλι Αποσελέμη, η οποία διενεργήθηκε στο πλαίσιο του έργου «Γούρνες - Χερσόνησος» του Βόρειου Οδικού Άξονα Κρήτης και έφερε στο φως πολλά στοιχεία για τη διαχρονική χρήση των σπηλαίων και λαξευτών κατασκευών που εντοπίστηκαν εκεί. Διενήργησε επίσης μεγάλο αριθμό αυτοψιών σε όλη την έκταση του νησιού, τόσο στο πλαίσιο γνωμοδοτήσεων για την έγκριση έργων (με κυριότερο εκείνο της κατασκευής νέου

αεροδρομίου στο Καστέλι Πεδιάδας) όσο και με αφορμή λαθρανασκαφές, παραδόσεις αρχαίων, εποπτεία έργων και ερευνών. Συνέχισε ακόμη την εποπτεία και τον έλεγχο των αξιοποιημένων σπηλαίων που λειτουργούν ως επισκέψιμα μνημεία, καθώς και την προσπάθεια αναβάθμισης αυτών. Με το συνολικό έργο της στην Κρήτη, η Εφορεία συνέβαλε στην προστασία των μνημείων αρμοδιότητάς της και έφερε στο φως πολύτιμες αρχαιολογικές μαρτυρίες για όλες τις περιόδους του παρελθόντος, με σημείο αναφοράς τη χρήση των σπηλαίων.

Παπαδοπούλου Ελένη

Το έργο της Εφορείας Αρχαιοτήτων Χανίων κατά την τριετία 2017-2019

Η μέριμνα της Εφορείας Αρχαιοτήτων Χανίων για την προστασία και ανάδειξη των μνημείων και των αρχαιολογικών χώρων αρμοδιότητάς της, κατά την περίοδο 2017-2019, είναι συνεχής και πολυεπίπεδη. Το έργο της περιλαμβάνει μεταξύ άλλων, εξέταση και διεκπεραίωση αιτημάτων πολιτών και φορέων, διενέργεια αυτοψιών, μορφολογικό και εκσκαφικό έλεγχο, καταγραφή παλαιών και νέων ευρημάτων και φωτογράφησή τους, διενέργεια σωστικών ανασκαφικών ερευνών σε οικόπεδα ιδιωτών με χρηματοδότηση του Υπουργείου Πολιτισμού και Αθλητισμού αλλά και ιδιωτών, συντήρηση και στερέωση τοιχογραφιών, ψηφιδωτών, φορητών εικόνων και αρχαίων αντικειμένων κάθε υλικού, εργασίες ευπρεπισμού, διαμόρφωσης και καθαρισμού των αρχαιολογικών χώρων και μνημείων, κήρυξη και οριοθέτηση αρχαιολογικών χώρων, δημιουργία δίγλωσσων πινακίδων ενημέρωσης σε αρχαιολογικούς χώρους και μνημεία, ξεναγήσεις σχολείων, εκπαιδευτικά προγράμματα, περιοδικές εκθέσεις, ομιλίες και παρουσιάσεις σε ποικίλες επιστημονικές και πολιτιστικές εκδηλώσεις. Πλούσιο και ειδικών απαιτήσεων είναι και το αναστηλωτικό-στερεωτικό έργο με ιδιαίτερη έμφαση στα μνημεία και τις οχυρώσεις της πόλης Χανίων. Συγχρόνως, την περίοδο αυτή εντάχθηκαν έξι συγχρηματοδοτούμενα έργα στο Επιχειρησιακό Πρόγραμμα Κρήτης 2014-2020.

Σοφianού Χρύσα

Το έργο της Εφορείας Αρχαιοτήτων Λασιθίου κατά την τριετία 2017-2019

Θα παρουσιαστούν οι συστηματικές, δοκιμαστικές και σωστικές ανασκαφές που διεξήγαγε η Εφορεία στο συγκεκριμένο χρονικό διάστημα, τα Έργα ΕΣΠΑ, οι προγραμματικές συμβάσεις και τα μνημόνια συνεργασίας με φορείς, οι εργασίες στερέωσης, συντήρησης αναστήλωσης μνημείων, οι μελέτες που εκπονήθηκαν, οι πολιτιστικές εκδηλώσεις που διοργανώθηκαν και άλλες δραστηριότητες συμβατές με τις αρμοδιότητες της Εφορείας.

Συθιακάκη Βασιλική

Το έργο της Εφορείας Αρχαιοτήτων Ηρακλείου κατά την τριετία 2017-2019

Παρουσιάζεται το Έργο που υλοποίησε η Εφορεία Αρχαιοτήτων Ηρακλείου από το 2017 ως το 2019.

Τζιγκουνάκη Αναστασία

Το έργο της Εφορείας Αρχαιοτήτων Ρεθύμνου κατά την τριετία 2017-2019

Η παρουσίαση αφορά σε μια σύντομη έκθεση του έργου της Εφορείας Αρχαιοτήτων του Ρεθύμνου την τελευταία τριετία. Στο πλαίσιο της χρηματοδότησης του Κοινοτικού Πλαισίου

Στήριξης βρίσκονται σε εξέλιξη οι Α΄ φάσεις δύο μόνο έργων, βάσει των προτεραιοτήτων του ΥΠΠΟΑ κατά την προηγούμενη περίοδο, η ανάδειξη δι΄ αυτεπιστασίας της ΥΜΙΙΙ Νεκρόπολης των Αρμένων και του Παλαιοανακτορικού Κέντρου του Μοναστηρακίου. Ωστόσο, η Εφορεία μας, με πρωτοβουλία της, συμμετείχε στο ερευνητικό πρόγραμμα STORM/HORIZON 2020 για την κλιματική αλλαγή και τις επιπτώσεις της στα μνημεία, με εταίρους από την Αυστρία, τη Γερμανία, την Ιταλία, την Πορτογαλία, την Τουρκία και την Ηνωμένη Βρετανία, το οποίο ολοκληρώθηκε με ιδιαίτερη επιτυχία. Κατά τα έτη 2017-2019 οι καθημερινές δραστηριότητες της Εφορείας εκτός την καθημερινή εξέταση και αντιμετώπιση των αιτημάτων πολιτών και φορέων, περιλάμβαναν ανασκαφές, έργα συντήρησης, προστασίας, ανάδειξης και προβολής αρχαιολογικών χώρων και μνημείων προϊστορικών, ιστορικών, βυζαντινών και μεταβυζαντινών περιόδων, διαχείρισης και προβολής των Μουσείων αρμοδιότητάς μας, ενώ συνεχίστηκαν οι προσπάθειές μας για την επίλυση των συνεχών γραφειοκρατικών προβλημάτων για την κατασκευή του Νέου Αρχαιολογικού Μουσείου Ρεθύμνου.

B. ΠΡΟΦΟΡΙΚΕΣ ΑΝΑΚΟΙΝΩΣΕΙΣ

Agelarakis Anagnostis, Kanta Athanasia

The Aposelemis Neolithic Cemetery. Interim Report

New data about the stratigraphic sequence of burials containing more than one skeleton and their potential meaning are discussed in this report. In addition, further data emerging from the study of human skeletons are presented. Among them is evidence for healed head wounds and the evidence emerging for potential strife.

Baldini Isabella, Calìò Luigi M.

Byzantine stratigraphy from Gortys

The recent excavations in the Nimpheum block and in the Basilica of Mitropolis have brought to light stratigraphies of the mid-Byzantine period that mark the last stages of life in the city. The analysis of the layers of use and abandonment of the investigated structures can make new contributions to the knowledge of the last urban period of Gortys. In particular, the association between glazed ceramics of probable Constantinopolitan production, Byzantine-painted pottery and late sigillata pottery seem to constitute a constant complex in the stratigraphies.

Bonetto Jacopo, Bertelli Anna, Bridi Eliana, Brombin Edoardo, Maria Chiara Metelli, Valeria de Scarpis di Vianino

Excavations in the Sanctuary of Apollo Pythios at Gortyn (Crete): an update

Extensively excavated between the end of the 19th and the beginning of the 20th century, the sanctuary of Apollo *Pythios* at Gortyn (Crete) quickly acquired wide fame in ancient Greek studies mainly for the Archaic inscriptions collected during the first researches. Even though it was paid less attention to the building architectural sequence, all the following studies recalled the chronological development of the temple drawn after the previous excavations. Since 2012 the University of Padova and the Italian Archaeological School at Athens are working on the Sanctuary of Apollo *Pythios* with the aim of reviewing the knowledge so far acquired in order to better reconstruct its structural layout from the Archaic Age to the Imperial Roman Age. The new digital survey of the structures and the results of the trial excavations carried out in the last years lead towards a completely renewed and revised reconstruction of the temple architectural framework of the Archaic naos, including some considerations about the metrological choices of this first building, of the Hellenistic *pronaos* and of the Roman Imperial Temple. Some observations will be made also on the nearby structures (altar, *heroon* and building C), the evolution of which over time has not been previously noticed, but revealed to be strictly connected to that of the main worship building.

Buscemi Francesca, Figuera Marianna, D'Agostino Graziana, Aiello Damiano

Making the most of the old digital data: from 3D survey to serious game at Phaistos

The very actual topic of the reuse of data fully includes the digital spatial ones, in an intriguing negotiation between the different specialists about the feasibility, the purposes and the techniques for the development and the employ of an already existent dataset.

From an old cloud point by laser scanner realized in Phaistos at the *Quartiere Levi* in 2014 and devoted, at the beginning, to topographic aims and to a rough 3D documentation, an

interdisciplinary research group of the University and the CNR-IBAM of Catania, composed by archaeologist and engineers, raised to the challenge of an improvement of the old data in a multi-level perspective of their use. The most recent, low cost and user-friendly instruments for photographic data acquisition (GoPro camera) and software for processing (Agisoft Metashape) have been used in order to update and to improve the previous dataset, now used as a georeferenced "skeleton" for the overlay of new virtual models. Some specific and currently discussed technical issues will be dealt with, as the use of photogrammetry in small spaces or the dialogue between point clouds from imaging scanning and laser scanning. The architectural complexity of the *Quartiere Levi*, its great scientific value and the lack of accessibility to the visitors, attribute a special interest to the final result of the research, consisting in a scaled, photorealistic and navigable 3D model, available both for the scientific study and for the dissemination. In particular, as far as this last aspect is concerned, the virtual environment thus realized constituted an ideal starting point for the development of an educational fruition project based on a Serious Game approach. Indeed playful learning paradigm is currently at the centre of the debate on the Cultural Heritage digital fruition, because it allows the visitor to enjoy a pleasant learning experience (which, thanks to an emotional involvement, is connoted as memorable); it confers an additional value on the visit in terms of interactivity and contributes to the communication and promotion of CH.

Caloi Ilaria

Renovating the First Palace of Phaistos during the Middle Minoan IIA phase. New results on the 2017-2019 research activities

This paper focuses on the results obtained by the study of the MM IIA phase at the Phaistos Palace. Using a bottom-up approach based on fineware pottery from contexts excavated during the 1950-1966 Doro Levi's excavation, the aim of this paper is twofold: 1) to present the architecture and associated deposits dated to MM IIA from the original and main structure of the First Palace of Phaistos; 2) to present results of a new technological study - associated with experimental archaeology - conducted in 2018-2019, which allowed me to affirm that a new forming technique, the wheel-throwing technique, appeared at Phaistos in MM IIA.

The work I conducted in the last years has allowed me to connect two MM IIA homogeneous ceramic deposits from the Southwest building with the main architectural transformations of the building from its foundation (MM IB) to its destruction (MM IIB). The first is a filled-in platform deposit found in Room IL, which has been interpreted as the material mnemonic record of an exceptional and memorable event (commemorative deposit), likely represented by a feasting event on the occasion of the renovation of the Southwest building. The second is a dump found between the old (MM IB) and the new (MM IIA) wall constructed to limit the Lower West Court. It is rich in a variety of construction debris, which appear to be discard material resulting from the MM IIA renovation works of the Southwest building. Among the MM IIA Phaistian deposits that have provided wheel-thrown vases, there are the two aforementioned deposits. Considering the contemporary occurrence at MM IIA Phaistos of the introduction of an innovative forming technique, the wheel-throwing technique, and the remodelling of the Southwest building, it will be argued that the new forming technique was introduced by new groups attending the Phaistian building.

Carbone Federico

The minting of bronze coins at Gortyn and Phaistos: an analysis of the documentation

Recent research is giving new information on the role of coins in the Cretan economic context, also regarding bronze issues. Although we have summaries that help to identify the circumstances of these productions, bronze coins still await a detailed analysis considering the functioning of individual mints. Starting from these assumptions, this presentation intends to provide preliminary data on the interpretation of the available documentation, useful for understanding the organization of the bronze coinage of Gortyn, comparing it with the data already known from Phaistos. The bronze coinage of Gortyn is certainly the largest and most complex case: the use of different weight systems and the production over a wider chronological period require more detailed analysis. Yet the abundance of material allows us to understand the specificities of this production, also considering some features for the definition of a chronology. On the contrary there are complications about organizing a reliable sample, considering that only rare specimens come from regular archaeological excavations. The specificity of the sample will then be contextualized compared to cities, trying to identify the production features of both mints, with particular attention in reconstructing the articulation of the bronze coinage of Gortyn.

Christopoulou Anastasia, Wazny Tomasz, Moody Jennifer, Tzigounaki Anastasia, Giapitsoglou Kostas, Fraidaki Athina

Dendrochronological Research in the Rethymno Region

Two programs — the Balkan-Aegean Dendrochronology project based at the Nicolaus Copernicus University, Toruń (Poland) and the ongoing collaboration between the Cretan Tree-ring Group and the Ephorate of Antiquities of Rethymno “Trees, Timber and Tree-rings in Crete: Byzantine to Ottoman” — have been researching dendrochronology in the Rethymno region since 2017 and 2013 respectively. In this presentation we discuss our results from Preveli Monastery, the Monastery of Saint Paul near Gallos, and the mansion at M. Papamichelaki Street, Rethymno. First we identify the wood species used and then, if possible, we date the samples absolutely through dendrochronological analysis. This combined approach provides information on the provenance of the wood used for construction and on the construction dates of the buildings. Our results suggest that local and imported timber were commonly used for construction in Crete during the 18th and 19th centuries AD. At Preveli Monastery and the house at M. Papamichelaki Street fir imported from the Alps, probably *Abies alba*, was the main species used for planks. At the Monastery of St Paul, cedar (*Cedrus* sp.), a species of Eastern origin, was recognized in one of the few wood samples. Local cypress trees (*Cupressus sempervirens*) were used for beams at Preveli Monastery. Most cypress samples were difficult to date because they had multiple false rings, especially if from low-altitude trees. Nevertheless, some cypress samples could be dated against a local cypress chronology, confirming the dates of the Monastery's history. Our quest into the distant past continues through the examination of hundreds of prehistoric charcoal fragments, searching for material useful for dendrochronology. Once identified and measured they may be datable against newly developed Aegean and Balkan tree-ring chronologies, bringing us closer to one of our targets – the secure dating of the Minoan eruption of Santorini.

Clinton Miriam G., Betancourt Philip P., Tsipopoulou Metaxia

Architectural Reconstruction and Memory at Petras

The Petras Cemetery was in use for more than a thousand years as a funerary context and a focus of ceremonial activity. At least 19 house tombs have been uncovered at the cemetery to date, and recent excavations below the foundations of the previously known house tombs have frequently revealed earlier tombs. Each tomb likely was built to provide a burial place for an extended family, in the earlier periods, and later for corporate social groups. As such a long-lasting location of commemoration, the cemetery thus reveals complex layering, reuse, destruction, and reconstruction patterns in its architecture. This paper compares and contrasts the reconstruction activities in different house tombs at Petras to explore the motivations of the people who constructed these later tombs above earlier ones. This comparison reveals that not only is there chronological variation in how tombs were built over pre-existing architecture, but people within the same period also chose their reconstructive practices differently in some cases. These differences in attitude toward existing structures likely reflect more general social differentiation practices at Petras, most likely related to the construction of the palace and the emergence of a competing heterarchy of elite families connected with it. The construction of new architecture either to replace or recreate pre-existing funerary structures offered a way either to lay claim to or differentiate one's family from those of the past. Architectural reconstruction, therefore, can be seen as one among many strategies for claiming social pre-eminence in the Petras cemetery.

Coutsinas Nadia

The Project SettleInEastCrete: Spatial Dynamics and Settlement Patterns in Eastern Crete from the Classical to the Venetian Period

This paper aims to detail the methodology of a new research program, entitled *Spatial Dynamics and Settlement Patterns in Eastern Crete from the Classical to the Venetian Period*. Begun in December 2018, it is hosted at the Laboratory of Geophysical – Satellite Remote Sensing & Archaeoenvironment of the Institute for Mediterranean Studies - Foundation for Research and Technology, Hellas, in Rethymno. Through an interdisciplinary approach – combining a careful “reading” of historical and archaeological evidence with the spatial analysis offered by the application of new technologies in archaeological research – this project will attempt to highlight the developments of the settlement patterns in Eastern Crete from the Classical to the Venetian period. How can we differentiate towns, villages, hamlets and farmsteads? What are the key elements that can help understand the location of settlements? The agricultural lands and water sources? The economic factors (production centres and harbours)? Or the political factors? The main goal is to enlighten the transition from the ancient autonomous city-states to the medieval cities and villages, giving special attention to the geographical data. Concentrating specifically on the eastern part of Crete (roughly the modern Lassithi prefecture), it is the occasion to see how, on a same territory but on a long chronological period, through changing political and administrative systems, population has organized itself, balancing between a centralized and a disseminated mode of settlement. The project is based on already published material. What makes it special is its innovative research methodology, the diachronic approach, and the use of new technologies, necessary to deal with the large range of dovetailing issues that will be tackled by the project. This project has received funding from the Hellenic

Foundation for Research and Innovation (HFRI) and the General Secretariat for Research and Technology (GSRT), under grant agreement No 2388.

D'Agata Anna Lucia, Forsen Bjorn

Rethymno Hilly Countryside Archaeological Project (ReHCAP) 2019: First Year Report

The Rethymno Hilly Countryside Archaeological Project (ReHCAP) is an interdisciplinary research project, carried out as a collaboration between the Finnish Institute at Athens and Consiglio Nazionale delle Ricerche, Rome. Its aim is to investigate an area of ca. 25 square km in the hinterland to the southwest of the modern town of Rethymnon, with the help of a combination of surface survey, geophysical prospection and trial excavations. In this paper the results of the first campaign of this new archaeological field project will be presented.

Dierckx Heidi M.C.

A Spectrum of colours. Stone beads and pendants from the Petras Cemetery

Recent excavations of Petras Cemetery (2004-2019), have revealed numerous non-metallic, mostly stone, beads and pendants, which produced an array of colorful necklaces, from EM II-MM II funerary contexts. In addition to the use of gold and silver, beads and pendants were made from diverse materials, including a variety of stones, bone, and shell. Most beads and pendants were made of semi-precious stones that were locally available, such as rock crystal, steatite, and serpentinite. Others were from imported semi-precious stones, specifically carnelian and lapis lazuli. One of the most impressive finds came from two undisturbed primary rich EM II burials below House Tomb 2, Space 9. From this contexts, whole necklaces can be reconstructed. These consisted of a variety of beads and pendants of diverse materials and shapes, including gold, silver and a variety of stone beads, creating vibrant multicolored necklaces. This paper will explore the variety of stone beads and pendants used by the EM-MM elite and the technology used in the production of these beads and pendants, which depended on the material and desired shape. Of particular interest are the carnelian beads which appear to show that carnelian was imported as raw material, but the beads were produced locally. It is clear that at least some beads were imported (e.g. lapis lazuli) or the material was imported to be made into beads, as the case with carnelian from Egypt and/or the Near East, showing continued connections with the Orient during the EM II- MM II periods.

Driessen Jan

Η ανασκαφή στο Σίσι. Το δεύτερο πενταετές πρόγραμμα

Between 2015 and 2019, the Belgian School at Athens conducted a second five-year programme of excavations, survey and study at Sissi. Work primarily concentrated on the exploration of the court-centred building but excavation of the cemetery and the settlement also continued, adding valuable evidence for specific chronological phases (EM IIA, EM IIB, MM IIIA, LM II-III A1) that were not illustrated by the first 5-year programme.

Ferrence Susan C., Giunlia-Mair Alessandra, Betancourt Philip P., Muhly James D.

Embracing Figures: An Enigmatic Gold Pendant from the Cemetery of Petras

The excavation of the Pre- and Protopalatial cemetery of Petras continues to reveal new and interesting information about the people who were buried there before the foundation of the palace at Petras. In 2018, a primary female burial was excavated in a lower level beneath House

Tomb 2, which was founded in Middle Minoan IB. The woman wore a necklace of various types of jewels including a very small gold pendant cast in the lost-wax technique. The iconography of the piece depicts two male bearded figures in an embrace as they kneel and face each other. The meaning of the pendant sheds light on the customs and beliefs of the elite people of Petras before their palace was founded.

Fitzsimons Rodney D. (RDF), D. Matthew Buell (DMB)

Minoans at Aghios Nikolaos: A Bronze Age Harbour Site at Khavania, Lasithi

This paper presents the preliminary results of the Khavania Topographical and Architectural Mapping Project, which seeks to document all visible natural and anthropogenic features at the site of Khavania, a small promontory situated on the northern outskirts of Aghios Nikolaos.

Gaignerot-Driessen Florence

Recent discoveries at Anavlochos (Lasithi)

As part of a 5-year (2017-2021) research program, excavations have been carried out by the French School at Athens on the Anavlochos ridge. They revealed evidence for occupation from the Late Minoan IIIc period onwards up to the Classical period. Cultic, funerary, and residential places have been investigated in order to reconstruct the social, political, and economic organization of a mountainous community during the period of transition leading from palaces to poleis.

Greco Alessandro, Palmieri Claudia

Mycenaean Phaistos: New research perspectives from Chalara

During the excavations of the Sixties, Levi identified some rooms pertaining to one or more buildings dating to the Mycenaean phase, in the so-called "quartiere di Chalara", in the SE slope of the hill of the Palace of Phaistos. The subsequent studies of Elisabetta Borgna (2011), have allowed a more precise understanding of these structures, of their chronology and, in particular, have unlighted their importance, allowing Borgna to conclude that the later building of the Mycenaean phase (LM IIIA₂ late – LM IIIB Early), built with "fine architecture" and "almost monumental features" can be related to "the emergence of the new final Palatial elites". The aim of this contribution is to provide an up-to-date picture of our knowledge of this or these Mycenaean "mansions" in the light of the stratigraphic studies carried out in Chalara by the Phaistos Project team. As a matter of fact, during the 2016 and 2017 campaigns, it was possible to identify some new walls, areas and new stratigraphic contexts that can be related to these buildings allowing us to hypothesize with greater precision the extension and importance of the Mycenaean presence in this part of the site of Phaistos.

Jaia Alessandro M., Sassu Rita

Gortys: The great semi-circular monument in the Praetorium district and the urban layout of the Hellenistic-Roman city

The paper shall focus on the results of the latest archaeological missions led by Sapienza University of Rome upon concession of the SAIA - Italian Archaeological School at Athens, particularly focusing on one imposing monument discovered on the northern limit of the excavation area, in the Praetorium district, and on the reconstruction of the city planning and the urban development of the city of Gortys. The monument, marked by a semi-circular shape, is

17 m long and stands within an area dominated by funerary monuments - that have also been recovered during the archaeological campaigns by SAIA-Sapienza, north of the great plateia, too. The huge building requires further investigations, but some preliminary data can be illustrated from now. The construction, which seems to date back to the I-II cent. A.D., shows an opus caementicium structure covered with stone blocks and is marked by the presence of five stairs, originally surmounted by columns. The plan of the edifice is distinguished by an original architectural scheme, quite novel and unusual within the Cretan scenario, being probably due to local experimentations marking the private monuments. Furthermore, it is provided with a hypogeal chamber, maybe denoting a double function, public on the surface and private in the underground level, on the model of the library of Celsus in the city of Ephesus. The presentation of the monument will be included in the broader framework of the results obtained from the most recent topographical surveys conducted on the city of Gortys, starting from the Pretorio district which gradually acquired a key role in the late Hellenistic and Roman period. In particular, a proposal to reconstruct the urban grid of the Hellenistic age and the interaction between this phase of urban planning and the expansion of the urban area of the Roman era will be presented.

Kelly Amanda

A Roman Villa at Myrtos - the 1973 season

In 1973, a Roman bathing complex was investigated at the western tip of the coastal village of Myrtos, 14km west of the Ierapetra. The floors of a series of rooms were then uncovered and cleaned by Sara Paton with a view to consolidating the remains for posterity. At that time, the complex was interpreted as possibly "the private baths of a grand villa", the construction of which was reported as "Late Antonine". In 2018, Sara Paton kindly gave me her notebooks, plans and photographs from her 1973 season while Gerald Cadogan granted me permission to look at the pottery now housed in The *Stratigraphic Museum* at Knossos. I have studied the entire archive and wish to share my findings in this short presentation.

Longo Fausto, Greco Alessandro

Phaistos Project: Results of the campaign (2015-2019)

Over the last few years in Phaistos the Phaistos Project (in collaboration with the Italian Archeology School of Athens and the Ephoria in the Antiquities of Heraklion) has worked in particular in the areas of Haghia Photini and Chalara with topographic surveys, study of the sections exposed and study of the structures. During 2017 three sondages (9, 10 and 11) were also carried out in order to get to know the stratigraphy. A new cartography of the settlement was also created during the 2016 campaign. The report will present the results of the activity carried out in recent years.

Militello Pietro Maria, Carinci Filippo Maria

Phaistos and Ayia Triada: 2017-2019 Activities by the Universities of Venice and Catania

During 2017-2018 the Universities of Venice (Filippo Carinci) and Catania (Pietro Militello) completed in Phaistos the program of excavations of the project "Beyond the Palace", focusing on the urban development of the areas around the central part of the Hill, from the Neolithic to the Greek period. Excavations by Carinci on the south-western slope discovered the remains of a

few Early Minoan and Final Neolithic dwellings. During the later phases, from MMII to the Greek periods, the area became an important road junction between paths linking the lower and upper part of the hill and the area of the palace area with the houses. Excavations by Militello focused on the area around the Greek temple to the South of the Palace, revealing a deep refurbishing in the early geometric period, which brought to the dismantling of earlier walls, and in the VI century B.C., with the construction of the temple. In the North Eastern Sector area, soundings also revealed the existence of previously almost unknown LMIII and Early Geometric phases. In 2019 activities have been devoted in Phaistos to the completion of 3D survey in the South-Western Quarter, in Ayia Triada to protection and conservation activities aiming at contrasting the impact of rainwater on monuments.

Moles Anna

Health and diet at Hellenistic, Roman and Late Antique Knossos

Revisiting the human skeletal remains from old excavations Knossos has enabled the investigation of aspects of human health and diet in the population. My research has considered how urban development and decline, and the associated major socio-economic and political changes at the site between the Hellenistic and Late Antique periods, would have impacted the health and daily lifestyle of the inhabitants of Knossos. Changes occur in diet, activity and living conditions between the Hellenistic and Roman assemblages, as an elite class appears to emerge. The later transition into Late Antiquity is a more gradual socio-economic change and this is also reflected in the less substantial differences in health and lifestyle indicators. However, there is a general picture of an improvement in living conditions alongside the reduction in population size, with less pressure on food resources and suggestion of a less hierarchical society. As an extensively studied and well-documented site, Knossos provides a unique opportunity to consider long-term phenomena associated with its varied past and this study demonstrates the value of revisiting legacy skeletal material as a resource for the interpretation of society.

Pautasso Antonella, Rizza Salvatore

Three periboloi of the Geometric period in the south-western hill of the Siderospilia necropolis (Prinias)

This paper intends to present in outlines some first results of the project of study and publication of the Siderospilia necropolis (Prinias). Focusing on a specific area of the cemetery, the south-western hill, the paper will present three small funerary precincts built at the beginning of the Geometric period and used for some centuries, along with the assemblages of the most interesting tombs inside and outside them. Some relevant issues, such as the use of the memory as identity marker, will be addressed and discussed. At the same time, the different stages of use of the funerary precincts will be displayed through a digital reconstruction.

Perna Roberto

Πρόσφατες έρευνες στη Γόρτυνα: Η πόλη και η συνοικία των Βυζαντινών Σπιτιών

Η συνεισφορά είναι αφιερωμένη στα αποτελέσματα της πιο πρόσφατης έρευνας που πραγματοποιήθηκε από το Πανεπιστήμιο της Macerata στη Γόρτυνα. Η έρευνα αφ' ενός αφορούσε στη συνέχιση διερευνήσεων τοπογραφικού χαρακτήρα, που επέτρεψε να ενσωματωθούν όλα τα δεδομένα για την πόλη και ιδιαίτερα σε σχέση με τις διαδρομές των υδραγωγείων της ρωμαϊκής και βυζαντινής εποχής, αφ' ετέρου την έναρξη της ανασκαφής

της επονομαζόμενης «Νότιας επέκτασης της συνοικίας των Βυζαντινών Οικιών», όπου είναι πιθανό να τοποθετείται μία μικρή μονή, ήδη από τον 5ο αιώνα μ.Χ.

Rupp David W., Tsipopoulou Metaxia

Strategies for mortuary differentiation among emergent elites at Early Minoan II Petras

The choice of the southern and middle portions of the Petras - Kephala plateau for an elite cemetery, starting in Early Minoan IB, for mostly secondary burials in so-called “house tombs” must have connected to the remains of the Final Neolithic IV and Early Minoan IA settlement on the adjacent slope. An exception to this pattern were two rich primary burials and a small Early Cycladic style cist grave located close to the settlement remains and, significantly under the rooms of the MM IB-II B House Tomb 2. In Early Minoan IIA an ovoid burial pit, the “Lower Burial”, oriented E/W, was dug into the rocky colluvium filling a drainage ravine in the limestone bedrock. The body of a young woman was placed in it adorned with gold, silver, and rock crystal jewellery. In an adjacent small pit three ceramic vessels (a hole-mouth pithoid jar with a shallow spouted bowl with a lug handle as the lid and a beaked jug) were placed. On top of the fill of the pit, over the area of the body’s pelvis, a large translucent orange travertine bowl with a ring base was placed on its edge as a burial marker. A rectangular funerary structure, ca. 1.50 x 1.70 m, was then constructed over the filled pit using large, irregular limestone stones laid in three rough courses. Later in Early Minoan II this unique and monumental funerary structure was extensively destroyed for the excavation of another ovoid burial pit, the “Upper Burial”, oriented N/S, over the western end of the earlier burial pit. These activities did not disturb the lower burial. A young woman was interred in this upper pit with gold, rock crystal and carnelian jewellery. Other grave offerings included a Naxian marble pyxis with a matching lid. In the Early Minoan III period this burial deposit was disturbed. The numerous Early Cycladic IIA marble figurine fragments found in the general area and the contemporary Naxian marble sauceboat found in a MM IIB context with House Tomb 2 probably were grave offerings in this burial. The primary interment of the two bodies, the construction of a substantial structure over the first burial and the richness and variety of the offerings were bold strategies to clearly differential them from the numerous secondary burials grouped together in the adjacent communal structures in the Early Minoan cemetery of Petras – Kephala.

Simandiraki-Grimshaw Anna, Tsipopoulou Metaxia

The Feline Vase from Petras in context

The Pre- and Protopalatial cemetery of Petras, Siteia, is one of the most important Bronze Age cemeteries of Crete and the Aegean. Its importance lies in its rich and plentiful material, which represents social groupings, dynamics and practices that shed new light on the formation of palace states in Crete. In this paper, we will present and discuss a unique find from the cemetery: the Feline Vase. We will discuss its date, manufacture and stratigraphy, but we will also embed it in its MMII, palatial, east Cretan and eastern Mediterranean context. We hope to show, through comparison and contextualisation, that this artefact belongs to a complex web of intra-site, inter-site, interregional and international networks; and that it speaks volumes regarding the sociocultural connectivity of Petras and East Crete during these decisive years of the Aegean Bronze Age.

Todaro Simona Venera

Phaistos I-X: re-assessing the relative and absolute chronology of Prepalatial Phaistos

Over the past 15 years much effort has been put in reassessing the relative chronology of Prepalatial Phaistos, which D. Levi had compressed in two main periods, the Chalcolithic and the Prepalatial. The re-assessment was triggered by several deep trenches to bedrock on the western slope of the hill that uncovered long sequences of superimposed floors and structures spanning the Neolithic to MM IA periods. It was, however, accomplished through patient cross-correlation of ca. 180 stratigraphies from excavations spanning the past 120 years. This led to the identification of 10 major phases of occupation, termed Phaistos I-X. Each phase is characterised by a specific settlement lay-out and distinctive architectural forms, building techniques and ceramic production.

The stylistic, technological and now also chronological distinctiveness of the pottery made on the Phaistos ridge also means that when that same pottery occurs in Prepalatial assemblages outside the Mesara region, as is frequently the case, it should allow these also to be related to the Phaistos site-phase sequence. On this principle it should be possible to build a more fundamental understanding of the relationship between the Phaistos site-sequence and other specifically stratified site phases and their ceramic assemblages (seriation) at Prepalatial sites around the island. This set of close linkages might then be used to review, underpin and/or refine subphases within the formal tripartite 'Minoan' chronological system for Bronze Age Crete, originally introduced by Arthur Evans and much discussed and refined ever since. Moving from the relative to the absolute in Prepalatial chronology, it is important to note that, while radiocarbon dates have been taken from specific Prepalatial assemblages/subphases, there has never yet been an attempt to date a long, stratified sequence of Prepalatial phases at a single site and thereby exploit possibilities that allow our understanding of the specific duration and transition dates of each of those depositional phases at the site in question to be more closely refined. Such insights would also, inevitably, have important implications for our understanding of the timing and duration of Prepalatial phases at regional and even island-wide levels. In order to make this a reality for Phaistos a series of 30 radiocarbon samples have been selected from previously studied animal bone assemblages taken from specific structured depositions within each Prepalatial site-phase.

Tomkins Peter

Knossos I-XIII: New light on Neolithic stratigraphy, phasing, contexts and chronology

In 2007 an initial review of Neolithic stratigraphy and phasing at Knossos, combined with a detailed, analytically-supported study of ceramic typology and technology, led to the introduction of a new system of chronological phasing, which for the first time integrated phases and harmonised terminology with the Greek mainland. This paper provides an update on developments since then from work on the stratigraphy, phasing and contexts of the John Evans excavations (1957-60; 1969-70). A definitive presentation of this work will appear in a forthcoming monograph (Knossos Kephala I; Tomkins in preparation). This will be the first of a series of planned volumes on the John Evans Neolithic excavations to be published by the BSA, in which the work of a team of specialists will be presented (Knossos Neolithic Publication Project, coordinated: V. Isaakidou and the author). The present paper will overview a new site-phase system for Neolithic Knossos, comprising a series of numbered stratigraphical phases (Knossos I-XIII). This system has been developed to more adequately articulate the resolution of

the Knossos Neolithic stratigraphy and to provide a single framework for all previously excavated stratigraphies. This work has brought additional resolution to the chronology introduced in 2007 (e.g. LN IA and LN IB, LN IIA and LN IIB, FN IIA and FN IIB). In addition, contextual reconstruction and site-wide integration of deposits has revealed changes in the functional use of space, most notably in the Central Court where a pottery production area with firing structures (LN IIB-FNIIB) has come to light.

Trainor Conor Patrick

The Hellenistic Wine Press at Knossos: Early Iron Age, Hellenistic and Early Roman Artefacts from the KWW'77 Excavations

In 1977 a wine press of Hellenistic date was excavated by Jill Carington Smith in Bougada Metochi, the Upper Village of Knossos. The results of these excavations provide important evidence for agricultural processing and for the economic topography of the Hellenistic city of Knossos. The architecture, stratigraphy and faunal remains from these excavations were published in 1994 by the excavator and S. Wall, however, the artefacts from these excavations has remained unstudied and unpublished until now. This paper will present a contextualized picture of the artefacts and assemblages from the wine press excavations, which include Late Geometric/Early Orientalising material, early Hellenistic material, the wine press itself, which dates to the years around 100BC, and a late 1st century BC Roman layer. This small, but significant excavation provides some thought-provoking insights about life at a city-edge during the Hellenistic period, as well as shedding light on the circumstances of the abandonment of the southern part of Knossos during Early Roman times.

Αναστασόπουλος Αντώνης, Βακονδίου Μαρία, Μανουρά Μελίνα

Το νερό στην Κρήτη: Ερευνητικό πρόγραμμα για τη διαχείριση των υδάτινων πόρων στην Κρήτη κατά τη βενετική και οθωμανική περίοδο (13ος-19ος αιώνας)

Το ερευνητικό πρόγραμμα *Ιστορική μελέτη της διαχείρισης των υδάτινων πόρων στην Κρήτη* εντάσσεται στο Υποέργο «Υλοποίηση Καινοτόμων Δράσεων στην Περιβαλλοντική Έρευνα και Ανάπτυξη-Κρήτη» της Πράξης «Καινοτόμες Δράσεις στην Περιβαλλοντική Έρευνα και Ανάπτυξη» (ΠΕΡΑν), πραγματοποιείται στο Ινστιτούτο Μεσογειακών Σπουδών και χρηματοδοτείται από το Επιχειρησιακό Πρόγραμμα «Ανταγωνιστικότητα, Επιχειρηματικότητα και Καινοτομία» στο πλαίσιο του ΕΣΠΑ 2014-2020, με τη συγχρηματοδότηση της Ελλάδας και της Ευρωπαϊκής Ένωσης (Ευρωπαϊκό Ταμείο Περιφερειακής Ανάπτυξης). Στόχος του προγράμματος είναι η συγκέντρωση και η συσχέτιση δημοσιευμένων και αδημοσίεωτων ιστορικών και αρχαιολογικών τεκμηρίων που αφορούν στους υδάτινους πόρους του νησιού και τη διαχείρισή τους κατά τη βενετική και οθωμανική περίοδο (13ος-19ος αιώνας). Στα πλαίσια του προγράμματος συγκεντρώθηκαν μαρτυρίες για το υδάτινο περιβάλλον της Κρήτης (ποτάμια, πηγές, λίμνες), τις κλιματολογικές συνθήκες (εποχές βροχοπτώσεων, εποχές ξηρασίας), τις υποδομές για τη μεταφορά, αποθήκευση και διανομή των νερών (υδραγωγεία, κρήνες, πηγάδια, δεξαμενές, νερόμυλους), τη νομοθεσία, τους κανόνες και τις συμβολαιογραφικές πράξεις για τον έλεγχο και τη διαχείριση των υδάτινων πόρων. Πρόκειται για πλούσιο και ετερόκλητο υλικό, ιδιαίτερα πρόσφορο για την προσέγγιση ποικίλων ιστορικών ζητημάτων, όπως η τεχνολογία των υδροδοτικών έργων, η οργάνωση των αγροτικών δραστηριοτήτων, η διαχείριση του νερού στις πόλεις σε δύο

διαφορετικά πολιτικά συστήματα, στο βενετικό Stato da Mar και στην Οθωμανική Αυτοκρατορία. Στην ανακοίνωση αυτή παρουσιάζονται η μεθοδολογία και τα αποτελέσματα του ερευνητικού προγράμματος, καθώς και προβληματισμοί, ερωτήματα και ερευνητικές προοπτικές.

Ανδριανάκης Μιχάλης

Διπλή εικόνα από τον Τσιβαρά Αποκορώνου

Η διπλή, πιθανώς τριπλή αρχικά, εικόνα με παράσταση της Παναγίας Οδηγήτριας και της Αγίας Αικατερίνης, βρέθηκε πριν από μερικά χρόνια σε δεύτερη χρήση στην ποδιά του τέμπλου του νεότερου ναού της Κοιμήσεως της Θεοτόκου στον Τσιβαρά Αποκορώνου, σε μικρή απόσταση από το Castel Aricorno. Για την προσαρμογή της στο τέμπλο είχε κοπεί στα δύο και η κατάσταση διατήρησής της δεν ήταν πολύ καλή. Από τις εργασίες συντήρησης στα εργαστήρια της 13ης/28ης Εφορείας Βυζαντινών Αρχαιοτήτων (σήμερα Εφορεία Αρχαιοτήτων Χανίων), προέκυψαν ορισμένα ενδιαφέροντα ορατά και μη στοιχεία, τα οποία οδηγούν σε συγκρίσεις με έργα γνωστών ζωγράφων από το δεύτερο μισό του 16ου αιώνα. Η χρονολόγηση επιβεβαιώθηκε και από εργαστηριακές έρευνες του Εθνικού Κέντρου Έρευνας Φυσικών Επιστημών «Δημόκριτος», σε συνδυασμό με ανάλυση των χρωστικών ουσιών. Η Παναγία εικονίζεται στο γνωστό εικονογραφικό τύπο της Οδηγήτριας, ο οποίος είναι ιδιαίτερα διαδεδομένος και στην Κρήτη μέχρι και τον 18ο αιώνα. Η Αγία Αικατερίνη αριστερά της, σε στάση τριών τετάρτων, στρέφεται προς την Παναγία. Με το δεξί χέρι κρατεί κλαδί φοίνικα και με το αριστερό ακουμπά με μια πολύ χαρακτηριστική κίνηση στον σπασμένο τροχό του μαρτυρίου. Η μορφή της Παναγίας έχει τα τυπικά χαρακτηριστικά του εικονογραφικού τύπου, ενώ ο μικρός Χριστός διακρίνεται για τον έντονα ζωγραφικό τρόπο απόδοσης του προσώπου και των ενδυμάτων, όπου είναι εμφανείς δυτικές επιδράσεις στην πτυχολογία, τις οποίες έχει ενσωματώσει στην τέχνη του ο ζωγράφος. Στη ντυμένη ως βυζαντινή αρχόντισσα αγία Αικατερίνη, κυριαρχούν δυτικές επιδράσεις στην απόδοση του προσώπου. Ο ανώνυμος ζωγράφος σχεδιάζει χωρίς χαράξεις, με τολμηρές, ελεύθερες, πλατιές πινελιές τις τρεις μορφές και τροποποιεί το σχέδιό του σε κάποια σημεία. Διαχειρίζεται με άνεση τα χρώματα όπου κυριαρχούν το βυσσί, το ρόδινο, το πορτοκαλί, το σκούρο πράσινο και το λευκό του μολύβδου, ενώ εντοπίζεται και η χρήση κονιορτοποιημένου γυαλιού. Η πτυχολογία αποδίδεται ζωγραφικά, με σταδιακό άνοιγμα των χρωμάτων και ελεύθερες πλατιές πινελιές. Εικονογραφικές και τεχνοτροπικές συγκρίσεις, απομακρύνουν την εικόνα του Τσιβαρά από τα έργα γνωστών ζωγράφων της εποχής. Το γεγονός ότι η εικόνα δεν διασώζει την υπογραφή του ζωγράφου, προκαλεί ένα σοβαρό προβληματισμό όσον αφορά στην απόδοσή της. Το γεγονός όμως ότι πολλά από τα τεχνικά και τεχνοτροπικά δεδομένα συναντώνται τόσο σε πρώιμα, όσο και σε μεταγενέστερα έργα του μεγάλου ζωγράφου Δομήνικου Θεοτοκόπουλου, ορισμένα από τα οποία μάλιστα διακρίνονται για τη μοναδικότητά τους, καθιστά αρκετά πιθανή την απόδοση της εικόνας του Τσιβαρά στον ίδιο. Θα μπορούσε να θεωρηθεί ως το πρωϊμότερο γνωστό έργο του πριν από την αναχώρησή του από την Κρήτη, ενώ θέτει και γενικότερα ερωτήματα όσον αφορά στην τεχνική του. Με την πρώτη αυτή παρουσίαση από την ομάδα εργασίας, θέτουμε τους προβληματισμούς αυτούς στη διάθεση της επιστημονικής κοινότητας.

Ανδρουλάκη Θεανώ, Μπουντρογιάννη Αμαλία, Καραγκούνη Αδαμαντία

Η πορεία της Αρτέμιδος και του Απόλλωνος από την Αρχαία Απτέρα στο Αρχαιολογικό Μουσείο Χανίων

Στο πλαίσιο της συστηματικής έρευνας της Εφορείας Αρχαιοτήτων Χανίων στον αρχαιολογικό χώρο της Απτέρας, υπό τη διεύθυνση της επίτιμης Αναπληρώτριας Προϊσταμένης κ. Β. Νινιού-Κινδελή, τον Ιανουάριο του 2016, αποκαλύφθηκε το Σύνταγμα της Αρτέμιδος και του Απόλλωνος. Από την πρώτη στιγμή διαπιστώθηκε η μοναδικότητά του, τόσο από αρχαιολογική όσο και από καλλιτεχνική σπουδαιότητα. Η ιδιαιτερότητά του σαν εύρημα επιβεβαιώθηκε με την άφιξή του στα εργαστήρια συντήρησης. Η υψηλή ποιότητα των υλικών, η λεπτότητα της επεξεργασίας των γλυπτών, ο συνδυασμός των διαφορετικών υλικών κατασκευής και ο τρόπος σύνθεσής τους αποτέλεσαν πρόκληση για τη συντήρηση και την αποκατάστασή του. Τέσσερα διαφορετικά υλικά συνδυάστηκαν από τους αρχαίους τεχνίτες για τη σύνθεση του Συντάγματος, κράμα χαλκού για το γλυπτό και το κιβωτίδιο της Αρτέμιδος, λευκό μάρμαρο για τον Απόλλωνα, τοπικός ασβεστόλιθος για το βαθμιδωτό βάθρο στήριξης και κράμα μολύβδου για τη στερέωσή τους στη βάση. Στις εργασίες αποκατάστασης που εφαρμόστηκαν στο σύνθετο ανασκαφικό εύρημα, ακολουθήθηκαν οι αρχές συντήρησης και σύγχρονες μέθοδοι και εφαρμόστηκαν συμβατά υλικά. Πραγματοποιήθηκαν, καθαρισμοί και στερεώσεις επιφανειών, συγκολλήσεις τμημάτων, προστασία των μεταλλικών τμημάτων και στήριξη των γλυπτών. Κατά τη διάρκεια των εργασιών επιβεβαιώθηκε η διατήρηση ερυθρής βαφής σε τμήματα του γλυπτού του Απόλλωνα και αποκαλύφθηκε η ύπαρξη χρυσού στα μαλλιά του μαρμάρινου γλυπτού και στο αριστερό πόδι της Αρτέμιδος. Η καλή κατάσταση διατήρησης του ευρήματος σε συνδυασμό με την μελετημένη αντιμετώπιση της αποκατάστασής του, και ο καθοριστικός παράγοντας της καλής συνεργασίας της ομάδας μας, οδήγησαν σε ένα άρτιο αποτέλεσμα ανάλογο της σπουδαιότητάς του.

Ανδρουλάκη Θεανώ, Παρθένιος Παναγιώτης

Εικονική περιήγηση στο καθολικό της Ενετικής Μονής του Αγίου Φραγκίσκου - Αρχαιολογικό Μουσείο στα Χανιά

Σε παγκόσμια και ευρωπαϊκή κλίμακα η τρισδιάστατη μοντελοποίηση της Πολιτιστικής Κληρονομιάς βρίσκει σημαντικές και πολυδιάστατες εφαρμογές. Οι συνεχείς εξελίξεις και βελτιώσεις των τεχνολογιών και των λογισμικών ψηφιακής αποτύπωσης αρχαιολογικών χώρων, μνημείων και αντικειμένων στοχεύουν στην παραγωγή υψηλής ποιότητας τρισδιάστατων μοντέλων. Ανάμεσα στις εφαρμογές η περιήγηση, ειδικών και κοινού, σε ψηφιακό περιβάλλον τείνει να αποτελέσει βασικό τρόπο προσέγγισης και προβολής ενός μνημείου, με τις προηγμένες εφαρμογές εικονικής και επαυξημένης πραγματικότητας. Σκοπός της συγκεκριμένης έρευνας είναι η δημιουργία ενός ψηφιακού μοντέλου, κατάλληλου για εικονική περιήγηση, του Καθολικού της Ενετικής Μονής του Αγ. Φραγκίσκου που σήμερα στεγάζεται το Αρχαιολογικό Μουσείο των Χανίων. Τα αρχαιολογικά εκθέματα του Μουσείου σύντομα θα μεταφερθούν στο σύγχρονο κτήριο στη Χαλέπα οπότε μέσα από την ψηφιακή περιήγηση στο τρισδιάστατο μοντέλο, έγινε προσπάθεια αποτύπωσης σε εικονικό περιβάλλον, της αίσθησης και της ατμόσφαιρας που αποπνέει σήμερα η έκθεση στο μνημείο. Οι εργασίες απόκτησης των δεδομένων, πραγματοποιήθηκαν μετά από προγραμματισμένη οργάνωση, με πολλές επισκέψεις επί τόπου στο μνημείο, με επίγεια και εναέρια

φωτογράφιση των χώρων με τη χρήση ψηφιακών μηχανών και εξοπλισμού που διαθέτουν τα εργαστήρια Ψηφιακών Μέσων Σχεδιασμού (Digital Media Lab) και Sense Lab του Πολυτεχνείου Κρήτης. Στη συνέχεια η επεξεργασία των δεδομένων με ειδικά λογισμικά τρισδιάστατης μοντελοποίησης χώρων και απόδοσης τελικών προϊόντων πραγματοποιήθηκε επίσης στο Digital Media Lab. Παρουσιάζονται η καταγραφή του υλικού εξοπλισμού, των ψηφιακών προγραμμάτων, η πορεία των εργασιών, οι μεθοδολογίες απεικόνισης, τα προβλήματα και τα αποτελέσματα των μεθόδων. Η εκπόνηση της έρευνας πραγματοποιήθηκε στα πλαίσια του Μεταπτυχιακού Προγράμματος Σπουδών της Σχολής Αρχιτεκτόνων Μηχανικών του Πολυτεχνείου Κρήτης με τίτλο «Ολοκληρωμένη Προστασία Ιστορικού Δομημένου Περιβάλλοντος με Σύγχρονες Τεχνολογίες και Προηγμένα Υλικά» και αποτελεί τμήμα της διπλωματικής εργασίας. Ο τίτλος της εργασίας ορίζεται ως «Τρισδιάστατη μοντελοποίηση: Δυναμικό εργαλείο στην ψηφιακή αναπαράσταση για την ανάδειξη και προβολή της Πολιτιστικής Κληρονομιάς. Η περίπτωση του Καθολικού της Ενετικής Μονής του Αγ. Φραγκίσκου - Αρχαιολογικό Μουσείο Χανίων» και εκπονήθηκε με επιβλέποντα τον κ. Π. Παρθένιο, Αναπληρωτή Καθηγητή.

Βοκοτόπουλος Λεωνίδα

Χοιρόμανδρες Ζάκρου: Ο Ανατολικός Τομέας

Στο πλαίσιο της συστηματικής ανασκαφής που διεξάγεται στις Χοιρόμανδρες Ζάκρου από το Πρόγραμμα «Μινωικοί Δρόμοι», ιδιαίτερη έμφαση δόθηκε κατά τα τελευταία έτη στην εξέταση της πλαγιάς που ορίζει την θέση από τα ανατολικά. Η διερεύνηση των ανδρών καλλιέργειας της ΥΜ ΙΒ που εκτείνονται σε όλη την έκτασή της επιβεβαίωσε ότι αυτά μοιράζονται όμοια χαρακτηριστικά με εκείνα της απέναντι, νότιας πλαγιάς, αποτελώντας τμήματα του ίδιου εγγειοβελτιωτικού έργου. Στην ίδια περιοχή αποκαλύφθηκε ένα μικρό μονόχωρο κτίσμα, το ιδιαίτερο ενδιαφέρον του οποίου έγκειται στην πρώιμη χρονολόγησή του: το κτήριο ήταν σε χρήση κατά τη ΜΜ ΙΒ και ΜΜ ΙΙΑ, αποτελεί δηλαδή μια από τις παλαιότερες ανεσκαμμένες εγκαταστάσεις της υπαίθρου της 2ης χιλιετίας π.Χ. Η διερεύνηση συμπεριέλαβε τον άμεσο περίγυρο του κτηρίου, αποκαλύπτοντας τις κατασκευές με τις οποίες αυτό συνδεόταν λειτουργικά: μian αυλή που οριζόταν από περίβολο, και έναν ισχυρό αντερεισματικό τοίχο που συγκρατούσε άνδρηρο καλλιέργειας ή εκτεταμένο αύλειο χώρο. Βάσει της απλής του μορφής, το κτήριο θα μπορούσε να ερμηνευθεί ως ένα βοηθητικό αγροτόσπιτο. Ωστόσο, η προσεγμένη του κατασκευή και τα κινητά ευρήματα δεν αποκλείουν μια περισσότερο συστηματική κατοίκηση. Η παρούσα ανακοίνωση αποσκοπεί σε μια πρώτη παρουσίαση των ανασκαφικών δεδομένων του ανατολικού τομέα της θέσης, όπως και στην εξέταση του εκεί κτηρίου υπό το πρίσμα των ευρύτερων εξελίξεων που παρατηρούνται κατά την Παλαιοανακτορική εποχή ως προς την οργάνωση της κατοίκησης και τις μορφές εκμετάλλευσης της αγροτικής ενδοχώρας της Κρήτης.

Γιαπιτσόγλου Κωνσταντίνος

Η μονή Αγίου Παύλου στον Γάλλο Ρεθύμνου

Η μονή Αγίου Παύλου στο Γάλλο Ρεθύμνου αποτελεί ένα μικρό μοναστήρι, μετόχι σήμερα της Μονής Αρκαδίου, του οποίου η πρώτη γνωστή αναφορά βρίσκεται στην απογραφή των ορθόδοξων ναών του Ρεθύμνου, του έτους 1637. Στην ανακοίνωση θα παρουσιαστεί η αποκατάσταση του Καθολικού της μονής, ενός μονόχωρου καμαροσκέπαστου ναού, πιθανόν

του 15ου - πρώιμου 16ου αι., που πραγματοποιήθηκε με δαπάνες της Μονής, και την επίβλεψη της Εφορείας Αρχαιοτήτων Ρεθύμνου, καθώς και η ανασκαφική έρευνα στο εσωτερικό του ναού, η οποία απεκάλυψε τέσσερεις κιβωτιόσχημους τάφους.

Γκαλανάκη Καλλιόπη, Αποστολάκη Εμμανουέλα, Παπουτσάκης Μανόλης, Κάσαρης Θεωρής

5ο υποέργο «Γούρνες-Χερσόνησος» (ΒΟΑΚ): Σωστική ανασκαφική διερεύνηση στη Θέση Φαραγγούλι

Στο πλαίσιο του 5ου υποέργου Γούρνες Χερσόνησος (ΒΟΑΚ) πραγματοποιήθηκε από την ΕΦΑΗ το 2018 σωστική ανασκαφική διερεύνηση, στη θέση Φαραγγούλι. Στα δυτικά ρέματος του ποταμού Αποσελέμη, στην έξοδο του ομώνυμου φαραγγιού και σε μικρή απόσταση από σύμπλεγμα σπηλαιωδών ορυγμάτων αποκαλύφθηκε σε λόφο οργανωμένο σε επάλληλα άνδρα τρίχωρο τουλάχιστον, ορθογώνιο, ελεύθερα ιστάμενο κτήριο (8,30μ.χ7,15μ) των Νεοανακτορικών χρόνων (ΜΜ ΙΙΙ-ΥΜ ΙΑ), ενώ σε μικρή απόσταση νότια του εντοπίστηκε πυρήνας στρώματος καταστροφής, επίσης των Νεοανακτορικών χρόνων. Η θέση του κτηρίου σε συνδυασμό με την επιμελημένη του κατασκευή και τα κινητά ευρήματα που απέδωσε υποδεικνύουν την πιθανή θρησκευτική/ τελετουργική του χρήση, εμπλουτίζοντας την τοπογραφία της περιοχής κατά τη νεοανακτορική περίοδο.

Γκαλανάκη Καλλιόπη, Αποστολάκη Εμμανουέλα, Βολικού Μαρία, Καραγιάννη Αγγελική, Κάσαρης Θεωρής, Παπουτσάκης Μανόλης, Αργίτη Βασιλική, Βαγγέλη Ελένη

5ο υποέργο «Γούρνες-Χερσόνησος» (ΒΟΑΚ): Σωστική ανασκαφική διερεύνηση στη Θέση Αγριανά

Στο πλαίσιο του 5ου υποέργου Γούρνες Χερσόνησος (ΒΟΑΚ) πραγματοποιείται από την ΕΦΑΗ (2016 ως σήμερα) σωστική ανασκαφική διερεύνηση, στη θέση Αγριανά νότια της υφιστάμενης Ε.Ο. Στο νότιο πρηνές λόφου αποκαλύφθηκε πυρήνας τειχισμένου παλαιοανακτορικού οικισμού (ΜΜ ΙΒ - ΜΜ ΙΙ) ανατολικά, λιγοστά κατάλοιπα νεοανακτορικού οικισμού (ΜΜ ΙΙΙΒ - ΥΜ ΙΑ) δυτικά, ενώ επάλληλες εκτεταμένες στρώσεις κεραμικής και λίθων εντοπίστηκαν ενδιάμεσα τους. Η μεγάλη ποσότητα κεραμικής (αποθηκευτική, επιτραπέζια, τελετουργική κ.α.), που απέδωσε το ισχυρό στρώμα καταστροφής, το πλήθος και το είδος των κινητών ευρημάτων (σφραγίδα, σφράγισμα χάλκινο σφραγιστικό δακτυλίδι, λίθινα εργαλεία και σκεύη κ.α.) παράλληλα με τα στοιχεία κυρίως ΜΜ αρχιτεκτονικής (μικρός εξωτερικός κλίβανος, πλακόστρωτος δρόμος με αγωγό, κλιμακοστάσιο, δάπεδα και άλλες ενδείξεις) μαρτυρούν την ύπαρξη ενός σημαντικού μινωικού οικισμού στην περιφέρεια της παλαιοανακτορικής πόλης των Μαλίων, συμβάλλοντας παράλληλα στον εμπλουτισμό της τοπογραφίας των νεοανακτορικών θέσεων της πρώτης ημιορεινής ζώνης της ενδοχώρας και της παράκτιας περιοχής βόρεια της.

Γκράτζιου Όλγα

Η γλυπτική στην Κρήτη κατά τη βενετική περίοδο: Τα αποτελέσματα μιας εικοσαετούς ερευνητικής συνεργασίας του Ινστιτούτου Μεσογειακών Σπουδών και των Εφορειών Αρχαιοτήτων της Κρήτης

Η έρευνα της γλυπτικής τεσσάρων αιώνων, από τον 13ο έως και τον 17ο, όταν η Κρήτη βρισκόταν υπό βενετική κυριαρχία, ξεκίνησε ως πρωτοβουλία του Ινστιτούτου Μεσογειακών γύρω στο 2000. Η τότε 13η Εφορεία Βυζαντινών Αρχαιοτήτων ανταποκρίθηκε θετικά στην

πρόσκληση του ΙΜΣ για συνεργασία, η οποία επισφραγίστηκε το 2002 με την από κοινού διοργάνωση συμποσίου στο Ρέθυμνο. Η συνεργασία αυτή υπήρξε μακροχρόνια και γόνιμη. Τελικό προϊόν της είναι ένας συστηματικός Κατάλογος της γλυπτικής που φυλάσσεται σε μουσεία της Κρήτης και προέρχεται από την υπό μελέτην εποχή. Ο Κατάλογος συνοδεύεται από συλλογικό τόμο με μελέτες για τη γλυπτική κατά χώραν, για την ιστορία της έρευνάς της και την κατάσταση διατήρησής της. Συντάκτες των μελετών και των λημμάτων του Καταλόγου είναι συνεργάτες του ΙΤΕ και των τεσσάρων σημερινών Εφορειών Αρχαιοτήτων της Κρήτης. Το έργο βρίσκεται στην προετοιμασία της έκδοσής του από τις Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Κρήτης. Στην ανακοίνωση θα παρουσιαστούν σύντομα μερικά από τα συμπεράσματα των ερευνών που οδήγησαν στην έκδοση αυτή και θα αναπτυχθούν κάποιοι από τους ερευνητικούς προβληματισμούς που γεννήθηκαν στην πορεία της επεξεργασίας του υλικού.

Γραμματικάκης Ιωάννης Ε., Δημάδης Κωνσταντίνος Δ., Αρμακόλα Ειρήνη

Απολογισμός έργου του Εργαστηρίου Σχεδιασμού, Ανάπτυξης και Μηχανικής Κρυστάλλων του Τμήματος Χημείας του Πανεπιστημίου Κρήτης στα πλαίσια του προγράμματος HERACLES Heritage Resilience Against CLimate Events on Site, 2015 – 2019

Οι εργασίες που πραγματοποιήθηκαν στο εργαστήριο μηχανικής, ανάπτυξης και σχεδιασμού κρυστάλλων του Τμήματος Χημείας του Πανεπιστημίου Κρήτης στα πλαίσια της κοινοπραξίας του Ευρωπαϊκού Προγράμματος HORIZON 2020 με την επωνυμία HERACLES: "HEritage Resilience Against CLimate Events on Site", αφορούσαν πρωτίστως στην βαθύτερη κατανόηση και τεκμηρίωση των μηχανισμών φθοράς στους οποίους υπόκεινται τα λίθινα δομικά και αρχιτεκτονικά στοιχεία του φρουρίου Rocca a Mare (Κούλες) και του ανακτόρου της Κνωσού. Η σύνδεση της εκάστοτε φθοράς με τις περιβαλλοντικές παραμέτρους που επικρατούν στον ευρύτερο χώρο των υπό μελέτη μνημείων αποτέλεσε ένα από τα πρωταρχικά και θεμελιώδη στάδια της μελέτης. Ο σκοπός των μελετών ήταν αρχικά η εκτίμηση μέσω μετρήσεων της φθοροποιού δράσης σε βάθος χρόνου. Παράλληλα, μέσω αυτής της αναλυτικής διαδικασίας, πάνω στα προϊόντα διάβρωσης της ορυκτής γύψου, ενός από τα πιο ιδιαίτερα χαρακτηριστικά της Μινωικής ανακτορικής αρχιτεκτονικής, κατέστη δυνατή η εξαγωγή δεδομένων και συμπερασμάτων σχετικά με τις συνθήκες καταστροφής των παλαιών ανακτόρων. Όσον αφορά στο ανάκτορο της Κνωσού, τα δεδομένα από τις προηγούμενες φάσεις, είναι απαραίτητα για τον σωστό σχεδιασμό αλλά και την αξιολόγηση της αποτελεσματικότητας των καινοτόμων συνθετικών υλικών που σκοπό έχουν την αποκατάσταση και διατήρηση των δομικών στοιχείων από ορυκτή γύψο. Η καινοτομία αυτών των χημικών ουσιών έγκειται στην διττή λειτουργία τους καθώς αποτελούνται από πολυμερικά υλικά που σκοπό έχουν την πλήρωση των ασυνχειών στο εσωτερικό του φθαρμένου λίθου. Παράλληλα, μέσω διεργασιών επιφανειακής πρόσδεσης, η παρουσία κατάλληλων λειτουργικών ομάδων έχει ως αποτέλεσμα την βέλτιστη πρόσδεση του πληρωτικού υλικού στην επιφάνεια της γύψου.

Δασκαλάκης Νικόλαος, Γκανέτσος Θεόδωρος, Παπαδοπούλου Ελένη, Τζαχίλη Ίρις

Ταυτοποίηση χρωστικών σε αγγεία και ειδώλια από το Ιερό Κορυφής του Βρύσινα με μη καταστρεπτικές μεθόδους: Προκαταρκτικά αποτελέσματα

Στην ανακοίνωση παρουσιάζονται τα πρώτα αποτελέσματα από την ανάλυση των χρωστικών ουσιών σε αγγεία και ειδώλια, που εντοπίστηκαν κατά την πολυετή αρχαιολογική ανασκαφική έρευνα στο Ιερό Κορυφής του Βρύσινα. Λόγω της σπανιότητας των ευρημάτων

και της κακής κατάστασης διατήρησης τους επιλέχθηκαν για τις αναλύσεις οι μη καταστρεπτικές, φασματοσκοπικές μέθοδοι XRF και RAMAN. Οι αναλύσεις πραγματοποιήθηκαν με τη χρήση φορητών φασματόμετρων Raman και XRF στους χώρους αποθήκευσης και έκθεσης των αντικειμένων. Κατά την ανάλυση των χρωμάτων διαπιστώθηκε η χρήση ποικίλων χρωστικών, οργανικών και ανόργανων, οι οποίες εμφανίζονται στην πλειονότητα των αντικειμένων είτε ως βασικά χρώματα είτε ως τυχαίες προσμίξεις. Τα προκαταρκτικά αποτελέσματα της εργασίας αυτής έρχονται να προσθέσουν έναν ακόμη χαμένο κρίκο στην αρχαία τεχνολογία του Μινωικού πολιτισμού και να μας εκπλήξουν για τη χρήση ποικίλων πρώτων υλών, εγχώριων και εισηγμένων, για τη χρωματική διακόσμηση των αντικειμένων.

Ευσταθίου Ιωάννα, Τριανταφυλλίδη Ιωάννα, Τσίγκου Αγγελική, Δασκαλάκη Εμμανουέλα Βραχοσκεπές στο Φαραγγούλι Αποσελέμη Ηρακλείου: Η πρώτη παρουσίαση των ανασκαφικών ερευνών

Η ανασκαφή των βραχοσκεπών στη θέση Φαραγγούλι Αποσελέμη πραγματοποιήθηκε από τον Απρίλιο έως τον Αύγουστο του 2018 από την Εφορεία Παλαιοανθρωπολογίας-Σπηλαιολογίας, στο πλαίσιο του έργου «Γούρνες – Χερσόνησος του Βόρειου Οδικού Άξονα Κρήτης». Διερευνήθηκαν δύο συστάδες βραχοσκεπών, στο ΒΔ και στο ΝΑ πρηνές του ρέματος Φαραγγούλι, νοτίως της γέφυρας του ποταμού Αποσελέμη. Η παρούσα ανακοίνωση επιχειρεί μια πρώτη παρουσίαση της γεωμορφολογίας των βραχοσκεπών, της διαχρονικής χρήσης τους από τους προϊστορικούς έως τους σύγχρονους χρόνους, της ένταξής τους στη μνημειακή τοπογραφία και της τεκμηρίωσης των εργασιών, από την αρχή της σωστικής ανασκαφής έως την κατάχωση του χώρου.

Ζηκίδη Χαρίκλεια Αϊντα (Κλαίρη), Σοφιανού Χρύσα

Τεχνική εξειδίκευση στην Προανακτορική Κρήτη: Νέα δεδομένα από την ανάλυση της οδοντικής φθοράς στο ανθρώπινο οστεολογικό υλικό της ταφικής βραχοσκεπής στη θέση Σχινοκάψαλα- Βορνοσπηλιά

Οι φθορές των δοντιών που προκύπτουν από άλλες δράσεις, εκτός από τη μάσηση, ονομάζονται «επαγόμενες από τη δραστηριότητα οδοντικές τροποποιήσεις» (AIDMActivity Induced Dental Modifications) και μπορούν να αποκαλύψουν πληροφορίες τόσο σχετικά με ειδικές πολιτισμικές πρακτικές ενός πληθυσμού, όσο και με καθημερινές δραστηριότητες των ατόμων, όπως η επεξεργασία μαλακών υλικών για την παραγωγή τεχνέργων. Στην παρούσα ανακοίνωση γίνεται μια πρώτη παρουσίαση των δεδομένων από τη μελέτη και ανάλυση του μοτίβου της επαγόμενης από μη μασητική δραστηριότητα φθοράς των δοντιών, όπως προέκυψαν από τη μακροσκοπική μελέτη του ανθρώπινου οστεολογικού υλικού που προήλθε από τη σωστική ανασκαφή της Εφορείας Αρχαιοτήτων Λασιθίου στη βραχοσκηπή Βορνοσπηλιά Σχινοκαψάλων Ιεράπετρας, η ταφική χρήση της οποίας χρονολογήθηκε στην ύστερη Προανακτορική περίοδο (ΠΜ IIB-MM IA). Η μορφολογία, η θέση και το σχήμα των αυλακώσεων που καταγράφηκαν στα δόντια των ατόμων, υποδεικνύουν την προσπάθεια παραγωγής ινών από μαλακά, φυτικά ή ζωικά, υλικά πιθανώς για τη δημιουργία σχοινιών, διχτυών ή και καλάθων. Αξιοσημείωτη είναι η συχνότητα του φαινομένου, καθώς το συγκεκριμένο μοτίβο φθοράς καταγράφηκε σε 42 άτομα (35% του ελάχιστου αριθμού ατόμων) και των δύο φύλων. Ωστόσο, ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσιάζει η υψηλότερη συχνότητα του μοτίβου σε γνάθους ενήλικων ανδρών που ανήκουν στην μέση ενήλικη

ηλικιακή κλάση, από 36 έως και 45 ετών. Με βάση τις παραπάνω παρατηρήσεις στο οστεολογικό υλικό των Σχινοκαψάλων, την απουσία παρόμοιων δεδομένων από άλλα σύγχρονα κρητικά νεκροταφεία, και τα εθνογραφικά παράλληλα, διερευνάται η πιθανότητα ύπαρξης μιας παραγωγικής δραστηριότητας με εξειδίκευση σε επίπεδο οικισμού, η οποία δεν προοριζόταν να καλύψει μόνο τις ανάγκες της συγκεκριμένης κοινότητας, αλλά αποσκοπούσε σε παραγωγή πλεονάσματος για ανταλλαγές με άλλες κοινότητες. Σε αυτό συνηγορεί το γεγονός ότι στη βραχοσκεπή βρέθηκε κεραμική, λίθινα αγγεία και σφραγίδες, εισηγμένα από το Μιραμπέλο και τη Μεσαρά, τα οποία υποδηλώνουν ότι αυτή η μικρή και φαινομενικά απομονωμένη κοινότητα συμμετείχε σε εκτεταμένα δίκτυα επαφών και ανταλλαγών με μακρινές περιοχές.

Ζωγραφάκη Βασιλική, Μονιάκη Κατερίνα

Νεκροταφείο Ολούντος

Στην ανακοίνωση θα παρουσιαστεί τμήμα του νεκροταφείου του αρχαίου Ολούντος, το οποίο ερευνήθηκε στο πλαίσιο σωστικής ανασκαφής στο οικόπεδο Ε. Λουκάκη –Κουναλάκη στο Σχίσμα Ελούντας. Στο ακίνητο ήρθαν στο φως, όπως ήταν αναμενόμενο, λακκοειδείς, κεραμοσκεπείς και κιβωτιόσχημοι τάφοι, διαδοσμένοι και συνήθεις στην περιοχή, ενώ για πρώτη φορά στο συγκεκριμένο νεκροταφείο αποκαλύφθηκαν κτιστοί καμαροσκεπείς τάφοι. Η παρουσίαση θα επικεντρωθεί στην τυπολογία και την αρχιτεκτονική των τάφων που εντοπίστηκαν, στην παρουσίαση των ευρημάτων τους, καθώς και στις ταφικές πρακτικές και τελετουργίες.

Καβουλάκη Ελισάβετ, Πολιτάκη Ελπίδα, Χατζηγιαννάκης Κώστας, Μελεσανάκη Κρυσταλία, Φιλιππίδης Άγγελος, Σιώζος Παναγιώτης, Σωτηροπούλου Σοφία, Πουλή Παρασκευή

Στοιχεία για τον τοιχογραφικό διάκοσμο του δωματίου με το αντίγραφο της τοιχογραφίας με τις πέρδικες του «Μινωικού Ξενώνα» (Καραβάν Σεράι), περιφερειακού μνημείου του ανακτόρου της Κνωσού

Για τις ανάγκες του ερευνητικού έργου HERACLES ("HEritage Resilience Against CLimate Events on Site") στο ανάκτορο και στον αρχαιολογικό χώρο της Κνωσού η Εφορεία Αρχαιοτήτων Ηρακλείου συνεργάστηκε με το Ινστιτούτο Ηλεκτρονικής Δομής και Λέιζερ του Ιδρύματος Τεχνολογίας και Έρευνας (ΙΗΔΛ-ΙΤΕ). Μέσω της τεχνογνωσίας και των υποδομών, ειδικότερα των φορητών αναλυτικών συστημάτων που διαθέτει το ΙΗΔΛ-ΙΤΕ, έγινε μελέτη της σύστασης δομικών υλικών του μνημείου και των προϊόντων διάβρωσης, ώστε να εντοπιστούν τα αίτια φθοράς και ακολούθως να αναπτυχτεί η μεθοδολογία για την έγκαιρη διάγνωση, συντήρηση, αποκατάσταση και προστασία του μνημείου έναντι των επιπτώσεων από την κλιματική αλλαγή. Σε συνέχεια της μελέτης αυτής, αλλά και μακροσκοπικών παρατηρήσεων που έγιναν στο πλαίσιο παλαιότερων εργασιών συντήρησης των μινωικών κονιαμάτων (ΕΣΠΑ 2007—2013) στο αναστηλωμένο δωμάτιο με το αντίγραφο της τοιχογραφίας με τις πέρδικες του «Μινωικού Ξενώνα» (Καραβάν Σεράι), προέκυψαν νέα στοιχεία για τον τοιχογραφικό διάκοσμο περιμετρικά του δωματίου, τα οποία δεν είχαν εντοπιστεί από τον ανασκαφέα Sir. A. Evans. Τα νέα αυτά στοιχεία σχετίζονται με τα δεδομένα που προήλθαν από την προκαταρκτική μελέτη των τοιχογραφημένων επιφανειών του δωματίου, μέσω Απεικονιστικής Φασματοσκοπίας. Παράλληλα, αναμένονται τα αποτελέσματα από την πολυδιάστατη αναλυτική προσέγγιση, η οποία είναι σε εξέλιξη και

συνδυάζει τεχνικές Μικροσκοπίας (Οπτική και Ηλεκτρονική μικροσκοπία (SEM)) και φασματοσκοπικές τεχνικές που βασίζονται στην ακτινοβολία λέιζερ, με στόχο τη συλλογή επιπλέον δεδομένων σχετικά με τη χημική σύσταση των χρωστικών και τη στρωματογραφική δομή της τοιχογραφίας. Έμφαση δόθηκε στον συσχετισμό των στοιχείων που αφορούν στον αυθεντικό μινωικό τοιχογραφικό διάκοσμο και στις μεταγενέστερες επεμβάσεις αναστήλωσης.

Καλατζοπούλου Τίνα

Η κατοίκηση και η εκμετάλλευση των ορεινών περιοχών της ανατολικής Κρήτης κατά τη Νεοανακτορική περίοδο

Η παρούσα ανακοίνωση αποτελεί επισκόπηση των αποτελεσμάτων της εκτατικού τύπου έρευνας επιφανείας που διεξήγε η γράφουσα στα ορεινά της Α. Κρήτης στο πλαίσιο της διδακτορικής της διατριβής. Η επιτόπια έρευνα συμπεριέλαβε δύο ορεινές περιοχές συνολικής έκτασης 28 τ.χλμ, στην ορεινή ενδοχώρα της Ζάκρου στα Σητειακά Όρη και στις ΝΑ. πλαγιές της Δίκτης. Όλες οι νέες θέσεις που εντοπίστηκαν βρίσκονται σε υψόμετρο μεγαλύτερο των 600 μ. γεγονός που καθιστά ιδιαίτερη την ανάλυση των οικιστικών μοντέλων στις περιοχές αυτές, δεδομένου ότι είναι λιγοστές ως τώρα οι έρευνες που έχουν εστιάσει στη συστηματική κατοίκηση των κρητικών βουνών κατά την Προϊστορία. Η έμφαση δίνεται εδώ στην ανάλυση του φαινομένου κατά τη Νεοανακτορική περίοδο και στην ένταξη των ορεινών κοινοτήτων στην πολιτική γεωγραφία της περιόδου. Εξετάζεται το μέγεθος, ο χαρακτήρας και η λειτουργία των θέσεων που εντοπίστηκαν, η παραγωγική τους δύναμη και η ενσωμάτωσή τους στην οικονομία της Νεοανακτορικής περιόδου, καθώς και η σχέση τους με το ανακτορικό σύστημα και τις παραδοσιακές παραγωγικές ζώνες τους νησιού (παράκτια και λοφώδης ζώνη). Τα νέα δεδομένα συνεισφέρουν στη συζήτηση για τα όρια της πολιτικής και οικονομικής επιρροής των ανακτορικών επικρατειών και τις σχέσεις που αναπτύχθηκαν μεταξύ κέντρου και περιφέρειας. Ωστόσο, κατάλοιπα των λοιπών περιόδων στις εν λόγω περιοχές σχολιάζονται συνοπτικά με σκοπό την διαχρονική εξέταση της ιστορίας της κατοίκησης στα ορεινά της Α. Κρήτης.

Καλαπαξής Θανάσης, Μπίτης Ιωάννης, Σπανού Νικολία

Το αρχαίο λατρευτικό κτήριο στην Ακρόπολη της Ελεύθερνας (Τομέας II - Κεντρικός)

Οι πανεπιστημιακές ανασκαφές του Κεντρικού Τομέα II στο Κεντρικό Πλάτωμα της Ακρόπολης της αρχαίας Ελεύθερνας (λόφος Πυργί) τα έτη 1999-2000, έφεραν στο φως ένα σημαντικό λατρευτικό κτήριο, σε άμεση γειτνίαση με το τετράκογχο /χριστιανική εκκλησία. Συμπληρωματικές ανασκαφικές έρευνες για την αποσαφήνιση της αρχιτεκτονικής του διενεργήθηκαν τα δύο τελευταία έτη. Η ίδρυση του λατρευτικού κτηρίου χρονολογείται στην αρχαϊκή περίοδο, ενώ η λειτουργία του διαπιστώνεται μέχρι και τον 2ο μ.Χ. αι. Το κτήριο, στη μακράιωνη λειτουργία του, υπέστη αλλαγές στην αρχιτεκτονική του μορφή, οι οποίες συνδέονται άμεσα με αλλαγές στον χαρακτήρα της λατρευτικής πρακτικής που λάμβανε χώρα στο ιερό της ακρόπολης. Η αρχική του μορφή, διμερής οίκος, περιλάμβανε και παραπλήσιους χώρους, ενώ σε δεύτερη φάση φαίνεται ότι διατηρήθηκε ως αυτόνομο κτήριο, ελεύθερο από προσκίσματα. Στην ανακοίνωση θα παρουσιαστούν οι οικοδομικές φάσεις του κτηρίου, καθώς και η εντυπωσιακής κατασκευής υπόγεια κατασκευή με το μονολιθικό κάλυμμά της, η οποία εντοπίστηκε στο κέντρο του σηκού.

Καραναστάση Παυλίνα

Η επιγραφή του Αγρίππα Ποστούμου και η πρώιμη αυτοκρατορική παρουσία στην Ελεύθερνα

Με αφετηρία την επιγραφή του Αγρίππα Ποστούμου που βρέθηκε κατά τη διάρκεια των ανασκαφών του Πανεπιστημίου Κρήτης στο Κεντρικό Πλάτωμα της Ακρόπολης της Ελεύθερνας εξετάζεται η πρώιμη παρουσία των ρωμαίων αυτοκρατόρων, καθώς και οι μορφές που αυτή πιθανόν εκλάμβανε, τόσο στην Ελεύθερνα όσο και σε άλλες πόλεις της Κρήτης.

Κατάκη Ευθυμία, Πρέβε Σοφία

Επάλληλες χρήσεις του χώρου σε τμήμα της Αρχαίας Κυδωνίας

Θα παρουσιαστεί η σωστική ανασκαφική έρευνα σε οικόπεδο στο κέντρο της πόλης των Χανίων, που έγινε το 2017, με αφορμή αίτημα οικοδόμησης. Η έρευνα έλαβε χώρα κυρίως με προσωπικό της Εφορείας και με μερική ιδιωτική χρηματοδότηση και έφερε στο φως σημαντικά ευρήματα, που καταδεικνύουν ότι η συγκεκριμένη θέση χρησιμοποιήθηκε ως νεκροταφείο κατά τους ΥΓ-αρχαϊκούς-κλασικούς χρόνους, με συνήθη πρακτική τους εγχυτρισμούς, ενώ κατά την υστεροελληνιστική-πρώιμη ρωμαϊκή περίοδο μετατράπηκε σε χώρο εγκατάστασης κεραμικού εργαστηρίου, με ποικίλες κατασκευές διαφόρων χρήσεων κατά τη διάρκεια της παραγωγής (χώρους κατεργασίας, πλύσης και αποθήκευσης της πρώτης ύλης, κλίβανους για το ψήσιμο και λάκκους για τα απορρίμματα). Λόγω της καλής και αντιπροσωπευτικής διατήρησης των εγκαταστάσεων του εργαστηρίου, προτάθηκε να διατηρηθεί ένα τμήμα της ανασκαφής ορατό κατά τη μελλοντική οικοδόμηση του οικοπέδου.

Κατερίνα Κόπακα

Η πανεπιστημιακή ανασκαφή στα Καταλύματα Γαύδου

Στην ανακοίνωση παρουσιάζεται συνοπτικά η πορεία των επιτόπιων εργασιών και των άλλων εκπαιδευτικών και ερευνητικών δραστηριοτήτων που άπτονται της ανασκαφής του Πανεπιστημίου Κρήτης στη Γαύδο και μάλιστα στο πολύχωρο κτηριακό συγκρότημα της Εποχής του Χαλκού στη θέση Καταλύματα. Γίνεται αναφορά σε αρχιτεκτονικά και κινητά ανασκαφικά ευρήματα και επιχειρείται μια καταρχήν εγγραφή τους στις σύγχρονές τους πολιτισμικές συνάψεις της Κρήτης, του Αιγαίου και της Μεσογείου.

Κουκουράκη Ανθή, Μαρή Μαρία

Σωστικές ανασκαφικές έρευνες στο πλαίσιο του έργου "Ολοκλήρωση κατασκευής της οδού Αγ. Βαρβάρα-Απομαρμάς"

Στο πλαίσιο υλοποίησης του έργου οδοποιίας «Ολοκλήρωση κατασκευής της οδού «Αγία Βαρβάρα – Απομαρμάς», του κάθετου οδικού άξονα Ηρακλείου - Μεσαράς, διενεργήθηκαν επιφανειακές έρευνες και σωστικές ανασκαφές, στις οποίες αποκαλύφθηκαν οικιστικά, βιοτεχνικά και υδρευτικά λείψανα που χρονολογούνται στην προϊστορική περίοδο, τη ρωμαϊκή έως και την πρωτοβυζαντινή. Συγκεκριμένα, πλησίον του οικισμού της Αγίας Βαρβάρας, κατά μήκος της εθνικής οδού, στη θέση «Άγιος Γεώργιος – Σταματάς» η εκτεταμένη σωστική ανασκαφή (περίπου 3 στρέμματα) έφερε στο φως εκτεταμένα οικιστικά και βιοτεχνικά λείψανα της πρωτοβυζαντινής περιόδου (με χρήση έως και την Ενετική περίοδο), της ρωμαϊκής και του τέλους της προανακτορικής περιόδου. Ανατολικά του οικισμού Απομαρμά, στη θέση «Καβούσι», αποκαλύφθηκε κρήνη-δεξαμενή και τμήματα

υδαταγωγού πρωτοβυζαντινής περιόδου, τα οποία σχετίζονται με το υδραγωγείο της αρχαίας Γόρτυνας. Οι σωστικές ανασκαφές που διενεργούνται, μαζί με τα ευρήματα της επιφανειακής έρευνας, εμπλουτίζουν τη γνώση μας για τη διαχρονική κατοίκηση της περιοχής η οποία, ήδη από την Προϊστορική περίοδο, βρισκόταν πάνω στο δρόμο που ένωνε τη βόρεια με τη νότια ακτή της κεντρικής Κρήτης.

Κρίγκα Μιμικά

Ιχνηλατώντας τις απαρχές και την εξέλιξη της επίθετης διακόσμησης στην κεραμική της Κεντρικής Κρήτης κατά τη Μέση και Ύστερη Εποχή του Χαλκού

Η επέμβαση του κεραμέως πάνω στην επιφάνεια των πήλινων αγγείων της Εποχής του Χαλκού στην Κρήτη και η διακόσμηση τους με πρόσθετα επίθετα στοιχεία είναι το κύριο θέμα που συζητά η παρούσα μελέτη. Η επίθετη τρισδιάστατη διακόσμηση δίνει μια πιο εντυπωσιακή αίσθηση στην εξωτερική καμπύλη επιφάνεια του αγγείου, έχει δηλ. προστεθεί αφού το αγγείο έχει πάρει την τελική του μορφή, αλλά πριν αυτό μπει στον κλίβανο για να ψηθεί. Πως όμως αυτή η διακόσμηση στερεώνεται πάνω στην καμπύλη επιφάνεια του αγγείου, με το χέρι ή με την χρήση μήτρας; Ποιες και πως ήταν αυτές οι μήτρες;

Το συγκεκριμένο είδος διακόσμησης των πήλινων αγγείων κάνει δειλά την πρώτη του εμφάνιση κατά την Προανακτορική Περίοδο στην Κρήτη, στη συνέχεια εξελίσσεται κατά την Μέση Εποχή του Χαλκού και ωριμάζει κατά την Ύστερη Εποχή του Χαλκού. Μαζί με την εξέλιξη του κεραμικού τύπου εξελίσσεται και η διακόσμηση, αλλά και η τεχνική με την οποία τα αγγεία αυτά κατασκευάζονται. Καταλυτικό ρόλο έπαιξε στην εξέλιξη αυτής της "οικογένειας" αγγείων η επινόηση του κεραμικού χαλκού, καθώς έτσι οι τύποι έγιναν πιο σύνθετοι. Τα λίγα παραδείγματα των πήλινων αγγείων με επίθετη διακόσμηση εντοπίζονται κυρίως στις ανακτορικές θέσεις και λιγότερο στις οικιστικές θέσεις, ενώ απουσιάζουν από τα νεκροταφεία. Το κυριότερο παράδειγμα συσώρευσης αγγείων με επίθετη διακόσμηση εντοπίζεται στο παλαιό ανάκτορο των Μαλίων, ενώ στην νεοανακτορική Κνωσό εντοπίζονται ορισμένα χαρακτηριστικά παραδείγματα. Απουσιάζουν εντελώς από τη δυτική και την ανατολική Κρήτη, οπότε ίσως αυτό να σημαίνει ότι αυτή η τέχνη συνδέεται κυρίως με τα ανάκτορα και κατ' επέκτασιν με τις σχέσεις και τις επιρροές των ανακτόρων από την Ανατολή και την Αίγυπτο. Η αρχική προέλευση της επίθετης διακόσμησης πρέπει να αναζητηθεί στην Κύπρο και την Εγγύς Ανατολή της Εποχής του Χαλκού.

Κυρίμη Μαρία

Τα Θεσμοφόρια της Κρήτης

Η λατρεία της Δήμητρας στην Κρήτη, η οποία μαρτυρείται από γραπτές πηγές, αλλά και αρχαιολογικά τεκμήρια, ήταν πολύ διαδεδομένη στην Κρήτη, από τον 8ο π.Χ. αιώνα και μετά. Βεβαιωμένες μαρτυρίες διαθέτουμε από Κνωσό, Αξό, Γόρτυνα, Υρτακίνα, Καμηλάρη, Βρύσες, Άγιο Ονούφριο, Μοίρες, Ελεύθερνα και Απτέρα. Ποια από τα ιερά αυτά ήταν Θεσμοφόρια είναι αρκετά δύσκολο να διαπιστωθεί με ασφάλεια. Έχουμε ενδείξεις προς την κατεύθυνση αυτή, όπως π.χ. την αναφορά στον μήνα Θεσμοφόριο από επιγραφή της Λατούς. Είναι πιθανόν τα Θεσμοφόρια να συνδέονται με γυναικείες γιορτές, που σχετίζονταν με τον κοινωνικό ρόλο των γυναικών. Στην παρουσίαση αυτή θα προσπαθήσουμε να διερευνήσουμε την ταύτιση ενός ιερού χώρου για την λατρεία της Δήμητρας ως Θεσμοφορίου, μέσα από το παράδειγμα ταυτισμένου Θεσμοφορίου από την περιοχή της Γόρτυνας.

Λιακόπουλος Ηλίας

Νέα δεδομένα από τις αυτοψίες της Εφορείας Παλαιοανθρωπολογίας-Σπηλαιολογίας που διενεργήθηκαν την τριετία 2017-2019 σε σπήλαια της Π.Ε. Ρεθύμνου

Την τριετία 2017-2019 διενεργήθηκαν αυτοψίες σε αρκετά σπήλαια της Περιφερειακής Ενότητας Ρεθύμνου που παρουσιάζουν αρχαιολογικό ενδιαφέρον. Τα περισσότερα από αυτά τα σπήλαια είναι άγνωστα στην αρχαιολογική βιβλιογραφία. Από τα σπήλαια στα οποία διενεργήθηκαν αυτοψίες ξεχωρίζουν το σπήλαιο στο *Μπαλί*, το σπήλαιο στο *Αγριμοκεφάλι*, το σπήλαιο *Πρίνου*, καθώς και τα σπήλαια που αναπτύσσονται στην βραχώδη ακτογραμμή δυτικά του Ρεθύμνου (*Μικρός Περιστερές*, *Λαχταριδόσπηλιος*, *Μεγάλος Περιστερές*, *Simonelli* και άλλα).

Λιακόπουλος Ηλίας

Νέα δεδομένα από τις αυτοψίες της Εφορείας Παλαιοανθρωπολογίας – Σπηλαιολογίας που διενεργήθηκαν την τριετία 2017-2019 σε σπήλαια της Π.Ε. Χανίων

Την τριετία 2017-2019 διενεργήθηκαν αυτοψίες σε αρκετά σπήλαια της Περιφερειακής Ενότητας Χανίων που παρουσιάζουν αρχαιολογικό ενδιαφέρον. Σημαντικά ευρήματα προήλθαν από ήδη γνωστά σπήλαια όπως ο *Ελληνόσπηλιος*, αλλά κυρίως από σπήλαια που απουσιάζουν από την αρχαιολογική βιβλιογραφία όπως η *Κακότρυπα*, το σπήλαιο *Χριστού το Πλάι*, το σπήλαιο *Δαφνών*, το *Μουρνιδάκι*, το σπήλαιο *Αντάρτη* και το σπήλαιο *Ξανθού* εμπλουτίζοντας έτσι το χάρτη των αρχαιολογικών θέσεων της περιοχής.

Μαΐλης Θανάσης

Ανασκαφικές και αναστηλωτικές εργασίες βυζαντινών και μεταβυζαντινών μνημείων στον Νομό Χανίων

Στην ανακοίνωση θα γίνει μία συνοπτική αναφορά στις εργασίες που πραγματοποίησε η Εφορεία Αρχαιοτήτων Χανίων σε μία σειρά βυζαντινών και μεταβυζαντινών μνημείων του Νομού Χανίων κατά τα έτη 2015-2019. Θα γίνει αναφορά στα προκαταρκτικά πορίσματα από την ανασκαφή της πρωτοβυζαντινής βασιλικής της Αγίας, η οποία χρησιμοποιήθηκε ως καθεδρικός ναός κατά τη μεσοβυζαντινή περίοδο. Τα ανασκαφικά ευρήματα μας δίνουν νέες πληροφορίες σχετικά με την διαμόρφωση της παλαιοχριστιανικής και μεσοβυζαντινής φάσης του μνημείου, ενώ παρέχουν πληροφορίες για την συνέχιση της χρήσης του κατά την περίοδο της Ενετοκρατίας. Το δεύτερο παράδειγμα προέρχεται από την πόλη των Χανίων και αφορά στην ανασκαφή και στην ανάδειξη ενός ταφικού συγκροτήματος στο διπλό ναό του Αγίου Ιωάννη (16ος αι.) που κατά την τουρκοκρατία μετατράπηκε σε τζαμί. Το τρίτο παράδειγμα αφορά σε προκαταρκτικά συμπεράσματα από δύο σωστικές ανασκαφές σε παλαιοχριστιανικά και βυζαντινά νεκροταφεία και τον εντοπισμό μίας νέας βασιλικής στην Κερά Αποκόρωνα. Ενώ το τέταρτο παράδειγμα αφορά την αποκάλυψη μίας νέας παλαιοχριστιανικής βασιλικής στο Καστέλλι Κισάμου. Στο πεδίο της συντήρησης και της αναστήλωσης θα γίνει εκτενής αναφορά στις επεμβάσεις της Εφορείας στον περιαστικό οικισμό των Περιβολίων, όπου στον ναό του Αγίου Παντελεήμονα αποκαλύφθηκε αναγεννησιακός τοιχογραφικός διάκοσμος με λατινικές επιγραφές εξαιρετικής σπανιότητας, υποδεικνύοντας ότι η εκκλησία χρησιμοποιήθηκε για το καθολικό δόγμα κατά την β' περίοδο χρήσης της, ενώ σε άλλη γειτονιά του ίδιου οικισμού εντοπίστηκε έτερος καθολικός ναός, για τον οποίο υλοποιείται μελέτη στερέωσης από την υπηρεσία μας. Η γειτνίαση των ναών με ενετικές αγρεπαύλεις μας προσφέρει νέα στοιχεία σχετικά με την τοπογραφία και την χρήση αυτού του περιαστικού

οικισμού των Χανίων κατά την περίοδο της Ενετοκρατίας, υποδεικνύοντας την συμβολή της αρχαιολογικής έρευνας της αρχαιολογικής υπηρεσίας στην ανάδειξη του πλούσιου πολιτιστικού αποθέματος του Ν. Χανίων κατά τη μεσαιωνική περίοδο.

Μανιάτης Γιάννης, Σερεμετάκη Μαρία

Ανάλυση και ταύτιση χρωστικών από τη διπλή εικόνα της Παναγίας Οδηγήτριας – Αγίας Αικατερίνης και ραδιοχρονολόγηση

Η εργασία αυτή παρουσιάζει τα αποτελέσματα συστηματικής εξέτασης και ανάλυσης 13 δειγμάτων χρωστικών από διάφορα σημεία της διπλής εικόνας ώστε να καλύπτουν τα πιο χαρακτηριστικά χρώματα που έχουν χρησιμοποιηθεί. Τα δείγματα ήταν πολύ μικρά σε μέγεθος ώστε η επέμβαση να είναι ασήμαντη. Χρησιμοποιήθηκαν οι τεχνικές: Οπτική μικροσκοπία (ΟΜ) και ηλεκτρονική μικροσκοπία σάρωσης (SEM) με σύστημα μικροανάλυσης ακτίνων-Χ (EDXA). Αρχικά τα δείγματα εξετάστηκαν σε στερεοσκοπικό οπτικό μικροσκόπιο ως έχουν και στη συνέχεια εγκιβωτίστηκαν σε ρητίνη και παρασκευάστηκαν λειασμένες τομές κάθετες στην επιφάνεια οι οποίες εξετάστηκαν σε πολωτικό οπτικό μικροσκόπιο και στο ηλεκτρονικό μικροσκόπιο. Επιπλέον, μικρό τεμάχιο λινού υφάσματος από την προετοιμασία χρονολογήθηκε με την μέθοδο του ραδιοάνθρακα. Παρά τις δυσκολίες λόγω του μικρού μεγέθους δείγματος και της καιρικής αλλοίωσης των χρωμάτων έγινε τελικά δυνατόν με επίμονη δουλειά να κατανοηθούν σχεδόν όλες οι χρωστικές και οι συνδυασμοί τους και να ανιχνευτούν σημεία με νεώτερες επεμβάσεις. Συμπερασματικά οι χρωστικές που ανιχνεύθηκαν είναι: *Ώχρες του σιδήρου ψημένες ή άψητες (Σιέννα, όμπρα, κλπ), Λευκό του μολύβδου, κόκκινο του μολύβδου (μίνιο), κίτρινο του οξειδίου του μολύβδου (massicot), κινάβαρι φυσική ή συνθετική (vermillion), μαύρο του άνθρακα, ίντιγκο, μπλε-γκρι σμάλτο και κόκκινη λάκα.* Πολύ ενδιαφέρον παρουσιάζουν οι συνδυασμοί χρωστικών μέσω των οποίων έχουν επιτευχθεί η διάφορες αποχρώσεις και τόνοι. Για παράδειγμα, εντυπωσιάζει ο συνδυασμός 4 χρωματικών στρωμάτων στο μαφόριο της Παναγίας και τριών στρωμάτων σε πολλές άλλες περιπτώσεις. Η παρουσία φωσφόρου σε όλα σχεδόν τα χρωματικά στρώματα κατατείνει στην υπόθεση της χρήσης συνδετικού υλικού ζωικής προέλευσης (κρόκος αυγού?). Στην εργασία γίνεται συζήτηση για το ιστορικό ορισμένων χρωστικών και σύγκριση με χρωστικές και συνδυασμούς που έχουν ανιχνευτεί σε άλλα έργα της ίδιας εποχής.

Μαρινάκης Μανόλης

Η νομισματική παραγωγή της αρχαίας Απτέρας: Προκαταρτική παρουσίαση

Στην παρούσα ανακοίνωση θα επιχειρηθεί μια πρώτη παρουσίαση της μεταδιδακτορικής έρευνας του γράφοντος σχετικά με τη "Νομισματική παραγωγή της Αρχαίας Απτέρας", μίας από τις σημαντικότερες πόλεις της Δυτικής Κρήτης. Πρόκειται για μια "αναδυόμενη" αρχαία πόλη, καθώς ανασκάπτεται συστηματικά (από την Εφορεία Αρχαιοτήτων Χανίων) και έχει συγκεντρώσει πάνω της τα βλέμματα των ερευνητών. Στην αυξημένη αυτή προβολή συνετέλεσε αναμφίβολα και η πρόσφατη έκθεση του Μουσείου Κυκλαδικής Τέχνης: "Απτέρα-Ελευθέρινα-Κνωσός". Η πληθώρα νομισματικών τύπων και η ποσότητα των σωζόμενων παραδειγμάτων ανά τύπο, τόσο σε άργυρο όσο και σε χαλκό, κατατάσσει την Απτέρα δεύτερη σε σημασία και ισχύ, μετά την Κυδωνία, στη Δυτική Κρήτη. Η παράλληλη μελέτη της νομισματικής της εικονογραφίας αποκαλύπτει την ανάπτυξη αξιόλογων λατρευτικών παραδόσεων και ποικίλων καλλιτεχνικών τάσεων στην αρχαία πόλη. Στην ταύτιση των εικονιζόμενων θεοτήτων συμβάλλουν καθοριστικά οι επιγραφές και οι φιλολογικές πηγές.

Στόχος της παρούσας έρευνας είναι η σύνταξη συστηματικού νομισματικού καταλόγου (corpus) της αρχαίας Απτέρας, ο οποίος θα μας βοηθήσει να κατανοήσουμε καλύτερα τη σπουδαία οικονομική ακμή της (κυρίως από τον 4ο μέχρι και τον 1ο αι. π.Χ., διάστημα κατά το οποίο χρονολογείται η νομισματοκοπία της). Ο Ι. Σβορώνος μάλιστα δεν είναι τυχαίο ότι χαρακτηρίζει την Απτέρα ως μία από τις πιο "εμπορικές" πόλεις της αρχαίας Κρήτης. Το σύνολο των νομισμάτων που θα συγκεντρωθούν (από καταλόγους Μουσείων και Συλλογών ανά τον κόσμο) θα μελετηθεί και θα ταξινομηθεί σε περιόδους. Ακολούθως, θα εφαρμοστεί η "τεχνική της διασταύρωσης μητρών-σφραγίδων". Δηλαδή, μέσα από τη σύγκριση των νομισμάτων μεταξύ τους, θα εντοπιστούν οι διακριτές σφραγίδες εμπροσθοτύπου και οπισθοτύπου που χρησιμοποιήθηκαν για κάθε νομισματική κοπή και θα εξεταστεί η αλληλουχία τους. Θα αναζητηθούν τα αίτια κοπής νομισμάτων για κάθε περίοδο, σε συνάρτηση με τις ιστορικές και οικονομικές εξελίξεις. Άλλωστε, η Κρήτη κατά την υστεροκλασική και την ελληνιστική περίοδο εξήλθε από τη "σχετική" απομόνωση, καθώς οι πόλεις τις ανέπτυξαν πολύπλευρες σχέσεις με ποικίλες πολιτικές οντότητες (πόλεις, Κοινά, ηγεμόνες) του γνωστού τότε κόσμου. Ιδιαίτερη σημασία θα δοθεί στη διάκριση των σταθμητικών κανόνων και των νομισματικών υποδιαιρέσεων που κόπηκαν σε κάθε χρονική περίοδο. Επίσης θα γίνει απόπειρα για την αντιστοίχιση αργυρών και χάλκινων εκδόσεων στα πλαίσια συγκεκριμένων νομισματικών σειρών. Τέλος θα γίνει αναφορά στις επικοπές, στις επισημάνσεις, στους "θησαυρούς" και στην νομισματική κυκλοφορία.

Μιλιδάκης Μιχάλης, Μαραγκουδάκης Νίκος

Σωστική ανασκαφική έρευνα σε οικόπεδο ιδιοκτησίας «ΑΣΤΕΡΑΣ Α.Ε.» στη Γεωργιούπολη Δήμου Αποκορώνου

Την περίοδο 2017-2018, η Εφορεία Αρχαιοτήτων Χανίων διενήργησε σωστική ανασκαφή με ιδιωτική χρηματοδότηση σε οικόπεδο φερόμενης ιδιοκτησίας «ΑΣΤΕΡΑΣ Α.Ε.», εντός του οικισμού της Γεωργιούπολης Δήμου Αποκορώνου. Η έρευνα έφερε στο φως μέρος υπαίθριου χώρου κεραμικού εργαστηρίου, με μεγάλη ποσότητα συσσωρευμένης κεραμικής σε διάφορα σημεία του. Τα μοναδικά σταθερά στοιχεία που διασώθηκαν αφορούν σε τέσσερις οριοθετημένες κατασκευές, στρωμένες με θραύσματα κεράμων, οι οποίες σχετίζονται με την επεξεργασία του πηλού. Στα σχήματα αγγείων κυριαρχούν οι γνωστοί αμφορείς τοπικής παραγωγής, προϊόντα των κρητικών εργαστηρίων της αυτοκρατορικής περιόδου για την μεταφορά και διάθεση του vini cretici στην ρωμαϊκή επικράτεια.

Μίνως Νίκος, Σιγανάκης Γιώργος, Μακράκης Γιώργος, Ματαράγκας Ιωάννη

Οι εργασίες συντήρησης της εικόνας της Παναγίας Οδηγήτριας και Αγίας Αικατερίνης από τον Τσιβαρά Αποκορώνου Χανίων

Η εικόνα παρελήφθη το θέρους του 2002 προς συντήρηση στα εργαστήρια της τότε 13ης Εφορείας Βυζαντινών Αρχαιοτήτων Κρήτης. Κατά την προκαταρκτική εξέταση διαπιστώθηκε η κακή κατάσταση διατήρησης του έργου με εμφανή προβλήματα συντήρησης στη ζωγραφική επιφάνεια όσο και στο υπόστρωμα και το ξύλινο υποστήριγμα. Οι εργασίες συντήρησης που πραγματοποιήθηκαν περιελάμβαναν: αποκατάσταση του ξύλινου φορέα, στερέωση του υποστρώματος και της ζωγραφικής επιφάνειας, τον καθαρισμό, την αφαίρεση αλλοιωμένων βερνικιών, και την τελική προστασία της επιφάνειας. Κατά τη διάρκεια των εργασιών και λόγω του εντοπισμού νεωτέρων επεμβάσεων, καθώς και των ιδιαιτέρων χαρακτηριστικών που παρουσίαζε η τεχνική του έργου, πραγματοποιήθηκε, σε συνεργασία

με την Διεύθυνση Συντήρησης Αρχαίων και Νεωτέρων Μνημείων, εξέταση της ζωγραφικής επιφάνειας με πολυφασματική κάμερα "Muisis 2007", καθώς και δειγματοληψία για την εξέταση των υλικών δημιουργίας της εικόνας σε συνεργασία με το ΕΚΕΦΕ Δημόκριτος.

Μοσχόβη Γεωργία

Η υποψηφιότητα της Σπιναλόγκας στα Μνημεία Παγκόσμιας Κληρονομιάς της UNESCO

Ο φάκελος για την υποψηφιότητα του Φρουρίου της Σπιναλόγκας στα μνημεία παγκόσμιας κληρονομιάς της Ουνέσκο υποβλήθηκε τον Ιανουάριο του 2019. Η συγκρότηση του φακέλου υπήρξε αποτέλεσμα συλλογικής και μακροχρόνιας εργασίας, στην οποία συμμετείχαν στελέχη των Κεντρικών Υπηρεσιών του Υπουργείου Πολιτισμού, της Εφορείας Αρχαιοτήτων Λασιθίου και συνεργατών του Δήμου Αγίου Νικολάου. Στην ανακοίνωση θα παρουσιαστεί η διαδρομή της εργασίας αυτής αλλά κυρίως η δομή του φακέλου, το σκεπτικό με το οποίο επιλέχθηκαν τα κριτήρια για την τεκμηρίωση της οικουμενικής αξίας του μνημείου, καθώς και το σχέδιο διαχείρισης του αρχαιολογικού χώρου. Η εγγραφή του Φρουρίου της Σπιναλόγκας στον Κατάλογο Παγκόσμιας Κληρονομιάς αναμένεται να συμβάλλει στην ακόμη μεγαλύτερη προβολή του μνημείου παγκοσμίως, αλλά και να επιδράσει θετικά και να έχει πολλαπλασιαστικά αποτελέσματα για την τοπική κοινωνία, για την οποία το Φρούριο Σπιναλόγκας αποτελεί σημείο αναφοράς.

Μοσχόβη Γεωργία, Τσιγωνάκη Χριστίνα

Η επιφανειακή έρευνα στο Όρος Οξά (2017-2019)

Το Όρος Οξά είναι ο ορεινός όγκος νότια της Ελούντας και δυτικά του κόλπου του Μιραμπέλου, ο οποίος χαρακτηρίζεται από πλαγιές ιδιαίτερα απόκρημνες. Από την κορυφή της Οξάς ελέγχεται οπτικά όλη η γύρω περιοχή και κυρίως ο κόλπος του Μιραμπέλου και ο κόλπος της Ελούντας. Ορατά αρχαιολογικά κατάλοιπα εντοπίζονται στο στενό και επίμηκες βραχώδες πλάτωμα της κορυφής σε υψόμετρο περίπου 530 μ. Οι λιγοστές βιβλιογραφικές αναφορές στην Οξά επικεντρώνονται στον φυσικά οχυρό χαρακτήρα της θέσης και στην πιθανή ύπαρξη οχυρωματικών έργων της κλασικής-ελληνιστικής περιόδου. Ωστόσο, τα αρχιτεκτονικά λείψανα που κυριαρχούν στη θέση, όπως τμήματα οχυρωματικού περιβόλου και κυρίως υδατόπυργοι και δεξαμενές, χρονολογούνται στη βυζαντινή περίοδο και πιθανότατα προς το τέλος της πρωτοβυζαντινής περιόδου. Στην ανακοίνωση θα παρουσιαστούν τα αποτελέσματα της επιφανειακής έρευνας που διενεργήθηκε στο Όρος Οξά κατά την τριετία 2017-2019. Η επιφανειακή έρευνα διενεργείται υπό την αιγίδα της Εφορείας Αρχαιοτήτων Λασιθίου σε συνεργασία με το Ινστιτούτο Μεσογειακών Σπουδών (Ι.Τ.Ε.).

Μαυράκη-Μπαλάνου Μαρία, Σαμωνάκη Δέσποινα

Ανασκαφή δύο λαξευμένων αποθετών μέσα σε παλαιότερο μινωικό νεκροταφείο στη θέση Κεφάλα ή Παναγιά στην Επισκοπή Πεδιάδας

Από τον Οκτώβριο του 2017 έως τον Φεβρουάριο του 2018 πραγματοποιήθηκαν ανασκαφικές εργασίες με ιδιωτική χρηματοδότηση στον αγρό Στέλιου Χαχλάκη στη θέση Κεφάλα στην περιοχή της εκκλησίας της Παναγίας στην Επισκοπή Πεδιάδας. Κατά τη διάρκεια των ανασκαφικών εργασιών στο βόρειο τμήμα του παραπάνω ακινήτου εντοπίστηκαν δύο μεγάλες υπόσκαφες λακκοειδείς κατασκευές λαξευμένες στον φυσικό ασβεστολιθικό βράχο της περιοχής –κούσκουρα. Οι δύο κατασκευές έχουν μεταξύ τους απόσταση περίπου 27 μ. και

εντός του αγρού αυτού βρίσκονται τοποθετημένες στον άξονα από τα δυτικά προς τα νοτιοανατολικά. Συνοπτικά στα δύο παραπάνω σημεία των λαξευμένων κατασκευών αποκαλύφθηκαν τα ακόλουθα: Η λαξευμένη κατασκευή 1 που βρέθηκε στο βορειοδυτικό τμήμα του ακινήτου είναι ελλειπτικού σχήματος, εντός της οποίας το νοτιότερο τμήμα της οποίας ήταν διαμορφωμένο σε δύο σχεδόν ορθογώνιους παραλληλόγραμμους θαλάμους, με προσανατολισμό N προς B. Δεν βρέθηκε ταφικός δρόμος ή άλλα ίχνη κάποιας πρόσβασης προς το εσωτερικό της κατασκευής. Μέσα στην κατασκευή και στους θαλάμους βρέθηκαν ελάχιστα τμήματα ανθρώπινων οστών, (τμήμα κρανίου, τμήμα κλείδωσης κνήμης – γονάτου και άλλα αδιάγνωστα). Συλλέχθηκαν διάφορα ζωικά κατάλοιπα, αρκετή κεραμική και άλλα ευρήματα. Τα περισσότερα ευρήματα του Αποθέτη 1 βρέθηκαν σε θραυσματώδη μορφή μέσα σε ένα αρκετά αναμοχλευμένο- διαταραγμένο περιβάλλον επίχωσης. Το χαρακτηριστικότερο εύρημα ήταν μία ταυροκεφαλή στην επίχωση πάνω στο δάπεδο του φυσικού βράχου στο ΒΑ τμήμα του ορύγματος του αποθέτη. Η λαξευμένη κατασκευή 2 που βρέθηκε νοτιοανατολικότερα, ήταν ένας λαξευμένος χώρος σχεδόν κυκλικού σχήματος με μία εύχρηστη πρόσβαση στο βόρειο/ βορειοδυτικό τμήμα της, κατωφερικά διαμορφωμένη στον κουσκουρόβραχο από λαξευμένα σκαλοπάτια ακανόνιστου σχήματος. Το ανατολικό και βαθύτερο τμήμα της κατασκευής είχε διαμορφωθεί σε ένα σπηλαιώδη διθάλαμο χώρο, ελλειπτικού σχήματος, προσβάσιμο από 3 επιπλέον σκαλοπάτια από τα οποία γινόταν η πρόσβαση βαθύτερα στους δύο επιμέρους κυκλικούς λαξευτούς θαλάμους, που ορίστηκαν ως Λάκκος Α/ α1 και α2. Ακριβώς δίπλα, στο νότιο τμήμα της κατασκευής και σε ένα πιο ψηλό επίπεδο από το επίπεδο των λάκκων α1 και α2 υπήρχε ένας ακόμα κυκλικού σχήματος λαξευμένος θάλαμος, που ορίστηκε ως Λάκκος Β). Από εδώ συλλέχθηκε πολλή κεραμική και 223 ακέραια αγγεία, κυρίως άωτα κωνικά κύπελλα. Τα περισσότερα βρίσκονταν στην αρχική τους θέση στην οποία είχαν τοποθετηθεί προσεκτικά, το ένα δίπλα στο άλλο είτε σε ομάδες αγγείων με το στόμιο στο έδαφος. Διάσπαρτα ανθρώπινα οστά στον βαθύτερο επίπεδο του ανατολικότερου θαλάμου Α1 μαρτυρούν μια παλαιότερη ταφική χρήση του χώρου. Άλλα σημαντικά ευρήματα είναι ένας σκελετός με κρανίο σκυλιού με δύο κύπελλα πάνω του, ένα τμήμα κρανίου (?) κ.α. Τα ευρήματα από την περίοδο της χρήσης τους ως αποθέτες των δύο λαξευμένων, παλαιών ταφικών, κατασκευών χρονολογούνται στις περιόδους MM III - YM I με συνέχιση της χρήσης τους και στην YM III β περίοδο.

Μελεσανάκη Κρυσταλία, Καλοκαιρινού Ελένη, Φιλιππίδης Άγγελος, Κοκκινάκη Όλγα, Σιώζος Παναγιώτης, Χατζηγιαννάκης Κώστας, Πουλή Παρασκευή, Συθιακάκη Βασιλική, Καβουλάκη Ελισάβετ, Πολιτάκη Ελπίδα, Ψαρουδάκη Αγγελική, Κατσαβέλη Ελισάβετ, Δοκουμετζίδης Αριστείδης

Μελέτη και παρακολούθηση επικαθήσεων με φορητά συστήματα φασματοσκοπίας λέιζερ και πολυφασματικής απεικόνισης: Ανάπτυξη μεθοδολογίας και εφαρμογή της στο ανάκτορο της Κνωσού και το Ενετικό Φρούριο «Rocca a Mare» («Κούλες») στο πλαίσιο του Ευρωπαϊκού έργου HERACLES

Τα μνημεία πολιτιστικής κληρονομιάς εκτίθενται, ολοένα και περισσότερο, σε έντονα και ακραία καιρικά φαινόμενα εξαιτίας της κλιματικής αλλαγής. Για τη διατήρηση και τη μακροζωία τους είναι ζωτικής σημασίας η έγκαιρη ανίχνευση, μελέτη και συνεχής παρακολούθηση της εξέλιξης των επικαθήσεων και προϊόντων φθοράς. Το έργο HERACLES ("Heritage Resilience Against CLimate Events on Site) στόχευσε στο σχεδιασμό, στη βελτιστοποίηση και στην προώθηση συστημάτων και λύσεων για την πρόληψη και τον

μετρίασμό των επιπτώσεων που προκαλούνται από την κλιματική αλλαγή στα μνημεία. Ανάμεσα στους ερευνητικούς στόχους ήταν η ανάπτυξη μεθοδολογίας, η οποία χρησιμοποιεί συστήματα επιτόπιας ανάλυσης και διάγνωσης για την ανέπαφη και μη καταστρεπτική παρακολούθηση της δημιουργίας και εξέλιξης των επιφανειακών επικαθήσεων, τη συσχέτισή τους με κλιματικά δεδομένα καθώς και τον άμεσο χαρακτηρισμό της χημικής τους σύστασης. Αυτό υλοποιείται αρχικά μέσω απεικονιστικής φασματοσκοπίας η οποία, σε συγκεκριμένα μήκη κύματος, επιτρέπει τη διαφοροποίηση των επικαθήσεων από το λίθινο υπόστρωμα. Τα απεικονιστικά δεδομένα που καταγράφονται περιοδικά, υπόκεινται σε περαιτέρω επεξεργασία και συγκρίνονται με προηγούμενα αποτελέσματα για να χαρτογραφηθεί η χωρική εξέλιξη των επικαθήσεων. Παράλληλα, πραγματοποιούνται επιτόπιες μετρήσεις φασματοσκοπίας λέιζερ (Raman και Laser Induced Breakdown Spectroscopy) για τον χημικό χαρακτηρισμό των υπό μελέτη υλικών, ενώ οι κλιματικές συνθήκες (θερμοκρασία και σχετική υγρασία) καταγράφονται συνεχώς. Τα δεδομένα αυτά αλληλοσυσχετίζονται προκειμένου να αποσαφηνιστεί η φύση των προϊόντων φθοράς, να κατανοηθεί ο υπαίτιος μηχανισμός και να προσδιοριστεί η συσχέτισή τους με την κλιματική αλλαγή. Η μεθοδολογία σχεδιάστηκε και εφαρμόστηκε, αρχικά, σε δύο από τα μνημεία που μελετήθηκαν στο πλαίσιο του HERACLES, το ανάκτορο της Κνωσού και το Ενετικό Φρούριο «Rocca a Mare» («Κούλες»). Τα μνημεία αυτά αντιπροσωπεύουν διαφορετικές ιστορικές εποχές, περιλαμβάνουν ποικίλα υλικά κατασκευής και συντήρησης και υπόκεινται σε διαφορετικές κλιματικές συνθήκες και έτσι επιτρέπουν την πολύπλευρη ανάπτυξη της εν λόγω μεθοδολογίας, η οποία συνδέεται άμεσα με μια ψηφιακή πλατφόρμα πληροφόρησης και επικοινωνίας που αναπτύχθηκε στο HERACLES, και θα μπορεί στο μέλλον να εφαρμοσθεί ευρύτερα και σε άλλα μνημεία.

Μπετείνης Νίκος

Η βυζαντινή κεραμική από την επιφανειακή έρευνα στο Όρος Οξά

Στην ανακοίνωση θα παρουσιαστούν τα πρώτα αποτελέσματα από τη μελέτη της βυζαντινής κεραμικής της επιφανειακής έρευνας στο όρος Οξά, το οποίο εντοπίζεται στα νότια του σύγχρονου οικισμού της Ελούντας στην ανατολική Κρήτη. Κατά την επιφανειακή έρευνα των ετών 2017, 2018 και 2019 περισυλλέχθηκε κεραμική διαφορετικών περιόδων από τα πλατώματα της κορυφής και τα βραχώδη εξάρματά της. Ωστόσο, η συντριπτική πλειονότητα των διαγνωστικών οστράκων χρονολογείται στην πρώιμη βυζαντινή περίοδο. Στην κεραμική αυτή ανήκουν σκεύη κοινής κεραμικής, όπως κανάτες και κούπες, πολλά διαφορετικά σχήματα αμφορέων τοπικών και εισηγμένων (TRC2, TRC5, LRA2, Saraçhane 35 κ.ά.), και αρκετά αποθηκευτικά σκεύη, όπως πίθοι. Ανάμεσά τους έχουν εντοπιστεί όστρακα εφυαλωμένων πινακίων (GWW I) και όστρακα εφυαλωμένων σαλτσάριων. Η πλειονότητα της βυζαντινής κεραμικής χρονολογείται από τον 6ο έως τις αρχές του 9ου αιώνα μ.Χ.

Η αρχαιολογική έρευνα στο Όρος Οξά χρηματοδοτείται από το ερευνητικό έργο «Την εποχή της κρίσης: οχυρωμένοι τόποι στην Κρήτη (7ος- 9ος αι.)», το οποίο αποτελεί επιμέρους δράση του ερευνητικού προγράμματος «ΜΕΤΟΠΟ: Μεσογειακά Τοπία του Πολιτισμού: πολιτισμικά τοπία του παρελθόντος στη διαχρονία της Μεσογείου».

Παναγιωτόπουλος Διαμαντής

Η μινωική Κουμάσα ως διεπιστημονική πρόκληση

Πάνω από 100 χρόνια μετά την πρώτη αρχαιολογική έρευνα στη μινωική Κουμάσα από τον Στέφανο Ξανθουδίδη, ξεκίνησε το 2012 υπό την αιγίδα της Εν Αθήναις Αρχαιολογικής

Εταιρείας και σε συνεργασία με την Εφορεία Αρχαιοτήτων Ηρακλείου και το Πανεπιστήμιο Χαϊδελεβέργης ένα νέο μακροπρόθεσμο διεπιστημονικό πρόγραμμα με στόχο τη συστηματική ανασκαφή και μελέτη ενός από τα σημαντικότερα περιφερειακά κέντρα της μινωικής Κρήτης. Τα απροσδόκητα ευρήματα της νέας αρχαιολογικής έρευνας σε συνδυασμό με τα εντυπωσιακά αποτελέσματα των παλαιών ανασκαφών του Ξανθουδίδη επιβεβαιώνουν την ιδιαίτερη σημασία της Κουμάσας από την προανακτορική έως τουλάχιστον και την μετανακτορική περίοδο. Πέρα από την αμιγώς αρχαιολογική προσέγγιση της θέσης, ένας από τους βασικότερους μακροπρόθεσμους στόχους του νέου προγράμματος – σε συνεργασία με την Εφορεία Αρχαιοτήτων Ηρακλείου και τοπικούς φορείς – είναι και η μελέτη και ανάδειξη της Κουμάσας και της ευρύτερης περιοχής των Αστερουσίων ως «αρχαιολογικού τοπίου». Στην παρούσα ανακοίνωση αναφέρονται συνοπτικά τα πιο σημαντικά αποτελέσματα της έρευνας των τελευταίων ετών και αναλύονται οι βασικοί στόχοι του ερευνητικού προγράμματος. Ιδιαίτερη έμφαση δίνεται στους λόγους για τους οποίους η νέα αρχαιολογική έρευνα στην Κουμάσα αποτελεί μια διεπιστημονική πρόκληση.

Παναγοπούλου Κατερίνα

Λύκτος: Νόμισμα και Ιστορία

Η ιδιαίτερη σημασία της Λύττου (Λύτου, Λύκτου ή Λύττου) στην αρχαιότητα αντικατοπτρίζεται στην κοπή αργυρών και χάλκινων νομισμάτων που έφεραν στην πίσω όψη το εθνικό ΛΥΤΙΟΝ (αργότερα ΛΥΚΤΙΟΝ ή ΛΥΤΤΙΟΝ) ήδη από τον 5ο π.Χ. αιώνα. Οι νομισματικές εκδόσεις της πόλης ακολουθούν τον μειωμένο Αιγινητικό σταθμητικό κανόνα και περιλαμβάνουν όλο το φάσμα των νομισματικών του υποδιαίρεσεων: στατήρες, δραχμές και ημίδραχμα. Ως προς την εικονογραφία, οι πρώιμες αργυρές κοπές φέρουν στην εμπρόσθια όψη αετό με ανοιχτά φτερά, προς τα δεξιά ή ιπτάμενο (δ. ή αρ.), και στην πίσω όψη κεφαλή κάπρου (αρ. ή δ.) μέσα σε έγκοιλο τετράγωνο, στικτό ή απλό. Σε ορισμένες χάλκινες υποδιαίρεσεις η κεφαλή κάπρου εμφανίζεται στην εμπρόσθια όψη, ενώ στην πίσω πλευρά απεικονίζεται αετός όρθιος, με ανοιχτά φτερά, προς τα δεξιά. Σε αυτές προστίθενται ορισμένες, τεχνοτροπικά υποδεέστερες, χάλκινες εκδόσεις: η πρώτη φέρει κεφαλή Διός δαφνοστεφούς στην εμπρόσθια όψη και αστέρα πάνω από πλήρη πλοίου στην πίσω πλευρά, ενώ στη δεύτερη απεικονίζεται κεφαλή Αθηνάς προς τα δεξιά στον εμπροσθότυπο και πλήρη πλοίου στην πίσω όψη. Στα χρόνια, τέλος, του Καλιγούλα και του Γερμανικού έχουν αποδοθεί χάλκινες κοπές, με κεφαλές τους δαφνοστεφείς στην εμπρόσθια και στην πίσω όψη αντίστοιχα. Τα εσωτερικά νομισματικά τεκμήρια, σε συνάρτηση με τα επιγραφικά, φιλολογικά και αρχαιολογικά δεδομένα, θα μας καθοδηγήσουν στην αποκατάσταση της εσωτερικής χρονικής αλληλουχίας των νομισμάτων που έχουμε στη διάθεσή μας και στη διατύπωση προτάσεων για την απόλυτη χρονολόγησή τους. Η παρουσία, τέλος, νομισμάτων της Λύττου σε "θησαυρούς", αλλά και τυχόν επικοπές και επισημάνσεις νομισμάτων της πόλης, θα μας επιτρέψουν να αξιολογήσουμε τη νομισματική συμπεριφορά των παραπάνω εκδόσεων και να αποτιμήσουμε το εύρος της κυκλοφορίας και διακίνησής τους.

Παπαδάτος Γιάννης, Σοφιανού Χρύσα, Ισαακίδου Βαλασία, Ζηκίδη Χαρίκλεια Αϊντα (Κλαίρη)

Η Προανακτορική περίοδος στη νοτιοανατολική Κρήτη: Νέα στοιχεία από τη σωστική ανασκαφή της βραχοσκεπής Βορνοσπηλιά Σχινοκαψάλων Ιεράπετρας

Στην παρούσα ανακοίνωση γίνεται μια πρώτη παρουσίαση των αποτελεσμάτων της σωστικής

ανασκαφής της Εφορείας Αρχαιοτήτων Λασιθίου στη βραχοσκεπή Βορνοσπηλιά Σχινοκαψάλων Ιεράπετρας. Η συγκεκριμένη περιοχή, στην ημιορεινή ζώνη μεταξύ Ιεράπετρας και Μακρύ Γιαλού, αποτελεί μια αρχαιολογική terra incognita, που δεν έχει απασχολήσει έως τώρα την έρευνα. Παρά την εκτεταμένη και συνεχή διατάραξη, η ανασκαφή αποκάλυψε δύο επάλληλα στρώματα που αντιστοιχούν σε δύο διαφορετικές φάσεις, κατά τις οποίες η βραχοσκεπή είχε εντελώς διαφορετική χρήση και λειτουργία. Το κατώτερο στρώμα, το οποίο χρονολογείται στην Τελική Νεολιθική, παρουσιάζει ιδιαίτερο ενδιαφέρον επειδή χαρακτηρίζεται από πυκνή συγκέντρωση οστών αποκλειστικά κατοικίδιων ζώων, κυρίως προβάτων και κατσικιών. Το σύνολο θέτει ενδιαφέροντα ζητήματα ερμηνείας, καθώς, ενώ έχει αποθεθεί σε χώρο χωρίς ουσιαστικές μαρτυρίες κατοίκησης, η παρουσία κοπών και η απουσία ολόκληρων σκελετών σε συνάρθρωση αποκλείουν την πιθανότητα να πρόκειται για μη ανθρωπογενείς αποθέσεις, και ίσως αποτελεί μία από τις πρώτες τεκμηριωμένες ενδείξεις στο νότιο Αιγαίο για τη χρήση σπηλαίων/βραχοσκεπών ως στάνες. Στη δεύτερη φάση, η οποία χρονολογείται στην ύστερη Προανακτορική περίοδο (ΠΜ IIB - MM IA), η βραχοσκεπή είχε ταφική χρήση, καθώς είχε δεχθεί μεγάλο αριθμό πρωτογενών ταφών, οι οποίες όμως είχαν υποστεί εκτεταμένη δευτερογενή μεταχείριση ή/και διατάραξη, λόγω της μακράς χρήσης. Η οστεολογική μελέτη έδωσε πληροφορίες για τις ταφικές πρακτικές, τη δημογραφική σύνθεση, την παθολογία και τις ασχολίες του πληθυσμού, συμπληρώνοντας τα ελλιπή στοιχεία από τις λιγοστές οστεολογικές μελέτες συνόλων από άλλες ταφικές βραχοσκεπές και σπήλαια της Κρήτης. Αντίστοιχα, η μελέτη των κτερισμάτων έδωσε ενδιαφέροντα και μη αναμενόμενα στοιχεία για τον υλικό πολιτισμό αυτής της μικρής ημιορεινής Προανακτορικής κοινότητας. Εντύπωση προκαλεί το γεγονός ότι παρά την απομονωμένη και περιφερειακή του θέση, ο οικισμός είχε τη δυνατότητα να εισάγει κεραμική, λάρνακες, λίθινα αγγεία και σφραγίδες από σημαντικά κέντρα της Προανακτορικής Κρήτης όπως το Μιραμπέλο και η Μεσαρά, γεγονός που υποδηλώνει την συμμετοχή του σε εκτεταμένα δίκτυα επαφών και ανταλλαγών.

Παπαδέα Αντιγόνη, Τσόκας Γρηγόριος, Σταμπολίδης Αλέξανδρος

Γεωσκόπηση στην Πλάτη Οροπεδίου Λασιθίου: Η παρουσίαση της έρευνας

Ο κηρυγμένος αρχαιολογικός χώρος «Πλάτη» βρίσκεται πλησίον του ομώνυμου χωριού στο Οροπέδιο Λασιθίου. Εκτείνεται σε δύο λόφους το «Επάνω» και το «Κάτω» Κεφάλι. Στο «Κάτω Κεφάλι», κατά την διάρκεια ανασκαφών που διενεργήθηκαν από τον Dawkins στις αρχές του 20ου αιώνα, αποκαλύφθηκε εν μέρει οικισμός με τρεις διαφορετικές φάσεις κατοίκησης: YM I, YM III και Αρχαϊκής. Στο «Επάνω Κεφάλι», εντοπίστηκε ο μεγαλύτερος MM οικισμός στην περιοχή, του οποίου η κατοίκηση φαίνεται ότι συνεχιζόταν και κατά την YM περίοδο. Το 2018 χορηγήθηκε από το ΥΠΠΟΑ άδεια διενέργειας γεωφυσικής έρευνας από την ΕΦΑ Λασιθίου στην ευρύτερη περιοχή του οικισμού «Πλάτη» Λασιθίου, σε συνεργασία με το Εργαστήριο εφαρμοσμένης Γεωφυσικής του ΑΠΘ, στο πλαίσιο τριετούς προγράμματος (2018-2020). Η παρούσα ανακοίνωση εστιάζει στην παρουσίαση της μεθοδολογίας και των σκοπών της έρευνας, η οποία βρίσκεται σε εξέλιξη, καθώς και των προκαταρκτικών αποτελεσμάτων της.

Παππάς Ιωάννης, Χατζή-Βαλλιάνου Δέσποινα

Ένας κλίβανος της ύστερης αρχαιότητας από τους Βώρους. Σκέψεις και παρατηρήσεις για τη λειτουργία του

Ο ισχνός εντοπισμός κεραμικών εργαστηρίων και ειδικότερα δομών όπτησης της ύστερης αρχαιότητας στη νότια Κρήτη συνήθως συμπληρώνεται από την ενδελεχή μελέτη των προϊόντων τους, τα αγγεία. Η μελέτη ενός δίχωρου ορθογώνιου κλιβάνου με εσχάρα, σε εξαιρετική κατάσταση, δύναται να παρουσιάσει νέα δεδομένα αφενός για την όπτηση των αγγείων της περιόδου, αφετέρου για τη χωρική σχέση εργαστηριακού χώρου και οικισμού.

Πατεράκης Νεκτάριος, Μαθιουδάκη Ελένη

Ανασκαφή κοιμητηρίου βυζαντινών χρόνων στον οικισμό Τσουρουνιανά Κισάμου το 2018

Το 2018 στα πλαίσια της εκτέλεσης εργασιών του 2ου υποέργου Παράκαμψη Τοπολίων στο έργο «Οδικός άξονας Καλουδιανά-Τοπόλια-Μύλοι-Έλος-Βάθη-Χρυσοσκαλίτισσα» ήλθε στο φως εκτεταμένο και σημαντικό κοιμητήριο των μέσων βυζαντινών χρόνων κοντά στον οικισμό Τσουρουνιανά Κισάμου. Ανασκάφτηκαν συνολικά 156 κιβωτιόσχημοι τάφοι και εντοπίστηκαν σε κοντινή απόσταση οικιστικά κατάλοιπα αγροτικού τύπου προγενέστερα των ταφών. Στην ανακοίνωση γίνεται προκαταρκτική παρουσίαση της ανασκαφής και της νέας θέσης αρχαιολογικού ενδιαφέροντος και προσπάθεια ένταξής της σε σειρά οχυρών θέσεων τις ευρύτερης περιοχής. Επίσης, πρέπει να σχετίζεται και με τη δράση του Οσίου Ιωάννη του Ξένου, η κάρα του οποίου φυλάσσεται σε παρακείμενο ομώνυμο ναό.

Πρωτοπαπαδάκη Ευτυχία

Σωστική ανασκαφή οικοπέδου Τσαπάκη στην πόλη Χανίων

Στις αρχές του 2018 μετά από μεγάλα διαστήματα διακοπής ολοκληρώθηκαν οι ανασκαφικές εργασίες στο οικόπεδο Μ. Τσαπάκη. Το οικόπεδο, στο οποίο το 2010 ανασκάφηκε ένας ΥΜΙΙΙ θαλαμοειδής τάφος με δρόμο, βρίσκεται στον πυρήνα του νεκροταφείου τόσο των προϊστορικών, όσο και των ιστορικών χρόνων, γεγονός που αποδεικνύεται από τα ευρήματα που ήρθαν στο φως. Συγκεκριμένα στη συστάδα των προϊστορικών τάφων (ΥΜΙΙΙ) ανήκει ένας ακόμη θαλαμοειδής με δρόμο τάφος, ο οποίος εντοπίστηκε νοτιότερα αυτού που αποκαλύφθηκε το 2010. Στο τμήμα του νεκροταφείου των ιστορικών χρόνων ανήκουν δύο κεραμοσκεπείς τάφοι, δύο εν πολλοίς διαταραγμένοι αβαθείς λακκοειδείς, ένας εγχυτρισμός, καθώς και ένας κιβωτιόσχημος τάφος κατασκευασμένος από μονολιθική λάρνακα από σκληρό ασβεστόλιθο και καλυμμένος με πλάκες. Οι τάφοι χρονολογούνται στους ιστορικούς χρόνους και συγκεκριμένα στον 4ο αι. π.Χ. Κατά την έρευνα στο ΒΑ ήμισυ της ιδιοκτησίας εντοπίστηκαν υπαίθριες εστίες που οδηγούν στη σκέψη για τη διεξαγωγή τελετουργικών δρώμενων στον περιβάλλοντα χώρο του νεκροταφείου.

Πύρρου Νικολέττα

Ένας δυτικός άγιος στη Δυτική Κρήτη. Η απεικόνιση του αγίου Μαρτίνου στον ναό του Αγίου Αθανασίου στο Κεφάλι Κισάμου

Ο τοιχογραφικός διάκοσμος του ναού του Αγίου Αθανασίου στο Κεφάλι Κισάμου, που ολοκληρώθηκε το 1393 σύμφωνα με την κτητορική επιγραφή, έχει αποδοθεί στη δράση ενός καλλιτεχνικού εργαστηρίου, έργα του οποίου εντοπίζονται στην ευρύτερη περιοχή των Π.Ε. Ρεθύμνου και Χανίων. Στο εικονογραφικό πρόγραμμα του ναού, που δεν είχε έως τώρα μελετηθεί διεξοδικά, πρόσφατα ταυτίστηκε το επεισόδιο της συνάντησης του αγίου Μαρτίνου της Τουρ με τον επαίτη. Παρόλο που ο Μαρτίνος έχει ενταχθεί και στο ανατολικό αγιολόγιο, απεικονίζεται σπανιότατα στους ορθόδοξους ναούς - το συγκεκριμένο δε επεισόδιο αποτελεί *unicum* για τη μνημειακή ζωγραφική της Κρήτης, αλλά και για του βυζαντινού χώρου

γενικότερα. Στην παρούσα ανακοίνωση θα διατυπωθούν σκέψεις σχετικά με τα πρότυπα που χρησιμοποίησαν οι καλλιτέχνες που φιλοτέχνησαν την παράσταση, αλλά και σχετικά με τους λόγους που επέβαλαν την επιλογή απεικόνισης ενός «δυτικού» αγίου στον διάκοσμο ενός ορθόδοξου ναού της κρητικής υπαίθρου.

Ρουσάκη Μαρία, Τριανταφυλλίδη Ιωάννα, Φυγετάκη Ευγενία-Δέσποινα, Δέλλιος Γεώργιος, Ψαρουδάκη Αγγελική, Πιτσιλίδου Λουκία, Κάτσικα Βιργινία

Μεταφορά αρχαίων μνημείων: Η περίπτωση μεταφοράς τμήματος ρωμαϊκού δρόμου και ενός ταφικού μνημείου στο Βενιζέλειο Νοσοκομείο

Οι ανασκαφικές εργασίες σωστικού χαρακτήρα που πραγματοποιήθηκαν, κατά διαστήματα, από το 2014 έως το 2019, στο πλαίσιο του έργου «Κατασκευή Νέων Πτερύγων στο Βενιζέλειο Νοσοκομείο Ηρακλείου», έφεραν στο φως νέο τμήμα του ήδη γνωστού *Βόρειου νεκροταφείου της Κνωσού*. Ανάμεσα στις ελληνορωμαϊκές ταφικές και αρχιτεκτονικές δομές, αποκαλύφθηκε μεγάλο τμήμα ενός λιθόστρωτου δρόμου και ένα κτιστό, ταφικό μνημείο των ρωμαϊκών χρόνων. Τα μνημεία αυτά, τα οποία βρέθηκαν εντός του περιγράμματος των νέων πτερύγων, κρίθηκε απαραίτητο να μετακινηθούν σε μικρή σχετικά απόσταση από την αρχική τους θέση, αλλά εκτός του χώρου κάλυψης, προκειμένου να παραμείνουν ορατά και να αναδειχθούν. Η παρούσα ανακοίνωση επιχειρεί μια πρώτη παρουσίαση των τεχνικών εργασιών και της διαδικασίας απόσπασης, μεταφοράς και επανατοποθέτησης των δύο αυτών αρχαίων μνημείων που πραγματοποιήθηκαν σε συνεργασία εξειδικευμένης κατασκευαστικής εταιρείας, μέσω της Περιφέρειας Κρήτης και της ΕΦΑΗ.

Ρούσσος Κωνσταντίνος, Λοΐζου Χρυστάλλα, Χατζή-Βαλλιάνου Δέσποινα

Βώροι: Μελέτη κεραμικής από τη Βενετική έως τη Νεώτερη εποχή

Στο πλαίσιο της δημιουργίας μιας νέας προθήκης στο «Μουσείου Κρητικής Εθνολογίας» με διαγνωστική κεραμική από το σημερινό οικισμό των Βώρων, επιχειρείται συστηματική μελέτη κεραμικών ευρημάτων που χρονολογούνται από τη Βενετική έως και τη Νεότερη εποχή. Τα ευρήματα προέρχονται από παλαιότερες σωστικές ανασκαφές, οι οποίες πραγματοποιήθηκαν από την κα Δέσποινα Χατζή-Βαλλιάνου στις οικίες Σφακάκη, Χρηστάκη, Σιδηροπούλου, Σταυρουλάκη και Άλμπερτς, εντός του σύγχρονου οικισμού. Η ανακοίνωση στοχεύει στην παρουσίαση των προκαταρκτικών αποτελεσμάτων της έρευνας.

Παρά το γεγονός ότι εκ πρώτης όψεως το υλικό μοιάζει ταπεινό, η μελέτη του έχει πολλαπλή σημασία για την ιστορία τόσο του ίδιου χωριού όσο και της Κρήτης γενικότερα. Λαμβάνοντας υπόψη ότι η κεραμική αντανακλά όψεις του καθημερινού βίου, όπως την προετοιμασία, το μαγείρεμα, το σερβίρισμα, την κατανάλωση, την αποθήκευση και τη μεταφορά τροφίμων, η μελέτη του υλικού δύναται να φωτίσει ενδιαφέρουσες όψεις της καθημερινής ζωής των κατοίκων των Βώρων κατά την προβιομηχανική εποχή. Επιπλέον, παρέχει έμμεσες πληροφορίες για οικονομικές, κοινωνικές και πολιτισμικές σχέσεις. Παρόλο που οι χώροι εύρεσης περιορίζονται εντός του σύγχρονου πολεοδομικού ιστού, τα όστρακα αποτελούν δείγματα κατηγοριών κεραμικής που απαντούν σε διάφορες θέσεις σε όλο το νησί. Συνήθως τέτοιου είδους κεραμική, μέχρι πρόσφατα δεν προσέλκυε το ενδιαφέρον των μελετητών παραμένοντας στην αφάνεια. Με δεδομένο, λοιπόν, ότι μόλις τα τελευταία χρόνια η μεσαιωνική και νεότερη κεραμική της Κρήτης άρχισε να μελετάται συστηματικά, το υλικό από τους Βώρους προσφέρει μια πολύτιμη ψηφίδα που εμπλουτίζει την περιορισμένη αλλά συνεχώς αυξανόμενη γνώση μας για την κεραμική των εποχών αυτών στο νησί.

Σάλιακα Ευανθία

Παίζοντας στον χρόνο αρχαία ελληνορωμαϊκά παιχνίδια στην Κεντρική και Δυτική Κρήτη
Μετά τη γνωριμία μας με τα επιτραπέζια παιχνίδια που έπαιζαν στον ελεύθερο χρόνο τους τα μέλη της ενετικής φρουράς πάνω στη Σπιναλόγκα, το ταξίδι μας συνεχίζεται στον κόσμο των αρχαίων ελληνορωμαϊκών παιχνιδιών με προορισμό τη κεντρική και δυτική Κρήτη. Από τα παιχνίδια στρατηγικής η εννεάδα εντοπίζεται χαραγμένη σε οικοδομικό υλικό ελληνιστικής πόλης ενώ ένας νέος διαγραμματισμός χαραγμένος σε μαρμάρινη πλάκα έρχεται να προστεθεί στην κατηγορία αυτή. Πρόκειται για το ρωμαϊκό παιχνίδι των δώδεκα γραμμών: το ludus duodecim scriptorium ή duodecim scripta. Από τα παιχνίδια δεξιοτεχνίας η λαξευμένη τροπιάς απαντά σε νέα οχυρωματική θέση. Τα νέα στοιχεία που έχουν προκύψει με τη μέχρι στιγμής έρευνα βοηθούν στη σκιαγράφηση του ιστορικού πλαισίου και του χάρτη διασποράς των αρχαίων ελληνορωμαϊκών επιτραπέζιων παιχνιδιών στην Κρήτη.

Σιδηρόπουλος Κλεάνθης

Τα νομίσματα είναι στο Μουσείο: Από το τάλαντο στο ευρώ, οι προκλήσεις στις κρητικές προθήκες

Σκοπός της ανακοίνωσης είναι παρουσίαση του ολοκληρωμένου μουσειογραφικού και μουσειολογικού αποτελέσματος στα δύο χρονολογικώς συμπληρωματικά Ιδρύματα με έδρα το Ηράκλειο: το Αρχαιολογικό του Μουσείο και το Ιστορικό Μουσείο Κρήτης, δεδομένου ότι ο ομιλητής παρακολούθησε όλη τη διαδρομή του. Εκτίθενται οι προκλήσεις και οι δεσμεύσεις που δημιούργησαν οι δεδομένες κτηριακές δυνατότητες, η οικονομική συγκυρία της εποχής μας, οι ιδιορρυθμίες του μουσειολογικού αποθέματος στη διαχρονία του από το χάλκινο μινωικό τάλαντο ως το δίευρω με την αρπαγή της Ευρώπης, από τον μικροσκοπικό ελληνιστικό οβολό ως τα αραβικά ή οθωμανικά νομίσματα, τα βυζαντινά μολυβδόβουλλα, τα βενετικά μετάλλια και τα χαρτονομίσματα της Κρητικής Πολιτείας. Χωρίς να παραβλέπονται οι δυσκολίες στην ένταξη του εκθεσιακού αντικειμένου στο ιστορικό πλαίσιο της κάθε εποχής, στη χρήση παραπληρωματικού υλικού από τη νομισματική και εν γένει την οικονομική ιστορία της Μεγαλονήσου και στη σχεδίαση του δυνητικού εκπαιδευτικού και ερευνητικού εποικοδομήματος.

Σοφιανού Χρύσα, Betancourt Philip P., Brogan Tom, Eaby Melissa

Προκαταρκτικά αποτελέσματα από τις πρόσφατες ανασκαφές στο YM I Κτήριο B.2 στη Χρυσή

Οι πρόσφατες ανασκαφές στο νησάκι Χρυσή από την Εφορεία Λασιθίου επικεντρώθηκαν στον μεγάλο μινωικό κτήριο B.2 που βρίσκεται δίπλα από το σύγχρονο φάρο. Ως τώρα έχουν διερευνηθεί τουλάχιστον 16 δωμάτια, ίσως το 50% του οικοδομήματος το οποίο έχει υποστεί διατάραξη τόσο κατά την Ελληνιστική περίοδο όσο και στη σύγχρονη εποχή λόγω της κατασκευής του φάρου. Η μελέτη της κεραμικής υποδηλώνει ότι η αρχή της κατοίκησης ανάγεται στην MM II και συνεχίζεται κατά την MM III και YM I περίοδο. Τα ευρήματα από τα στρώματα καταστροφής της YM IB φάσης στο κτήριο B.2 δεν έχουν προηγούμενο σε κανένα από τα ανεσκαμμένα τμήματα του οικισμού (π.χ. στα κτήρια B.1 και A.2): ιδιαίτερα αρχιτεκτονικά στοιχεία, όπως λίθινα κατώφλια και πιθανώς μία κλίμακα, μεγάλα αποθηκευτικά πιθάρια, ένα σφράγισμα, και δύο θησαυροί μεταλλικών αντικειμένων. Εξίσου μεγάλης σημασίας είναι και το γεγονός ότι στο κτήριο B.2 δεν έχουν βρεθεί ίχνη έντονης βιοτεχνικής δραστηριότητας (π.χ. παραγωγή πορφύρας), όπως στα άλλα τμήματα του

οικισμού. Στην εργασία αυτή παρουσιάζονται τα νέα ευρήματα από το κτήριο Β.2 και διερευνάται ο ρόλος των κατοίκων του κτηρίου τόσο στην τοπική κοινωνία όσο και στο ευρύτερο κοινωνικο-πολιτικό πλαίσιο και τα εμπορικά δίκτυα της νοτιοανατολικής Κρήτης κατά την ΥΜΙ περίοδο.

Σοφιανού Χρύσα, Παπαδάτος Γιάννης, Καλαντζοπούλου Τίνα, Σαμαράς Ευάγγελος
Άστυ και ενδοχώρα: Μοντέλα κατοίκησης και οικονομικής εκμετάλλευσης στη χερσόνησο του Κάβο Σίδερο από τους μινωικούς έως τους ρωμαϊκούς χρόνους

Στην παρούσα ανακοίνωση γίνεται μια πρώτη παρουσίαση των δεδομένων από την επιφανειακή έρευνα που διεξήγε η Εφορεία Αρχαιοτήτων Λασιθίου στη χερσόνησο του Κάβο Σίδερο, με αφορμή προγραμματιζόμενη τουριστική επένδυση στην περιοχή. Στο πλαίσιο αυτής της έρευνας (α) σαρώθηκε εντατικά μια μεγάλη περιοχή που δεν είχε ερευνηθεί ποτέ έως τώρα, με στόχο τον εντοπισμό νέων, άγνωστων έως τώρα θέσεων, και (β) έγιναν στοχευμένες σαρώσεις σε περιοχές που είχαν ερευνηθεί παλαιότερα με στόχο τον έλεγχο και την επιβεβαίωση ή την απόρριψη ήδη γνωστών θέσεων. Παρόλο που εξαρχής η αφορμή και ο στόχος της έρευνας δεν ήταν αυστηρά επιστημονικός, η συστηματική μέθοδος που εφαρμόστηκε και τα δεδομένα που προέκυψαν μας επιτρέπουν να ανασυνθέσουμε την ιστορία κατοίκησης και τα μοντέλα οικονομικής εκμετάλλευσης μιας εκτεταμένης περιοχής, η οποία αποτελούσε διαχρονικά την ενδοχώρα δυο μεγάλων αστικών κέντρων, του Παλαικάστρου στα μινωικά χρόνια και της Ιτάνου κατά την αρχαιότητα. Η κατακόρυφη αύξηση των θέσεων σε δυο συγκεκριμένες περιόδους, τη Νεοανακτορική και την Ελληνιστική, και η ανάλυση του χαρακτήρα και της μορφής αυτών των θέσεων παρέχει πολύτιμες πληροφορίες όχι μόνο για την κατοίκηση και την οικονομική εκμετάλλευση της συγκεκριμένης περιοχής, αλλά και για τις οικονομικές και κοινωνικοπολιτικές αλλαγές στα δύο γειτονικά αστικά κέντρα. Πέρα από τα επιστημονικά συμπεράσματα, η συγκεκριμένη έρευνα κατέδειξε ότι μια γρήγορη αλλά σωστά οργανωμένη επιφανειακή έρευνα ακόμα και όταν δεν έχει ως αφετηρία συγκεκριμένα επιστημονικά ερωτήματα, αλλά έχει το διερευνητικό χαρακτήρα μιας αυτοψίας είναι εφικτή και αποτελεσματική, καθώς όχι μόνο παράγει νέα επιστημονικά δεδομένα αλλά και ανακτά από το πεδίο πολύτιμες αρχαιολογικές πληροφορίες, οι οποίες με την πάροδο των χρόνων χάνονται ανεπιστρεπτί. Με αυτόν τον τρόπο, τέτοιες έρευνες μπορούν να γεφυρώσουν αποτελεσματικά το χάσμα ανάμεσα στις εντατικές επιφανειακές έρευνες και τις απλές αυτοψίες, συμβάλλοντας όχι μόνο στο σωστικό έργο των Εφορειών αλλά και στην επιστημονική έρευνα.

Σταμπολίδης Νικόλαος

Νεότερες 'μεταμουσειακές' ανασκαφικές έρευνες στην αρχαία Ελεύθερνα

Ανακοινώνονται εν περιλήψει οι ανασκαφικές έρευνες των τομέων III και I των τελευταίων ετών, μετά τα εγκαίνια του μουσείου αρχαίας Ελεύθερνας στην προσπάθεια ανάδειξης του αρχαιολογικού πλούτου της πόλης όχι μόνον κατά την Πρώιμη Εποχή του Σιδήρου (ΠΕΣ) αλλά και κατά την Αρχαϊκή, Κλασική, Ελληνιστική, Ρωμαϊκή και Παλαιοχριστιανική/Πρώιμη Βυζαντινή περίοδο. Πρόκειται για ένα ελληνιστικό/ρωμαϊκό οίκημα στα ανατολικά της νεκρόπολης της Ορθής Πέτρας και δύο βασιλικές με εξαιρετικά πλούσιο οικοδομικό υλικό από αρχαϊκά/κλασικά και ελληνιστικά/ρωμαϊκά οικοδομήματα που χρησιμοποιήθηκε στις βασιλικές σε δεύτερη και τρίτη χρήση.

Συθιακάκη Βασιλική, Γκαλανάκη Καλλιόπη, Κατσαλής Γιώργιος, Βασιλάκης Νίκος, Αρχοντάκη Αικατερίνη, Πιττού Ροδοθέα

«Υδωρ έχει και νήσον έχουσαν πύργον και λιμένα». Αρχαία Χερσονήσος: Από την προϊστορία στην ιστορία, νέα ανασκαφικά δεδομένα

Η Χερσονήσος, η παράκτια αρχαία πόλη που αναπτυσσόταν στη θέση του σημερινού Λιμένα Χερσονήσου ανασκάπτεται εδώ και περισσότερο από μισό αιώνα. Συστηματικές και σωστικές ανασκαφές έχουν φέρει στο φως σημαντικά τμήματα του πολεοδομικού ιστού και των μνημείων, κυρίως της ρωμαϊκής και πρωτοβυζαντινής περιόδου. Ωστόσο, δεν έχει υπάρξει μέχρι σήμερα μια απόπειρα συνολικής μελέτης και δημοσίευσης ή έστω μια προσπάθεια διαχρονικής σύνθεσης των κυριότερων πορισμάτων των ερευνών, παρά τις πολυάριθμες επιμέρους δημοσιεύσεις. Οι ανασκαφικές έρευνες των τελευταίων ετών σε διαφορετικά σημεία του σύγχρονου οικισμού έχουν φέρει στο φως εντυπωσιακά νέα δεδομένα, διαμορφώνοντας μια πληρέστερη και ακριβέστερη εικόνα για την αρχαία εγκατάσταση. Με βάση τα νέα στοιχεία, θα επιχειρηθεί στην παρούσα ανακοίνωση μια ανασύνθεση της ιστορικής εξέλιξης της Χερσονήσου, μιας από τις σημαντικότερες αρχαίες πόλεις της βόρειας ακτής της Κρήτης, από τους προϊστορικούς χρόνους ως τους βυζαντινούς χρόνους.

Συθιακάκη Βασιλική, Καβουλάκη Ελισάβετ, Πολιτάκη Ελπίδα, Ψαρουδάκη Αγγελική
Το ερευνητικό έργο HERACLES («HERitage Resilience Against CLimate Events on Site») και η εφαρμογή του στο ανάκτορο της Κνωσού και στο ενετικό φρούριο «Rocca a Mare» («Κούλες»)

Το ερευνητικό έργο HERACLES ("*HERitage Resilience Against CLimate Events on Site*") χρηματοδοτήθηκε από την Ευρωπαϊκή Επιτροπή μέσω της πρόσκλησης "Αντιμετώπιση Κινδύνων και Κλιματική Αλλαγή" του Ευρωπαϊκού Προγράμματος για την Έρευνα και την Καινοτομία Horizon 2020. Το έργο αυτό, τριετούς διάρκειας, υλοποιήθηκε από κοινοπραξία δεκαέξι φορέων προερχομένων από επτά χώρες (Ιταλία, Γαλλία, Γερμανία, Αυστρία, Πορτογαλία, Βέλγιο, Ελλάδα) με συντονιστή το CNR - Consiglio Nazionale delle Ricerche της Ιταλίας και ολοκληρώθηκε τον Απρίλιο του τρ. έτους. Πεδίο εφαρμογής του στην Ελλάδα ήταν τα δυο μνημεία της Εφορείας Αρχαιοτήτων Ηρακλείου, το ανάκτορο της Κνωσού και το ενετικό φρούριο "Rocca a mare" ή «Κούλες» και στην Ιταλία η μεσαιωνική πόλη Gubbio, της επαρχίας Umbria. Εκτός από την Εφορεία Ηρακλείου, η Ελλάδα εκπροσωπήθηκε στο HERACLES από δύο Ινστιτούτα (Ινστιτούτο Ηλεκτρονικής Δομής και Λέιζερ και Ινστιτούτο Υπολογιστικών Μαθηματικών) του Ιδρύματος Έρευνας και Τεχνολογίας (ΙΤΕ), καθώς και από το τμήμα Χημείας του Πανεπιστημίου Κρήτης. Το τελικό προϊόν του τριετούς έργου HERACLES ήταν η ανάπτυξη μιας ηλεκτρονικής πλατφόρμας πληροφόρησης, που περιέχει μια βάση με πληροφορίες για την κατάσταση των μνημείων, με σκοπό να συνεισφέρει στη λήψη αποφάσεων για την ενίσχυση της ανθεκτικότητάς τους έναντι της κλιματικής αλλαγής και να προτείνει νέες λύσεις για την προστασία, τη συντήρηση των μνημείων και τη διαχείριση των κινδύνων που τα απειλούν. Γενικότερα, ο στόχος του ερευνητικού αυτού έργου ήταν ο σχεδιασμός, η επαλήθευση και η προώθηση συστημάτων και λύσεων, με σκοπό την προστασία των μνημείων της Πολιτισμικής Κληρονομιάς έναντι των επιπτώσεων της κλιματικής αλλαγής.

Τζαχίλη Ίρις, Γεωργακόπουλος Κώστας

Τα ζώομορφα ειδώλια του Βρύσινα: Μια πρώτη προσπάθεια κατηγοριοποίησης και κατανόησης της σημασίας τους

Στην παρούσα ανακοίνωση θα παρουσιαστεί μια πρώτη απόπειρα καταγραφής, κατηγοριοποίησης και ένταξης στο ευρύτερο πολιτιστικό και χρονολογικό πλαίσιο των ζώομορφων ειδωλίων του ιερού κορυφής Βρύσινα Ρεθύμνου. Τα αποτελέσματα της προκαταρκτικής αυτής εξέτασης προέκυψαν ύστερα από την επιλογή των καλύτερα σωζόμενων και χαρακτηριστικότερων ειδωλίων, τη μελέτη τους και τον εντοπισμό κοινών στοιχείων, κάτι που επέτρεψε μια σχετική ομαδοποίησή τους. Σκοπός της συγκεκριμένης έρευνας είναι να διαπιστωθεί κατά πόσον συγκεκριμένες κατηγορίες ειδωλίων επιδέχονταν κάποιου είδους τυποποίηση, αν υπήρχαν ειδώλια «μοναδικά», που δεν εντάσσονταν σε ειδικές κατηγορίες καθώς και ποια είναι τα επιμέρους χαρακτηριστικά που διαφοροποιούν τις ομάδες ειδωλίων.

Τζεδάκις Γιάννης, Κολυβάκη Βίκη

Σημεία κοπής λίθων και σημάδια λιθοξόων στη Νεκρόπολη των Αρμένων

Η έντονη παρουσία την ΥΜ ΙΙΙ περίοδο στην ευρύτερη περιοχή των Αρμένων χαρακτηρίζεται από μία μεγαλειώδη σε αριθμό τάφων και ευρήματα Νεκρόπολη, ένα μικρό σχετικά τμήμα ανεσκαμμένης πόλης στον Κάστελλο και το προγενέστερο χρονικά ιερό του Βρύσινα. Η επιλογή της θέσης της Νεκρόπολης είναι αποτέλεσμα γεωλογικών και εμπορικών παραγόντων. Ο τοπικός ασβεστόλιθος σε layers έδωσε τη δυνατότητα στους Μινωίτες να οργανώσουν τη Νεκρόπολη σε «επίπεδα» και συστάδες. Στην κατωφέρεια του λοφίσκου οι μικρότεροι σε μέγεθος και απόσταση μεταξύ τους τάφοι χωρίς να υστερούν σε ευρήματα, ενώ στον ανώτερο επίπεδο οι μεγαλύτεροι σε μέγεθος και απόσταση, πιθανόν για τους επιφανείς (Μινωίτες ή Μυκηναίους *te re ta*). Διάσπαρτα στο χώρο της νεκρόπολης υπάρχουν σημεία εξόρυξης λίθων: είτε πρόκειται για τις πλάκες εισόδου των θαλάμων είτε για τις επιτύμβιες στήλες. Μένει να αποδειχθεί η συσχέτιση του σημείου κοπής με την πλάκα ή το σήμα. Επιπλέον έχουν βρεθεί σημάδια από τα εργαλεία των λιθοξόων για τις εργασίες αυτές. Για τη λάξευση των τάφων, σε κάθε περίπτωση σημασία έχει η σκληρότητα του βράχου. Κάποιοι έμειναν στην αρχή απλά με μια κόγχη, κάποιοι με ράμπα ή με επιμελώς «τοποθετημένη» κλίμακα. Τα εργαλεία λάξευσης και εξόρυξης είναι χάλκινα. Ελάχιστα από σίδηρο έχουν βρεθεί στο εσωτερικό των θαλάμων. Η φορά της λάξευσης απεικονίζεται στις παρειές των δρόμων, ενώ παραμένει άγνωστος μέχρι στιγμής ο χρόνος λάξευσης ενός τάφου. Τα ίχνη από τα εργαλεία έχουν την ίδια φορά στο ανώτερο και στο κατώτερο τμήμα της παρειάς των δρόμων; Ακολουθείται η ίδια φορά και τα ίδια εργαλεία στους μικρούς και μεγαλύτερους σε μέγεθος τάφους;

Τζιγκουνάκη Αναστασία

Η συστηματική ανασκαφή της μινωικής εγκατάστασης στο Καλό Χωράφι Μυλοποτάμου κατά την περίοδο 2017-2019

Στην ανακοίνωση θα παρουσιαστούν τα αποτελέσματα των περιόδων 2017-2019 της συστηματικής ανασκαφικής έρευνας στο Καλό Χωράφι Μυλοποτάμου, όπου έχει αποκαλυφθεί η δυτική γωνία συγκροτήματος της ΜΜΙΙΙΑ-ΥΜΙΑ περιόδου, με 13 χώρους σε έκταση 330 τ.μ. και σημαντικά ευρήματα που βοηθούν στην προσπάθεια κατανόησης της λειτουργίας της παράκτιας εγκατάστασης. Σε αυτήν εντοπίστηκαν μεταξύ άλλων, εκατοντάδες αγγεία, τοιχογραφίες, μεταλλευτικά και μεταλλικά στοιχεία, ελαφρόπετρες,

καθώς και ευρήματα με σημεία Γραμμικής Α' γραφής, Κυπρομινωικής και ενδεχομένως κρητικής Ιερογλυφικής γραφής.

Τζιγκουνάκη Αναστασία, Γιαπιτσόγλου Κώστας, Καραμαλίκη Νότα, Κοντογιάννη Βίκυ, Αντωνάκη Βάλια, Ζούζουλα Ευγενία

Το ερευνητικό έργο STORM («Safeguarding Cultural Heritage through the Technical and Organizational Resources Management») και η εφαρμογή του στην παλιά πόλη Ρεθύμνου και το ενετικό φρούριο Φορτέτζα

Θέμα της ανακοίνωσης είναι η παρουσίαση του ερευνητικού προγράμματος STORM (Safeguarding Cultural Heritage through the Technical and Organizational Resources Management – Προστατεύοντας την Πολιτιστική Κληρονομιά, Διαχείριση Τεχνικών και Οργανωτικών Πόρων), στο οποίο συμμετέχει ως εταίρος η Εφορεία Αρχαιοτήτων Ρεθύμνου. Το πρόγραμμα, το οποίο χρηματοδοτείται από την Ευρωπαϊκή Επιτροπή στο πλαίσιο του Προγράμματος έρευνας και καινοτομίας Horizon 2020 (αριθμός έργου 700191), ξεκίνησε τον Μάιο του 2017 και ολοκληρώθηκε τον Μάιο του 2019. Οι στόχοι του συγκεκριμένου έργου είναι: α) η μελέτη και ανάπτυξη μοντέλων και τεχνολογιών για τη διατήρηση και προστασία της πολιτιστικής κληρονομιάς σε σχέση με τις επιπτώσεις της κλιματικής αλλαγής και β) η διαχείριση εκτάκτων περιστατικών που οφείλονται σε περιβαλλοντικές καταστροφές μέσα από την ανάπτυξη καινοτόμων τεχνολογιών και μεθοδολογιών του Προγράμματος έρευνας και καινοτομίας Horizon 2020. Στο πρόγραμμα STORM συμμετέχουν είκοσι εταίροι από επτά χώρες και συγκεκριμένα: Ηνωμένο Βασίλειο, Πορτογαλία, Γερμανία, Αυστρία, Ιταλία, Ελλάδα, Τουρκία. Οι μεθοδολογίες και τα εργαλεία που αναπτύσσονται κατά την υλοποίηση του STORM δοκιμάζονται σε πέντε διαφορετικές αρχαιολογικές θέσεις, σε πέντε χώρες, στο Μέλλορ της Αγγλίας, στην Τροία της Πορτογαλίας, στα Λουτρά του Διοκλητιανού στη Ρώμη, στο Φρούριο Φορτέτζα και την Παλιά Πόλη του Ρεθύμνου στην Ελλάδα και στην Έφεσο στην Τουρκία. Εμπλεκόμενοι φορείς (stakeholders) από την ελληνική πλευρά είναι το Γεωδυναμικό Ινστιτούτο του Εθνικού Αστεροσκοπείου Αθηνών, η Διεύθυνση Περιβάλλοντος και Χωρικού Σχεδιασμού της Περιφέρειας Κρήτης, το Τμήμα Μηχανικών Φυσικών Πόρων και Περιβάλλοντος του ΤΕΙ Κρήτης, το Μουσείο Φυσικής Ιστορίας του Πανεπιστημίου Κρήτης, ο Δήμος Ρεθύμνου, ο Δήμος Χανίων και το Τμήμα Πολιτικής Προστασίας της Περιφερειακής Ενότητας Ρεθύμνου.

Τσιγωνάκη Χριστίνα

Οι ανασκαφές του Πανεπιστημίου Κρήτης στην Ακρόπολη της Ελεύθερας (Τομέας II - Κεντρικός) κατά την περίοδο 2017-2019

Στην ανακοίνωση θα παρουσιαστούν τα αποτελέσματα των ανασκαφικών ερευνών του Πανεπιστημίου Κρήτης στο Κεντρικό Πλάτωμα του λόφου Πυργί της Ελεύθερας, καθώς και το γενικότερο ερευνητικό έργο της ανασκαφής του Τομέα II κατά την τριετία 2017-2019.

Τσιμπούκης Γεώργιος

Συστήματα Γεωγραφικών Πληροφοριών (GIS) στην αρχαιολογία: Η εφαρμογή τους στο Γραφείο Κρήτης της Εφορείας Εναλίων Αρχαιοτήτων

Τα Συστήματα Γεωγραφικών Πληροφοριών (Geographical Information Systems) άρχισαν να χρησιμοποιούνται στην αρχαιολογία ήδη από τις αρχές της δεκαετίας του 1980, ενώ σήμερα

αποτελούν ένα εξαιρετικά σημαντικό εργαλείο στην αρχαιολογική έρευνα πεδίου. Το Γραφείο Κρήτης της Εφορείας Εναλίων Αρχαιοτήτων, από την πρώτη στιγμή της αναβαθμισμένης λειτουργίας του ως Τμήμα της ΕΕΑ, το Φεβρουάριο του 2018, έθεσε ως προτεραιότητα την ανάπτυξη ενός Συστήματος Γεωγραφικών Πληροφοριών αξιοποιώντας το QGIS, ένα λογισμικό ανοικτού κώδικα, με απώτερο σκοπό τη συγκέντρωση σε ένα ενιαίο σύστημα όλης της – διοικητικής και επιστημονικής – πληροφορίας που έχει συλλεχθεί είτε από την Εφορεία Εναλίων Αρχαιοτήτων, είτε από άλλες ομάδες που έχουν διεξάγει παράκτια ή υποβρύχια έρευνα στην Κρήτη έως σήμερα. Η ανακοίνωση αποσκοπεί στην παρουσίαση των τεχνικών χαρακτηριστικών της εφαρμογής (είδη δεδομένων που συλλέγονται, τρόποι απεικόνισης κ.λπ.) και των δεδομένων που έχουν έως σήμερα καταχωριστεί. Επιπρόσθετα, θα αναδειχθούν τα οφέλη από τη χρήση της συγκεκριμένης εφαρμογής και θα τεθεί ο προβληματισμός για τις προοπτικές περαιτέρω ανάπτυξης της εφαρμογής, αλλά και συνεργασίας μεταξύ των φορέων που διαχειρίζονται γεωχωρικά δεδομένα.

Τσιποπούλου Μεταξία

Νέα στοιχεία για την Προανακτορική περίοδο από το νεκροταφείο του Πετρά Σητείας

Η ανασκαφή του Προ- και Παλαιο-ανακτορικού νεκροταφείου του Πετρά Σητείας τα τελευταία χρόνια μας επεφύλαξε πολλές πολύ ευχάριστες εκπλήξεις. Η ανακοίνωση παρουσιάζει τα τελευταία δεδομένα για τους πρωιμότερους τάφους, κυρίως ΠΜ ΙΙ και ΜΜ ΙΑ, που ανασκάφηκαν σε βαθύτερα στρώματα, κάτω από τα ΜΜ ΙΒ και ΙΙ ταφικά κτίρια. Οι τάφοι αυτοί ανήκουν σε διαφόρους τύπους, είναι τόσο ταφικά κτίρια με ένα ή περισσότερα δωμάτια, όσον και λάκκοι οριζόμενοι από λίθους, αλλά και κτιστές κατασκευές άλλου τύπου. Πολύ ενδιαφέρον είναι εξάλλου ότι η ανασκαφή αυτών των πρώιμων φάσεων του νεκροταφείου απέδωσε αρκετές πρωτογενείς ταφές, τόσο μόνες, όσον και σε συνδυασμό με δευτερογενείς εντός του ίδιου δωματίου ή λάκκου. Τα κτερίσματα αυτών των Προανακτορικών ταφών ήταν εντυπωσιακά πλούσια και δηλώνουν πολλά για τις εξωτερικές σχέσεις του Πετρά, ως το κύριο λιμάνι της Προανακτορικής Ανατολικής Κρήτης, και πύλη εισόδου πρώτων υλών, τόσο από την Ανατολική Μεσόγειο, όσον και από το Αιγαίο.

Φιολιτάκη Αναστασία

Πρώτη παρουσίαση της βυζαντινής κεραμικής από τον βόρειο Τομέα του Κεντρικού Πλατώματος στην Ακρόπολη της Ελεύθερνας (Τομέας ΙΙ - Κεντρικός)

Το διάστημα 1992- 1993, στη διάρκεια της πανεπιστημιακής ανασκαφής στον Τομέα ΙΙ της Ελεύθερνας, ήρθαν στο φως δυο οικίες στον βόρειο τομέα του Κεντρικού Πλατώματος της Ακρόπολης, οι οποίες φαίνεται να συνδέονται με τις τελευταίες φάσεις κατοίκισής του στον 7ο – 8ο αι. μ.Χ. αιώνα. Η παρούσα ανακοίνωση αποτελεί μια πρώτη παρουσίαση της προερχόμενης από τα συγκεκριμένα κτήρια κεραμικής. Από τη μέχρι τώρα μελέτη του υλικού, η γενική εικόνα είναι ενός συνόλου κεραμικής στο οποίο κυριαρχούν τα μαγειρικά σκεύη, οι αμφορείς και οι λεκάνες, ενώ αξιοσημείωτη είναι η σχετικά μικρή ποσότητα πινακίων. Στο ίδιο σύνολο αλλά σε μικρότερο ποσοστό εντοπίζονται πρόχοι και οινοχόες, καθώς και μεσαίου μεγέθους πίθοι, ενώ δεν λείπουν και κάποια λίγα παραδείγματα από κυψέλες. Τα περισσότερα αγγεία είναι τοπικής παραγωγής, ενώ οι εισαγωγές είναι μάλλον λίγες. Οι φόρμες τόσο των αμφορέων όσο και των μαγειρικών σκευών είναι κυρίως του 7ου αιώνα, πολλές από τις οποίες συνεχίζουν μέχρι και τον 8ο αιώνα, ενώ αντίστοιχη εικόνα

παρουσιάζουν και οι λεκάνες. Τα πινάκια ανήκουν ως επί το πλείστον στις ύστερες φόρμες της Αφρικανικής παραγωγής ή αποτελούν πιθανές απομιμήσεις τους.

Φωσκόλου Βασιλική

Μνημειακή ζωγραφική στην Κρήτη κατά την ύστερη μεσαιωνική εποχή (13ος-15ος αιώνας): Ιστορία και προοπτικές της έρευνας

Στόχος της ανακοίνωσης είναι μια ιστοριογραφική παρουσίαση της έρευνας της μνημειακής ζωγραφικής στην Κρήτη στο διάστημα από τις αρχές του 13ου αιώνα μέχρι περίπου το πρώτο μισό του 15ου αιώνα. Η περίοδος αυτή που συμπίπτει με την παλαιότερη φάση της βενετικής κυριαρχίας στο νησί, αποτελεί μια ενιαία ιστορικά εποχή, η οποία μας έχει κληροδοτήσει σημαντικά υλικά κατάλοιπα. Ειδικότερα, στο νησί διασώζεται ένας μεγάλος αριθμός μνημείων και τοιχογραφικών συνόλων αυτής της περιόδου, για τα οποία η βιβλιογραφία εμπλουτίζεται διαρκώς. Ωστόσο, με εξαίρεση την εκκλησιαστική αρχιτεκτονική αυτής της περιόδου που έχει αποτελέσει αντικείμενο μιας συνθετικής μελέτης, η έρευνα της μνημειακής ζωγραφικής χαρακτηρίζεται από έναν αποσπασματικό χαρακτήρα και την επικέντρωση σε συγκεκριμένα θεματικά πεδία και ερευνητικά ερωτήματα. Στη συγκεκριμένη παρουσίαση αφού παρουσιαστεί η ιστορία της έρευνας, οι βασικές διαδρομές που έχει διανύσει και τα επιτεύγματα που έχει πραγματοποιήσει, θα γίνει μια προσπάθεια να προταθούν νέοι άξονες προσέγγισης του υλικού με στόχο εκτός των άλλων τη δημιουργία επιστημονικών συνεργιών και ανανέωσης του επιστημονικού ενδιαφέροντος για τη μνημειακή ζωγραφική του νησιού αυτή την εποχή.

Χατζή-Βαλλιάνου Δέσποινα

Βώροι. Ένα χωριό με ιστορία 5000 χρόνων. Αποτελέσματα πρόσφατων μελετών για τους προϊστορικούς και πρώιμους ιστορικούς χρόνους κατοίκησης του

Με αφορμή την προετοιμασία μιας νέας προθήκης του Μουσείου Κρητικής Εθνολογίας με χαρακτηριστική κεραμική προερχόμενη από παλαιότερες έρευνες και ανασκαφές μου εντός του σημερινού οικισμού Βώρων και στην ευρύτερη περιοχή της Κοινότητας, διαπιστώσαμε ότι τόσο ο οικισμός όσο και η γύρω περιοχή είχαν μια συνεχή κατοίκηση από τους Πρωτομινωικούς χρόνους έως σήμερα. Στην ανακοίνωση αυτή θα παρουσιαστούν αποτελέσματα των ερευνών του χώρου σε σχέση πάντα με τη γειτονική Φαιστό, καθώς ήταν ο πλησιέστερός της – βόρειος - οικισμός και σε άμεση σχέση με τα νεκροταφεία της, από την περιοχή του ΠΜ Αγίου Ονουφρίου έως το ελληνιστικό Φαλαγκάρι. Ο ΠΜ – ΜΜ και ΥΜ Ι – ΙΙΙ οικισμός εντοπίζεται κάτω από τα σπίτια του παραδοσιακού οικισμού (Κατωχώρι) στη συνοικία του Αη Γιάννη και πλησιέστερα στον ποταμό Κουτσουλίτη, ενώ ρωμαϊκοί – παλαιοχριστιανικοί τάφοι φαίνεται πως κάλυψαν ΥΜ ΙΙΙ στρώματα. Ένας κεραμικός κλίβανος σηματοδοτεί ότι στην παραποτάμια θέση υπήρχε κεραμικό εργαστήριο, όπως έως πρόσφατα. Κατάλοιπα της Παλαιοχριστιανικής και κυρίως της Βυζαντινής περιόδου, της Ενετοκρατίας και Τουρκοκρατίας, τόσο στο Κατωχώρι, όσο κυρίως στο υψηλότερο τμήμα γύρω από το Εθνολογικό Μουσείο, μαρτυρούν ότι ο οικισμός επεκτάθηκε και άνθισε στα υψηλότερα επίπεδα του όπου επεκτείνεται και σημερινός.

Ψαρουδάκης Κυριάκος, Τσατσάκη Νίκη, Φιολιτάκη Αναστασία, Μυλωνά Δήμητρα
Ονιθέ Γουλεδιανών: Η επανέναρξη της έρευνας στον τομέα των αρχαϊκών οικιών
(ανασκαφές 2018- 2019)

Στην Ονιθέ Γουλεδιανών (Ρέθυμνο) το 2018, έπειτα από διάστημα 62 χρόνων, ξεκίνησε εκ νέου η αρχαιολογική έρευνα, στον χώρο όπου ο Ν. Πλάτων είχε αποκαλύψει ένα σημαντικό οικοδόμημα των αρχαϊκών χρόνων (οικία Α). Η έρευνα, συνεχίζεται στον περιβάλλοντα χώρο της οικίας Α, όπου είχε διαπιστωθεί πως εκτεινόταν μια ακόμη οικία (οικία Β). Η νέα έρευνα αναμένεται, υπό το φως και των νέων ευρημάτων, να δια φωτίσει ζητήματα που αφορούν στη μορφή, τη χρήση, την ακριβή πολεοδομική θέση και τη χρονολόγηση των αρχαϊκών αυτών οικιών. Στην ανακοίνωση θα γίνει αναφορά στα αποτελέσματα των δυο πρώτων ετών (2018-2019).

Ψύχας Αδριανός

Postpalatial Petras. Preliminary Report of LM IIIA-C. Architectural and Ceramic Assemblages

Over the last 35 years the archaeological investigations on the two Hills of Petras (northeastern Crete; Siteia bay) have brought to light diachronic burial places and residential patterns from the late Neolithic period to the end of the Bronze Age respectively. Therefore, our knowledge on the Prehistory of Siteia area during the Minoan Era has increased significantly, as the excavations continue offering us even more evidence. As for the Late Minoan III period the image is given mostly by certain architectural structures from Hill II; while, simultaneously, new evidence on ceramic assemblages have provided a more secure pattern of constructions and use of those structures and of the relevant space. The aim of this paper is to offer a preliminary image of the settlement patterns in both Hills (I and II) as well as to present the ceramic categories which were in use during the Postpalatial Petras, in a way of understanding also, their origin according to macroscopic petrography wherever possible.

Γ. ΕΠΙΤΟΙΧΙΕΣ ΑΝΑΚΟΙΝΩΣΕΙΣ

Amici Simone

Gortys: the great semi-circular monument in the Praetorium district and the urban layout of the Hellenistic-Roman city

The use of professional devices such as Total Stations, GNSS Systems, Laser Scanners and UAV Platforms is the base of modern survey and architectural relief in Archaeology: this "Multi-Scale" approach, typical of Topographic Studies, permits to understand the single monument, in its complexity within the urban fabric. Since 2013, the University of Rome "La Sapienza" (Prof. A.M. Jaia and its équipe) begun to investigate the urban organization of the ancient capital of Crete and Cyrenaic, Gortyn. The work is represented by different phases: first the collection, organization and homogenization of the wide archaeological documentation, which started to be collected since XIX century; then the use of photogrammetric documentation through the combination of aero-photogrammetrical relief of all the elements scattered over the more 400 hectares of the urban and extra-urban area. Part of these data are based on high accuracy orthophotos and 3D Model, used to obtain Digital Surface Model and classified Digital Terrain Model for contours, achieve through a UAV platform – DJI Phantom 4 Pro assisted by a high precision GNSS topographical Survey System used to geo-localized all the archaeological evidence and aerophotogrammetrical targets: the Real Time Kinematic survey mode arrange to fix points with centimetric precision in few seconds, on the other side the Static mode permits to get millimetric measurements with long registrations and post-processing, useful for materialization of topographical vertex and web. A sample of monuments has been analysed through Laser Scanner technology: plan and elevation are easily extrapolated from point cloud supports. The main aim of these research is to create and organize a detailed documentation that can be checked and used in a GIS platform managed by the Italian Archaeologic School of Athens (SAIA), the main promoter of this project. GIS is today the best support to handle different type of data such as bibliographic researches, paper plans, aero-photogrammetrical reliefs, Laser-Scanner activities, TS and GNSS point positioning etcetera. Reading all these data together makes possible to include the monuments in a wider urban scheme, aim to understand the ancient "Urban Landscape", formed by human and natural elements influencing each other. The aim of the poster is to present the progress status of my PHD Project, focused on the contribution of the geodetic technologies for Urban Archaeology, useful for understanding the organization of the city and its territory in different ages.

Biondi Giacomo

Orientalizing and Archaic Pottery from the E.I.A. Necropolis of Siderospilia (Prinias Malevisiou)

The Siderospilia E.I.A. necropolis is not far from the contemporary settlement on the Patela hill of Prinias. It was discovered and investigated by Giovanni Rizza in the decade 1969-1978. After many years of restoration and documentation work, in 2011 the study has been undertaken. A three years INSTAP grant (awarded to A. Pautasso for the project: "First phase of the Siderospilia necropolis at Priniàs, Crete") gave the possibility to investigate the earlier phases, from the 11th to the 8th centuries BC. The preliminary results have been presented (2016 Cretological Congress, AIAC 2018, 2018 Congress *Eleutherna and the Outside World*). This paper

aims to present the pottery of the last phase tombs of Siderospilia, i.e. that belonging to the 7th and to the early 6th centuries B.C. This timespan, in fact, was not object of the mentioned grant. The pottery of this period includes local vases of the typical central Cretan style (as known from the Knossos and arkades investigations) and some imports from Corinth.

Bolzoni Gloria

New reflections on Chalara District in the Byzantine Period

As regards the Roman and Byzantine phases of the archaeological area of Chalara, in the SE slope of the Palace at Phaistos, the important contribution of V. La Rosa and E.C. Portale constitutes a fundamental collection and organization of the data available up to 2004. In particular, the identification of the chronological and structural phases of the Byzantine farm found in the excavations of the 'quartiere di Chalara' represents a fixed point for the interpretation of the settlement vocation in this area. Thanks to the new surveys of the Phaistos Project during 2016-2018, it has been possible to acquire new information on the structure and function of the farm along its phases, both through archival research and archaeological analysis.

Caruso Ada, Vannucci Giulia

Monumental buildings from the Praetorium district of Gortyn: Glass, Metal and other relevant findings

In the years 2011-2019 the archaeological mission SAIA – Italian Archaeological School at Athens / Sapienza University of Rome (Proff. E. Lippolis - R. Sassu) has brought to light three monumental buildings in the northern area of the Praetorium district, which were built from the 1st cent. BC to the 3rd cent. AD. They have been named Great Mausoleum 1, Semi-circular Monument 3, Squared Monument 4. Whereas the Great Mausoleum 1 and the Squared Monument 4 are surely identifiable as a monumental tombs, given their position, facing the main street east-west, and monumental plan, with hypogeum chambers, the function of the Semi-circular Monument 3 is at the moment the most debated; indications may come from the analysis of the materials. The poster will focus on the most relevant glass and metal findings from the above mentioned three monuments, particularly focusing on the results of the last three years investigation on the recovered materials. The Great Mausoleum 1 stored the most precious finds: glass unguentaria, ivory spindles, an amber ring and a silver ring, an amber pendant, ivory combs, a silver vase and bronze remains of a small box. In the other two buildings an iron chisel, a small pick and a lock came out, beside several unguentaria. In addition to those, the most representative objects will be illustrated through descriptions, pictures and drawings, in the attempt to contribute to the reconstruction of the social-cultural panorama, religious identities and funerary behaviours of Gortyns élite in the Hellenistic-Roman period.

Cucuzza Nicola, Rizza Salvatore

A Virtual Reconstruction of the Late Minoan IIIA Shrine H at Haghia Triada

Among the Late Minoan IIIA buildings at Haghia Triada, Shrine H is well known for its painted floor with a marine landscape. Built in fine ashlar masonry and with a double door linking its two rooms, Shrine H is surely one of the most monumental religious buildings in LM III Crete. Two different floor levels reveal the existence of two chronological phases: on the most ancient one (the painted floor) some pottery vessels (including snake tubes) as well as carbonized pieces of

wood, small glass plaques and large fragments belonging to the wall paintings were found. These findings and the well preserved architectural remains let us suggest a virtual reconstruction of *Shrine H* in its first chronological phase, dating back to LM IIIA. The virtual reconstruction allows us to detect the monumentality of the building, and appreciate the similarities with the knossian palatial architecture. Moreover it permits to infer the close visual relationship *Shrine H* had with the other LM III buildings of the southern area at Hagia Triada (*Megaron ABCD, Chiosco E, Stoa FG*).

Gennaro Andrea, Patrizio Fileri

“Tell me how you cook and I’ll tell you who you are”. Some considerations on chafing dishes from Gortyn

In recent years, the scientific literature has begun to focus on a specific Byzantine vessel, the so called chafing dish (in Italian “*scalda-vivande*”, in Greek “*saltsarion*”). Chafing dish can be considered as one of the most elaborate Byzantine vessel: it usually consists of a glazed upper bowl (or plate) that is set on an unglazed hollow stand with ventilation holes in its walls. These multifunctional cooking vessels appear suddenly at the same time, in a period between the late 7th and the 12th century, at several site in the Byzantine world or in areas under its sphere of influence. Despite similar dishes were produced in different local fabrics, chafing dishes have almost the same characteristics in all parts of the Empire. For these reasons, scholars are inclined to considerate them as important elements of the existence of a Byzantine cultural *koiné*. Starting from old and new evidence at our disposal, we present and analyze chafing dishes recovered from Italian excavations in Gortyn, discussing typology, fabrics, chronology and origins. In addition, we’ll try to understand these finds within the perspective of the larger historical and socio-economic developments of Gortyn and, more in generally, middle Byzantine Crete.

Giatti Chiara, Gerogiannis Gian Michele, Leoni Francesca

The late Roman fine wares production in Gortyn: Problems and critical issues

The continuation of the investigations in the Pretorio district of Gortyn “Isolato del Ninfeo” allows today to have a considerably increased cognitive patrimony than in the past. The recent phases of the life of the site constitute object of renewed attention, as the new excavation campaigns are increasingly showing how Gortyn continues to live, even if destructured in the urban form, even beyond the IX century, a period generally considered the moment of the abandonment of the site. The stratigraphic levels of this period consistently show particular classes of materials, still not systematically investigated, which seem to constitute important chronological indicators for these later phases. Especially, these are sigillata wares of uncertain attribution and origin, generically definable as imitations of African, Egyptian and Oriental types. Their almost constant use is found alongside typical local artefacts of the Byzantine period or even together with the ceramics of the IX century and perhaps even later, as emerged in the most recent surveys of the Isolato del Ninfeo (Mausoleums). Therefore becomes extremely relevant identify their chronology, origin and manufacture to re-discussing the dating of some typically classes of materials of Gortyn and, above all, to reconstructing the import and / or self-sustaining capacity of the city, even after the alleged abandonment of the site coinciding with the Arab conquest of the island.

Giglio Alexia

New reflections on the so-called "Tomba della Strada" at Phaistos

The so-called "Tomba della Strada" was discovered by chance thanks to the construction of the road that connects Phaistos to the main road Moires-Tymbaki, and excavated by Doro Levi on 21 August 1954. The ceramic materials were later published by Rocchetti in 1970, who assumed that they might be relevant to the remains of one or more burials, but they haven't been reexamined. Today, although it is no longer possible to reconstruct the original context, thanks to the materials that emerged from the recent excavations of the Project Phaistos on Christos Effendi, Chalara and Haghia Photini, it will be possible to study the old contexts built and compare them with the new excavation data, in order to allow more extensive analysis and the possibility of creating a chronological link to the ceramic sequence. At the same time, thanks to the progress of studies on geometric ceramics and the comparison with the main geometric necropolises of Crete, a reflection on the festive funerary costume will be proposed.

Iannone Federica, Voza Ottavia

The fortification walls of Phaistos: a reconstructive hypothesis of the south-western section on the Christòs Effendi hill

In recent years the research of the Phaistos Project has allowed us to recognize and/or hypothesize large sections of the city walls and to reconstruct the urban circuit, even though some doubts remain. One of the best known is the one that runs along the crest of the Christòs Effendi hill, investigated by A. Minto in 1909. The southernmost part preserves the remains of a staircase and a tower, which are still visible today. A systematic study of Minto's publication, his notebooks, the old photographs and the sketches by E. Stefani, together with the new drawings and metric survey, have made it possible to retrieve useful data for a reconstruction of the elevation which will be commented on in this poster.

Longo Fausto, Greco Alessandro, Betto Andrea, Pavan Mattia

Sondages 9 and 10 (2017) in the area of Chalara at Phaistos: Results of the excavations

In the context of the study activities of the area known as "Chalara" (documentation of previous excavations, archive photos, cleaning of the area and documentation of the current state of the structures also through modern 3D reconstruction systems of the site), two stratigraphic excavations were conducted with the goals of increasing the knowledge of the area in its phases previous to those of the Hellenistic period. The sondages 9 and 10 have allowed us to highlight long-lasting natural processes that have influenced the conservation of buried structures and, moreover, to identify the anthropic interventions in the area. In the poster we'll have the aim to present the results of the excavations.

Palmieri Claudia

Chalara up to date: An integrated approach between historical and digital documentation

The archaeological area of Chalara has been brought to light by Doro Levi between 1960 and 1964. The cleaning of the area, realized by the Phaistos Project during the 2016 and 2017 campaigns, has provided an in-depth study regarding the previous documentation. Due to the absence of an accurate stratigraphy and reliable contexts, the researches have been focused on the wall stratigraphy. However, the operations of restoration and those for securing the site realized during the sixties have not always been able to verify the physical relationships between

the structures. The aim of this poster intends to show how an integrated approach between historical and digital documentation (3D visualization and plans and perspective CAD drawings) has already helped to solve interpretative problems and opened new research perspectives.

Rossi Amedeo, Di Biase Federica, Musio Maurizio, Iannone Federica

On the slopes of Phaistos. New stratigraphic research in the archaeological area of Haghia Photini

Since 2015 the Phaistos Project has been carrying out new investigations on the north-eastern slope of the Palace Hill. In this area, which takes its name from the small church dedicated to Haghia Photini, several archaeological remains - from the Neolithic to the Byzantine period - were brought to light by Luigi Pernier at the beginning of the 20th century and by Doro Levi and Luigi Rocchetti, during the 1950s. After two campaigns dedicated to the accurate cleaning and study of the remains which are still visible today, during the last campaign (2017), a small sondage (S11) was opened a few meters north of the church. The aim of this poster is to present the new data from the excavations and their relationship with the other remains of the settlement.

Stroppiana Ναταλία

Έρευνα κοινού στην Προσωρινή Έκθεση του Αρχαιολογικού Μουσείου Ρεθύμνου και σε αρχαιολογικούς χώρους της Περιφερειακής Ενότητας Ρεθύμνης (2015-2018)

Στην εν λόγω έρευνα θα παρουσιαστούν τα αποτελέσματα έρευνας κοινού που διεξήχθη σε επισκέπτες της Προσωρινής Έκθεσης του Αρχαιολογικού Μουσείου Ρεθύμνου και σε επισκέπτες αρχαιολογικών θέσεων της Περιφερειακής Ενότητας Ρεθύμνης. Τα αποτελέσματα προκύπτουν από τα επίσημα ερωτηματολόγια που σχεδιάστηκαν από την Εφορεία Αρχαιοτήτων Ρεθύμνου και συμπληρώθηκαν από άτομα που επισκέφθηκαν την Προσωρινή Έκθεση του Αρχαιολογικού Μουσείου Ρεθύμνου και τους αρχαιολογικούς χώρους στους Αρμένους και στο Μοναστηράκι Αμαρίου από το 2015 έως και το 2018.

Stropianna Ναταλία

Ο Προϊστορικός κόσμος στην Προσωρινή Έκθεση του Αρχαιολογικού Μουσείου Ρεθύμνου: Στοχοθεσία της έκθεσης και επικοινωνία με το κοινό

Στην παρούσα έρευνα διερευνάται ο βαθμός στον οποίο το Αρχαιολογικό Μουσείο Ρεθύμνου, μέσα από την προσωρινή του έκθεση στον ναό του Αγ. Φραγκίσκου είναι σε θέση να αποτελέσει πεδίο επικοινωνίας ανάμεσα στην Προϊστορία και στο ευρύ κοινό. Αρχικά, θα παρουσιαστούν οι στόχοι των αρχαιολόγων που οργάνωσαν την έκθεση και έπειτα, μέσα από έρευνα κοινού που διεξήχθη από τον Ιούνιο του 2017 έως και τον Μάιο του 2018, θα διερευνηθεί αν οι εν λόγω στόχοι επετεύχθησαν. Παράλληλα, μέσα από έρευνα κοινού που διεξήχθη κατά την ίδια περίοδο σε μέλη της τοπικής κοινωνίας του Ρεθύμνου που δεν είχαν επισκεφθεί την Προσωρινή Έκθεση του Αρχαιολογικού Μουσείου Ρεθύμνου μέχρι τον Μάιο του 2018, θα διερευνηθεί η εικόνα που διαμόρφωσε η συγκεκριμένη μερίδα του πληθυσμού τόσο όσον αφορά το Αρχαιολογικό Μουσείο Ρεθύμνου, όσο και τη σημασία της Προϊστορίας του Νομού για την κοινωνία.

Tomkins Peter, Soetens Steven, Jeffrey Horn Lopes, van der Roest Dick

Beneath the Central Court at Knossos. Preliminary results from the 2009 geophysical survey

In May 2009, under a permit granted to the British School at Athens and with the support of ΚΓ' Ephoreia, a geophysical survey was conducted of the Kephala Hill. The aim of the survey was to map and visualise the subsurface archaeological and geological deposits of the Kephala Hill in order to augment and enhance the picture available from more than a century of excavations. The survey employed a geophysical prospection system, developed by van der Roest/GT Frontline, that combined a transverse-mounted Ground Penetrating Radar (GPR) antenna with Direct Contact (DC) continuous measurement of minor differences in the natural potential of the earth. Data were collected over six days covering the entirety of the fenced area of the archaeological site. This poster presents a selection of features (e.g. walls, surfaces, drains, cuttings etc.) identified by the geophysical survey at different depths beneath the Central Court at Knossos. In particular, the poster explores the potential for correlating the features identified by the geophysical survey with stratigraphy and features identified by a recently completed study of the excavations in this area of Arthur Evans and Duncan Mackenzie (1900-1929) and John Evans (1957-60, 1969-70).

Βέργης Χρήστος, Καλυβιανάκη Ευσεβία, Κίσα Σταυρούλα, Κουγιτάκη Καλλιόπη, Κεσσίδου Μαρία, Τσαγλιώτη Κατερίνα

Συντήρηση κεραμικής ενός παλαιοανακτορικού στρώματος καταστροφής από τη θέση Αγριανά Χερσονήσου (ΕΦ.Α.Η, Έργο ΒΟΑΚ Γούρνες-Χερσόνησος)

Η παρούσα ανακοίνωση αφορά στις εργασίες συντήρησης των αγγείων από το παλαιοανακτορικό τμήμα οικισμού, ο οποίος αποκαλύπτεται σταδιακά απ' το 2016 στη θέση Αγριανά με τη συνεχιζόμενη ανασκαφή της Εφορείας Αρχαιοτήτων Ηρακλείου στο πλαίσιο του 5ου υποέργου ΒΟΑΚ *Γούρνες-Χερσόνησος*. Συγκεκριμένα, θα αναφερθούν οι εργασίες συντήρησης που πραγματοποιήθηκαν στα αρχαιολογικά ευρήματα από μεγάλης πυκνότητας στρώμα καταστροφής της παλαιοανακτορικής περιόδου που εντοπίστηκε στο ονομαζόμενο τετράγωνο Κ99 του γενικού ανασκαφικού κάναβου. Στον συγκεκριμένο χώρο, ανασκάφηκαν πλήθος αγγείων, τα οποία είχαν μεγάλη διασπορά σε οριζόντιο επίπεδο αλλά και μεταξύ διαφορετικών ανασκαφικών στρωμάτων. Τα ευρήματα παρουσίασαν ιδιαίτερες δυσκολίες για τη συντήρηση, καθώς έφεραν μεγάλο κατακερματισμό και εκτεταμένες φθορές: όστρακα σε αποσάθρωση, με έντονες ρηγματώσεις, απώλεια της εσωτερικής συνοχής, καταστροφή από καύση, διαβρωμένες ακμές κ.α.. Στο εργαστήριο, το οποίο δημιουργήθηκε ειδικά για τις ανάγκες του 5ου υποέργου πραγματοποιήθηκε η συνολική συντήρηση αυτών από το στάδιο του καθαρισμού έως την τελική αποθήκευση.

Δρυγιαννάκης Μύρωνας, Βλαχάκης Γεώργιος

Μακροχρόνια ενόργανη δομική παρακολούθηση ρωγμών στο Φρούριο της Φορτέζα Ρεθύμνου από την Εφορεία Αρχαιοτήτων Ρεθύμνου, στο πλαίσιο του Ευρωπαϊκού Προγράμματος STORM / HORIZON 2020

Η ενόργανη δομική παρακολούθηση (Structural Health Monitoring) αποτελεί μία σύγχρονη τεχνολογική εφαρμογή, με σκοπό τον εντοπισμό ενεργών ή απότομων βλαβών στις κατασκευές, αλλά και των αιτιών εμφάνισής του. Στα πλαίσια του Ευρωπαϊκού προγράμματος STORM (Safeguarding Cultural Heritage through Technical and Organisational Resources Management – "HORIZON2020-DRS-2015 DISASTER - RESILIENCE: SAFEGUARDING AND SECURITY SOCIETY, INCLUDING ADAPTING TO CLIMATE CHANGE / DRS-11-2015 DISASTER RESILIENCE AND CLIMATE CHANGE TOPIC 3: MITIGATING THE

IMPACTS OF CLIMATE CHANGE”), υιοθετήθηκε η τεχνική της συνεχούς ενόργανης παρακολούθησης τεσσάρων υφιστάμενων ρωγμών στο Ενετικό Φρούριο της Φορτέτζα Ρεθύμνου, στους προμαχώνες του Αγίου Παύλου, του Αγίου Ηλία, του Αγίου Λουκά και στο Επισκοπικό Μέγαρο.

Κάντα Αθανασία, Σταμπολίδης Χρ. Νικόλαος, Τζιγκουνάκη Αναστασία, Στεφανάκης Μανόλης, Παπαδάκης Μανόλης

Συστηματική ανασκαφή στην Ορνέ Αγίου Βασιλείου Ρεθύμνου

Πρόσφατα στοιχεία για τη συστηματική ανασκαφή της οχυρωμένης Μυκηναϊκής ακρόπολης της Ορνέ και την χαρακτηριστική αρχιτεκτονική της παρουσιάζονται σε αυτήν την επιτοίχια ανακοίνωση. Η ακρόπολη αυτή είναι η πρώτη που ανασκάπτεται συστηματικά στη Νότια Κρήτη.

Καπράνος Επαμεινώνδας

Μαρμάρινη επιτύμβια στήλη από τον Σταυρωμένο Ρεθύμνης

Τον Ιανουάριο του 2019 αποκαλύφθηκε μαρμάρινη επιτύμβια στήλη με παράσταση κεφαλής νεαρού ανδρός κατά τη διάρκεια σύντομης ανασκαφικής έρευνας που διενεργήθηκε από την Εφορεία Αρχαιοτήτων Ρεθύμνου στο παράκτιο τμήμα του Σταυρωμένου Δήμου Ρεθύμνης, όπου διασώζονται εκτενή αρχιτεκτονικά κατάλοιπα νεκροταφείων των κλασικών, ελληνιστικών και ρωμαϊκών χρόνων της αρχαίας πόλης του Σταυρωμένου. Το εύρημα είναι σπάνιο και αποτελεί μόλις τη δεύτερη μαρτυρία προερχόμενη από τον Σταυρωμένο, καθώς μία ακόμη παρόμοια μαρμάρινη επιτύμβια με παράσταση νεαρού κυνηγού είχε βρεθεί από περισυλλογή του 1918 (Ξανθουδίδης, Στ. 1920-1921: Νεκρικών ανάγλυφον Σταυρωμένου. ΑΔ, 6. Παράρτημα, 163-164). Η εύρεση της μαρμάρινης επιτύμβιας στήλης είναι σημαντική καθώς επιβεβαιώνει την ύπαρξη μιας εκτεταμένης νεκρόπολης που εξυπηρετούσε τις ανάγκες της σημαντικής αρχαίας πόλης του Σταυρωμένου, μιας πόλης ισχυρής, που ήδη την κλασική περίοδο φαίνεται να έχει επαφές και σχέσεις με άλλα σημαντικά κέντρα και να μην είναι γεωγραφικά απομονωμένη.

Κλάδου Μαρία, Καστανάκης Αλέξανδρος

Ανασκαφή ΥΜ III θαλαμωτού τάφου στην περιοχή του Αλμυρού ποταμού (Γάζι). Μια πρώτη παρουσίαση

Το έτος 2018 ανεσκάφη θαλαμωτός τάφος της ΥΜ III περιόδου στην περιοχή του Αλμυρού Γαζίου, με αφορμή τα έργα της ΔΕΥΑ Μαλεβιζίου για επέκταση της υφιστάμενης μονάδας αφαλάτωσης. Ο θαλαμωτός τάφος είχε λαξευτεί στον μαλακό κούσκουρα, διέθετε ασύμμετρο ελλειψοειδή θάλαμο και διατηρούσε το φράγμα της εισόδου σε ικανό ύψος. Όπως διαπιστώθηκε, ο τάφος είχε συληθεί μερικώς ήδη από την αρχαιότητα μετά την κατάρρευση της οροφής του, από το κενό που δημιουργήθηκε πάνω από τον θάλαμο και από το ανώτερο τμήμα της εισόδου. Στο εσωτερικό του βρέθηκε πλήληνη σαρκοφάγος, διάσπαρτα κτερισματικά αγγεία και άλλα αντικείμενα που συνόδευαν δυο τουλάχιστον νεκρούς. Στα Γεωμετρικά χρόνια, πάνω από την επίχωση του κατεστραμμένου θαλάμου του ΥΜ τάφου, πραγματοποιήθηκαν ταφές (;) σε αγγεία γύρω από πρόχειρη λίθινη κατασκευή, ενώ πολυάριθμα μικρότερα αγγεία, κυρίως κύπελλα και προχοΐδια, είχαν τοποθετηθεί

περιμετρικά. Ο τάφος του Αλμυρού δεν ανήκει σε οργανωμένο νεκροταφείο, αλλά βρίσκεται μεμονωμένος στον χώρο, όπως και άλλοι όμοιοι ΥΜ ΙΙΙ τάφοι που έχουν ανασκαφεί στην ευρύτερη περιοχή του Γαζίου. Εντάσσεται στην κατηγορία προϊστορικών τάφων που δέχτηκαν μεταγενέστερη ταφική ή λατρευτική χρήση, με παραδείγματα τόσο από την Κρήτη όσο και από την ηπειρωτική Ελλάδα. Στην ανακοίνωση θα παρουσιαστούν τα πρώτα αποτελέσματα της ανασκαφικής έρευνας στον τάφο και θα επιχειρηθεί μια πρώτη ερμηνευτική τους προσέγγιση.

Κονταξή Χρυσάνθη, Στραβοπόδη Ελένη

Σπήλαιο «Της του Θεού Σοφίας» στα Τοπόλια Χανίων: Προκαταρκτικές εκτιμήσεις από την αρχαιολογική έρευνα

Το σπήλαιο βρίσκεται στο δυτικό απότομο πρανές του φαραγγιού των Τοπολίων, σε υψόμετρο περί τα 370 μ. και σε απόσταση 47 χλμ. από την πόλη των Χανίων. Ο εντοπισμός πλούσιας επίχωσης στο εσωτερικό του σπηλαίου, κατόπιν σειράς αυτοψιών της Εφορείας Παλαιοανθρωπολογίας-Σπηλαιολογίας, επέβαλε τη διενέργεια μιας συστηματοποιημένης επιφανειακής διερεύνησης, κατά την οποία αποκαλύφθηκαν δάπεδα χρήσης με εστίες, κεραμική προϊστορικών κυρίως αλλά και ιστορικών χρόνων, άφθονο ζωοαρχαιολογικό υλικό, καθώς και άλλα ευρήματα, όπως σφονδύλια, οστέινα και λίθινα εργαλεία και τμήματα λύχνων. Από την προκαταρκτική σύνθεση των αρχαιολογικών δεδομένων συνάγεται η χρήση του σπηλαίου ως χώρου κυρίως οικοτεχνικών δραστηριοτήτων, ενώ παράλληλα υπάρχουν ενδείξεις για τη χρήση του και ως χώρου λατρείας σε ιστορικούς χρόνους. Η συνέχιση της έρευνας, στο πλαίσιο μάλιστα και των επικείμενων μελετών ανάδειξης του σπηλαίου, αναμένεται να επιβεβαιώσει τα πρώτα συμπεράσματα και να διαφωτίσει περαιτέρω την ύστερη προϊστορία της Κρήτης και την επικοινωνία με την υπόλοιπη Ελλάδα. Το σπήλαιο, ως αρχαιολογικό και φυσικό μνημείο, σε συνδυασμό με το φυσικό κάλλος του φαραγγιού και τη σύγχρονη λαογραφική ταυτότητα του τόπου, συμβάλλει στην ενίσχυση της αναπτυξιακής στρατηγικής της τοπικής κοινωνίας σε θέματα πολιτισμού και περιβάλλοντος.

Κοντοπόδη Δανάη, Σπηλιωτοπούλου Αλεξία

Η συνέχεια της λατρείας στα ιερά της Κεντρικής Κρήτης. Η περίπτωση του Βουρβουλίτη Δήμου Γόρτυνας

Με αφορμή την εγκατάσταση νέου φωτοβολταϊκού πάρκου στην κορυφή του όρους Βουρβουλίτη, 2.500 μ. περίπου ΒΑ της αρχαίας πόλης της Γόρτυνας, η Εφορεία Αρχαιοτήτων Ηρακλείου πραγματοποίησε επιφανειακή έρευνα στην περιοχή. Σε βραχύδες έξαρμα κάτω από την υψηλότερη κορυφή εντοπίστηκε λαθρανασκαφική δραστηριότητα και εκτεταμένες αναμοχλεύσεις. Πρόκειται για γνωστή από τις επιφανειακές έρευνες της Ιταλικής Αρχαιολογικής Σχολής αρχαία θέση, το λεγόμενο *Ιερό VII*. Το ιερό που χρονολογήθηκε αρχικά στους γεωμετρικούς χρόνους, περιλαμβάνει ορθογώνιο ανάλημμα και γειτνιάζει με μικρό βάραθρο. Πραγματοποιήθηκε περισυλλογή και σύντομη έρευνα, η οποία απέδωσε μεγάλη ποσότητα κεραμικής και τμήματα ανθρωπόμορφων και ζωόμορφων ειδωλίων και ανέδειξε τη διαχρονική χρήση του ιερού από τη ΜΜ ΙΙΙ περίοδο έως και τους ιστορικούς χρόνους. Το παράδειγμα του Βουρβουλίτη παρουσιάζει ιδιαιτερότητες, αλλά και κοινά χαρακτηριστικά, με σειρά μινωικών ιερών σε υπαίθριες θέσεις ή σπήλαια της κεντρικής Κρήτης, κυρίως όσον αφορά τον τύπο της λατρείας, αλλά και την επιβίωση ή αναβίωσή της στους ιστορικούς χρόνους.

Κουκουράκη Ανθή, Κλάδου Μαρία, Κόπακα Κατερίνα

Οργάνωση και ταξινόμηση των κινητών ευρημάτων από την επιφανειακή έρευνα στη νήσο Ντία

Το ερευνητικό και εκπαιδευτικό πρόγραμμα της επιφανειακής έρευνας που πραγματοποιεί το Πανεπιστήμιο Κρήτης στο νησί της Ντίας έχει αποδώσει μεγάλη ποσότητα κεραμικής, άφθονες εργαλειοτεχνίες αποκρουσμένου λίθου και άλλα ευρήματα των προϊστορικών και των ιστορικών χρόνων – έως και της νεότερης και της σύγχρονης εποχής. Κατά τη μελέτη των ετών 2014-2018, έμφαση δόθηκε στη συστηματική οργάνωση των ποικίλων και διαχρονικών, ακριβώς, κατηγοριών τεχνέργων, με βασικό οδηγό την προέλευσή τους, αναδεικνύοντας έτσι και τις εκάστοτε συναφείς χωρικές μαρτυρίες. Δεδομένα όπως ο χαρακτήρας, ο βαθμός ομοιογένειας, η πυκνότητα και το εύρος της διασποράς των αντικειμένων οδήγησαν και στην αναγνώριση/ταυτοποίηση και στη χρονολόγηση των θέσεων εύρεσής τους. Ανάμεσα στα πολλά προϊστορικά ευρήματα που προήλθαν από τις ευρύτερες περιοχές που διερευνήθηκαν στο νότιο και το κεντρικό τμήμα του νησιού, σταθερή είναι η παρουσία κεραμικής – στην παραθαλάσσια ζώνη με τα καλά προστατευμένα φυσικά αγκυροβόλια προς την Κρήτη όσο και στα ισόπεδα των ενδιάμεσων τους χερσονήσων, και στα κατά κανόνα ομαλά πρηνή των λόφων βορειότερα. Στην ανακοίνωση θα παρουσιαστούν τα κριτήρια ταξινόμησης που υιοθετήσαμε και το εν γένει μεθοδολογικό πλαίσιο που επεξεργαστήκαμε για τη συνολική οργάνωση της μελέτης του επιφανειακού αρχαιολογικού υλικού της Ντίας. Θα διατυπωθούν, επίσης, μερικές προκαταρκτικές σκέψεις για τα ευρήματα, μέσα κυρίως από το παράδειγμα της προϊστορικής κεραμικής.

Λιμαντζάκη Λαμπρινή

Ενσφράγιστες λαβές από το οικόπεδο της Αγροτικής Τράπεζας στην πόλη των Χανίων

Σε οικόπεδο της Αγροτικής Τράπεζας στην κεντρική οδό Σκαλίδη της πόλης των Χανίων κατά το χρονικό διάστημα 2004-2006, αποκαλύφθηκε τμήμα κεραμικού εργαστηρίου που σχετίζεται με την παραγωγή πήλινων οξυπύθμενων αμφορέων για κρασί και λάδι. Μια πρώτη παρουσίαση του εργαστηρίου πραγματοποιήθηκε το 2006 (βλ. Λιμαντζάκη Λ. Κεραμικοί κλίβανοι της εποχής της ρωμαιοκρατίας στην Κυδωνία, *Πεπραγμένα του 1' Διεθνούς Κρητολογικού Συνεδρίου* (Χανιά 2006), τόμος Α5 Φιλολογικός Σύλλογος «Ο Χρυσόστομος» Χανιά 2011, 263-276). Μια σημαντική ομάδα των ευρημάτων συνιστούν οι 550 περίπου ενσφράγιστες λαβές που βρέθηκαν κατά την ανασκαφή, οι οποίες είτε είναι προϊόντα του εργαστηρίου είτε προϊόντα εργαστηρίων από τη Ρόδο και την Κω που εισήχθησαν. Στο πλαίσιο της παρούσας ανακοίνωσης θα επιχειρηθεί μια πρώτη παρουσίαση των αντιπροσωπευτικότερων ομάδων των ενσφράγιστων λαβών αμφορέων.

Μουτσοπούλου Ευαγγελία, Κατηφόρη Μαριάννα, Χρονάκη Δάφνη

Μελέτη στερέωσης και αποκατάστασης του πύργου και του ναού του Αγίου Παντελεήμονα στη Βόιλα Σητείας Λασιθίου

Η Βόιλα Σητείας, στο Δημοτικό Διαμέρισμα Λεύκης του Δήμου Σητείας Λασιθίου, οικισμός της κρητικής υπαίθρου ο οποίος συνιστά εξ ολοκλήρου αρχαιολογικό χώρο, αποτελεί μοναδικό σύνολο αρχιτεκτονικής με μνημεία της βενετικής και της οθωμανικής περιόδου. Στα πλαίσια της μακροχρόνιας προσπάθειας της αρχαιολογικής υπηρεσίας για την προστασία, ανάδειξη

και διαχείριση της Βόιλας, και εξαιτίας της κακής κατάστασης διατήρησης του Πύργου και του ναού του Αγίου Παντελεήμονα, εκπονήθηκε, με ανάθεση από την Εφορεία Αρχαιοτήτων Λασιθίου, μελέτη στερέωσης και αποκατάστασης των δύο μνημείων. Η μελέτη περιλαμβάνει την πλήρη αποτύπωση των δύο οικοδομημάτων, την αρχαιολογική και ιστορική τεκμηρίωση, την ανάλυση των κατασκευαστικών φάσεων και των επιμέρους αρχιτεκτονικών χαρακτηριστικών τους και τις προτάσεις στερέωσης και αποκατάστασης συνοδευόμενες από θεμελιώδεις προδιαγραφές υλοποίησης και οικονομοτεχνικές προμετρήσεις. Η στερέωση και αποκατάσταση των μνημείων σκοπό έχει να άρει τους άμεσους κινδύνους, να τα προστατεύσει από περαιτέρω φθορά, να αποκαταστήσει αισθητικά την εικόνα τους και να τα καταστήσει επισκέψιμα με ασφάλεια.

Μουτσοπούλου Ευαγγελία, Χρονάκη Δάφνη

Μελέτη στερέωσης-άρσης ετοιμορροπίας του συγκροτήματος του Επισκοπείου στη Φουρνή Λασιθίου

Το κτιριακό συγκρότημα του Επισκοπείου στο Επάνω Χωριό Φουρνής, καταλαμβάνει το κεντρικό τμήμα του οικισμού του Επάνω Χωριού. Χρονολογείται από τον 16ο αιώνα, με σημαντικές προσθήκες την περίοδο της τουρκοκρατίας, και αποτελούσε την κατοικία με τα βοηθητικά κτίσματα ισχυρής οικογένειας. Κατά την οθωμανική περίοδο στέγασε την έδρα της Επισκοπής Πέτρας. Σήμερα ανήκει κατά ένα μέρος στην Εκκλησία και το υπόλοιπο σε διάφορους ιδιοκτήτες. Είναι κηρυγμένο ως ιστορικό διατηρητέο μνημείο. Η απουσία οποιαδήποτε συντήρησης μετά τη σταδιακή εγκατάλειψή του οδήγησε σε μεγάλες φθορές και καταρρεύσεις, με επικινδυνότητα τόσο για τα ίδια τα κτίσματα όσο και για τους κοινόχρηστους χώρους του οικισμού. Το Δεκέμβριο του 2016 εκπονήθηκε μελέτη, με ανάθεση από την Εφορεία Αρχαιοτήτων Λασιθίου, για την υποστύλωση και τη λήψη άμεσων στερεωτικών μέτρων με σκοπό την άρση της ετοιμορροπίας στα πλέον επικίνδυνα τμήματα του συγκροτήματος. Πραγματοποιήθηκε αποτύπωση του συγκροτήματος με την μέθοδο της φωτογραμμετρίας, αποτύπωση της παθολογίας και των αιτίων των κύριων βλαβών. Οι στερεωτικές προτάσεις που προέκυψαν είχαν ως προτεραιότητα την άρση της ετοιμορροπίας και όχι την πλήρη αποκατάσταση των κτισμάτων. Βάσει της αποτύπωσης και της αρχαιολογικής έρευνας, έγινε συσχετισμός των καταρρεύσεων με την αρχική μορφή και ογκομετρία, ώστε να είναι συμβατές οι στερεωτικές εργασίες με μελλοντικές εργασίες αποκατάστασης.

Μποτωνάκη Αθηνά, Τουλγαρίδης Κωνσταντίνος

Μελέτη προσέγγισης της κατασκευής του Νέου Αρχαιολογικού Μουσείου Ρεθύμνου

Η ανάγκη της δημιουργίας του Νέου Αρχαιολογικού Μουσείου Ρεθύμνου και η θέση που επιλέχτηκε για τη μελλοντική κατασκευή του, καθώς και το γεγονός ότι θα παρουσιάζει τη διαχρονική ιστορία του τόπου από την απώτερη αρχαιότητα μέχρι και τους νεότερους χρόνους, μας προκάλεσε για να το αναλάβουμε ως θέμα διπλωματικής εργασίας στο Τμήμα Αρχιτεκτόνων του Αριστοτέλειου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης και να το ολοκληρώσουμε το 2017. Η επεξεργασία του θέματος έγινε σύμφωνα με τη χωροθέτηση, την υπουργική απόφαση για τον χωροταξικό σχεδιασμό και τη μουσειολογική προμελέτη. Η περιοχή χωροθέτησης με ανομοιογενή χαρακτήρα καθόρισε την αρχική μας επιθυμία να σχεδιάσουμε ένα κτήριο αποστασιοποιημένο από το άμεσο αστικό περιβάλλον, δημιουργώντας ένα νέο

τοπόσημο σε διάλογο με το κτήριο της Νομαρχίας στον ίδιο άξονα και το ενετικό φρούριο Fortezza, σύμβολο της πόλης του Ρεθύμνου, που βρίσκεται στο άλλο άκρο της θέσης. Ο νέος αυτός τόπος με ανοίγματα για οπτική φυγή προς τη θάλασσα και τον ουρανό, δίνει τη δυνατότητα στον επισκέπτη να παρακολουθήσει την εξέλιξη της ιστορίας της Περιφερειακής Ενότητας Ρεθύμνου, σε μια συνεχή επαφή με το πέλαγος που συνέβαλε στην εξωστρέφεια του κρητικού πολιτισμού ήδη πριν τους μινωικούς χρόνους. Ειδική έμπνευση αποτέλεσε για την εργασία μας αυτή ο πολύ μεγάλος αριθμός μινωικών λαρνάκων από την Περιφερειακή ενότητα Ρεθύμνου και κυρίως από την ΥΜ ΙΙΙ Νεκρόπολη των Αρμένων, για τις οποίες δημιουργήσαμε μια ειδική ενότητα στον χώρο του Αρχαιολογικού Μουσείου Ρεθύμνου.

Νικηφόρος Κωστής, Τσαγανός Ηλίας, Χαλκιαδάκη Μαρία και Αλέρτας Νίκος, Καραγιαννάκης Στέλιος, Κυδωνάκης Φραγκίσκος, Τρουλλινού Φωτεινή
Εργασίες του Τμήματος Συντήρησης της Εφορείας Αρχαιοτήτων Ρεθύμνου την τριετία 2017-2019

Στην ανηρτημένη ανακοίνωση θα παρουσιαστεί το έργο που επιτελέσθηκε από το Τμήμα Συντήρησης της Εφορείας Αρχαιοτήτων Ρεθύμνου την τριετία 2017-2019. Ενδεικτικά θα παρουσιαστούν οι εργασίες που αφορούν τη συντήρηση κεραμικών και μετάλλινων ευρημάτων από το Πάνορμο και τη Μαγνησία, σωστικά μέτρα στα ψηφιδωτά Γουλεδιανών και Αργυρούπολης, συντήρηση εικόνων από Βισταγή και Ρούστικα, συντήρηση τέμπλου από τον Φουρφουρά, καθώς και σωστικά μέτρα για την προστασία των τοιχογραφιών του ναού του Αγίου Γεωργίου θέση Αρτός Αγίου Κωνσταντίνου.

Παπαδάκη Χριστίνα

Μινωικοί αποθέτες θεμελίωσης: Κριτήρια ταύτισης, τυπολογία, βασικά χαρακτηριστικά και ερμηνείες

Η πρακτική της στοχευμένης και κοινωνικά οργανωμένης απόθεσης προσφορών στα θεμέλια ή και στους μεταβατικούς χώρους (δάπεδα, κατώφλια, τοιχοδομές) των κτηρίων καταγράφεται από την εποχή των πρώτων (ημι)μόνιμων αγροτικών εγκαταστάσεων. Κατευθύνεται από την αρχέγονη συμπεριφορική φόρμουλα της απόκρυψης και χαρακτηρίζεται από ποικιλομορφία που αποδίδεται σε κοινωνικοβιολογικές ανάγκες, ασυναίσθητες συμπεριφορικές εκδηλώσεις και αυθόρμητες αντιδράσεις. Οι τελευταίες, συνδέονται με συγκεκριμένα (ιδεο)κίνητρα, στα οποία συμπεριλαμβάνονται, μεταξύ άλλων, η εξασφάλιση της θεϊκής εύνοιας και η προστασία από ανεξήγητες, και γι' αυτό επικίνδυνες, καταστάσεις, όπως τα φυσικά φαινόμενα. Το βαθιά ριζωμένο, διαπολιτισμικά και διαχρονικά, έθιμο των τελετών θεμελίωσης, που επιβιώνει με τη μορφή πρόληψης ως τις μέρες μας, είναι ελάχιστα γνωστό στον Μινωικό πολιτισμό, κυρίως, λόγω της περιορισμένης αρχαιολογικής του ορατότητας. Την ένδεια των ανασκαφικών δεδομένων επιτείνει η απουσία αντίστοιχων γραπτών και εικονογραφικών μαρτυριών ενώ πρόσθετα προβλήματα δημιουργεί η δυσκολία συνεννόησης στο επίπεδο της ορολογίας. Στην ανακοίνωση παρουσιάζονται βασικοί τύποι αποθέσεων θεμελίωσης μέσα από συγκεκριμένα παραδείγματα. Ιδιαίτερη έμφαση δίδεται στις αποθέσεις που σηματοδοτούν την ανέγερση ή την ανακατασκευή κτηρίων κοσμικού χαρακτήρα, όπως τα ανάκτορα και οι επαύλεις, καθώς συνοδεύονταν από συλλογικές εορτές συμποτικού και συνεστιακού χαρακτήρα. Μέσα από τα παραπάνω επιχειρείται η σκιαγράφηση του τελετουργικού της θεμελίωσης των κτηρίων στο πλαίσιο του Μινωικού

πολιτισμού, ενώ η παράθεση των σχετικών θεωρητικών προσεγγίσεων αποσκοπεί στην, κατά το δυνατόν, πληρέστερη κατανόησή του.

Παπαδόπουλος Νίκος, Cantoro Gianluca, Σιμυρδάνης Κλεάνθης, Αργυρίου Νάσος, Ψαρουδάκης Κυριάκος

Ανασυνθέτοντας την οικιστική ανάπτυξη της κρητικής πόλης με γεωφυσικές τεχνικές: Η περίπτωση της Ονιθέ

Η αρχαιολογική θέση Ονιθέ βρίσκεται στα νότια της πόλης του Ρεθύμνου στα ΝΑ του σύγχρονου οικισμού των Γουλεδιανών και σε υψόμετρο περίπου 600 μέτρων. Η ύπαρξη της θέσης είναι γνωστή από την συστηματική ανασκαφική έρευνα που πραγματοποιήθηκε από το Νικόλαο Πλάτων την περίοδο 1954-1957, που έφεραν στο φως δύο οικίες, ενώ μελετήθηκαν επίσης η ακρόπολη και μία μνημειακή κρήνη στα όρια της αρχαίας πόλης. Η ταυτότητα της αρχαίας πόλης δεν έχει ακόμη εξακριβωθεί καθώς κατά καιρούς έχει αναζητηθεί στα ερείπια της η αρχαία πόλη Φαλάννα ή η Οσιμίδα. Ωστόσο, αρκετά στοιχεία συνηγορούν πως η θέση αυτή μπορεί να ταυτιστεί με το πρώιμο διοικητικό κέντρο της αρχαίας Ρίθυμνας, το οποίο όμως αποτελεί ακόμα σήμερα ανοικτό επιστημονικό ερώτημα. Στο πλαίσιο της συνέχισης της αρχαιολογικής έρευνας στην Ονιθέ και του νέου εγκεκριμένου πενταετούς προγράμματος ανασκαφικής- γεωφυσικής έρευνας (2018-2022), πραγματοποιήθηκε το καλοκαίρι του 2019 πρωταρχική γεωφυσική διερεύνηση γύρω από την «οικία Α» που είχε ανασκαφεί από τον Νικόλαο Πλάτων. Τα αποτελέσματα των μετρήσεων με τις μεθόδους της μαγνητικής και ηλεκτρικής χαρτογράφησης και του γεωραντάρ ήταν αρκετά ενθαρρυντικά αφού υποδείχτηκαν αρκετά υπεδάφεια χαρακτηριστικά τα οποία είναι πιθανόν να σχετίζονται με αρχιτεκτονικά λείψανα. Τα πλέον χαρακτηριστικά αρχιτεκτονικά λείψανα εντοπίζονται στα βόρεια και στα νότια της «οικίας Α». Οι κτιριακές αυτές δομές φαίνεται να έχουν παρόμοιο προσανατολισμό (ΝΔ-ΒΑ) αλλά διαφορετικό από την υπάρχουσα «οικία Α», γεγονός που υποδηλώνει διαφορετική φάση κατασκευής. Οι διαστάσεις της βόρειας κατασκευής είναι ~10 x 3.5 μέτρα και της νότιας διαστάσεις ~13 x 4 μέτρα. Στα δυτικά της «οικίας Α» εντοπίζονται δύο γραμμικές δομές και δύο περιοχές που ενδεχομένως σχετίζονται με στρώμα καταστροφής. Αυτόνομα, κάθε μία από τις γεωφυσικές τεχνικές έδωσε διαφορετικές πληροφορίες για τα υπεδάφεια αρχιτεκτονικά χαρακτηριστικά ανάλογα με την μετρήσιμη ιδιότητα, ενώ η συνδυαστική εφαρμογή των διαφορετικών γεωφυσικών μεθόδων ενίσχυσε και επιβεβαίωσε συγκεκριμένες γεωφυσικές ανωμαλίες. Τα στοιχεία που συλλέχτηκαν στην έκταση που διερευνήθηκε (πλέον των 600 τετραγωνικών μέτρων) μπορούν να συμπληρώσουν τις αρχαιολογικές πληροφορίες για την ύπαρξη αρχαιολογικών κατασκευών στην περιοχή και να βοηθήσουν προς την διατύπωση μίας πιο ολοκληρωμένης άποψης για την οικιστική ανάπτυξη της περιοχής.

Παπαδόπουλος Νίκος, Τσιγωνάκη Χριστίνα, Θεοδούλου Θεοτόκης, Μοσχόβη Γεωργία
Ανάδειξη των ορεινών και θαλάσσιων πολιτιστικών τοπίων της Κρήτης: Η περίπτωση του Μιραμπέλου

Οι χώροι πολιτιστικής κληρονομιάς απειλούνται από ποικιλόμορφους φυσικούς και ανθρωπογενείς παράγοντες και για τον λόγο αυτό απαιτούνται καινοτόμα και αποτελεσματικά εργαλεία για τη συστηματική παρακολούθηση των τοπίων και της πολιτιστικής κληρονομιάς. Για την αντιμετώπιση των προαναφερθέντων προκλήσεων πρέπει να ενεργοποιηθούν δράσεις που περιλαμβάνουν την συλλογή πρωτότυπου αρχαιολογικού και

ιστορικού υλικού, την μελέτη και ανάλυση των περιβαλλοντικών συνθηκών των αρχαιολογικών θέσεων, την τεκμηρίωση και χαρτογράφηση θέσεων με μεθόδους γεωπληροφορικής και την ανάπτυξη εφαρμογών εικονικής πραγματικότητας για την ανάδειξη και προβολή του φυσικού και πολιτισμικού τοπίου. Στο πλαίσιο αυτό, μέσα από το έργο ΔΙΑΤΟΠΟ, το Ίδρυμα Τεχνολογίας και Έρευνας (ΙΤΕ), με τη συμμετοχή και συνεργασία της Εφορείας Αρχαιοτήτων Λασιθίου, της Εφορείας Εναλίων Αρχαιοτήτων και του Πανεπιστημίου Κρήτης, θα αναπτύξει και θα υλοποιήσει δράσεις τεκμηρίωσης και ανάδειξης του θαλάσσιου και ορεινού πολιτιστικού και φυσικού περιβάλλοντος, με έμφαση σε δύο συγκεκριμένες θέσεις στο ανατολικό Μιραμπέλο, της Ελούντας και της Οξιάς. Αυτές, μια παράκτια και μια ορεινή θέση αντίστοιχα, χαρακτηρίζονται από απaráμιλλο φυσικό κάλλος και κοινή διαχρονική πολιτιστική διαδρομή. Το έργο βρίσκεται σε συμφωνία με τις προτεραιότητες της στρατηγικής Έξυπνης Εξειδίκευσης και της βιώσιμης ανάπτυξης της Κρήτης και τα αποτελέσματά του θα ενδυναμώσουν την περιφερειακή οικονομία στον τομέα του εναλλακτικού τουρισμού και της τουριστικής επισκεψιμότητας, μέσω της ανάδειξης της πολιτιστικής κληρονομιάς και του φυσικού περιβάλλοντος, ως βασικών πυλώνων στην προσπάθεια εμπλουτισμού και αναβάθμισης του τουριστικού προϊόντος.

Σαπουνά-Σακελλαράκη Έφη

Ζώμινθος 2017-2019

Από το 2017 έως το 2019 ανασκάφηκαν οι χώροι στο βόρειο, ανατολικό και δυτικό τμήμα του Κεντρικού Κτηρίου, που αποκάλυψαν χώρους εργαστηριακούς, δύο, τουλάχιστον, νέες εισόδους, πολυώροφο χώρο στο νοτιοδυτικό τμήμα με πλήθος τοιχογραφιών, ΥΜΙΑ κεραμεικής, αλλά και παλαιότερης, θρησκευτικό κέντρο κα. Πλήθος ΥΜΙΑ κεραμεικής αλλά και πρώιμης, παλαιοανακτορικής εποχής, λίθινα σκεύη και χάλκινα αντικείμενα, σφραγίδες κλπ τα οποία επιβεβαιώνουν τον πολιτικό και θρησκευτικό χαρακτήρα του κτηρίου.

Σερπετσιδάκη Ιωάννα

Σωστική ανασκαφική έρευνα στον Πόρο Ηρακλείου

Η συνεχιζόμενη σωστική ανασκαφική έρευνα σε ιδιωτικά οικόπεδα στον Πόρο Ηρακλείου, κοντά στο σημερινό λιμάνι της πόλης του Ηρακλείου, εξακολουθεί να φέρνει στο φως τμήματα του μινωικού λιμενικού οικισμού του Πόρου-Κατσαμπά, που χαρακτηρίζεται ως το επίγειο της Κνωσού. Ήδη από τις αρχές του εικοστού αιώνα σημειώνεται η σπουδαιότητα της θέσης από τους ερευνητές του μινωικού πολιτισμού με περισυλλογές και ανασκαφές. Ο σημαντικός αυτός οικισμός είχε οικιστικό, βιοτεχνικό και εμπορικό χαρακτήρα και άμεση σχέση με το ανάκτορο της Κνωσού. Τα ευρήματα καλύπτουν όλες τις φάσεις του μινωικού πολιτισμού, από την προανακτορική μέχρι και τη μετανακτορική περίοδο. Οι πρόσφατες ανασκαφές προσθέτουν επιπλέον στοιχεία και συμβάλλουν στην έρευνα και στην κατανόηση αυτού του σημαντικού μινωικού λιμενικού οικισμού.

Τζιγκουνάκη Αναστασία, Γκανέτσος Θεόδωρος, Δασκαλάκης Νίκος, Κοντογιάννη Βίκυ

Ταυτοποίηση χρωστικών σε θραύσματα τοιχογραφιών από τη συστηματική ανασκαφή στη θέση Καλό Χωράφι του Δ. Μυλοποτάμου: Προκαταρκτικά αποτελέσματα

Στο πλαίσιο της συστηματικής ανασκαφικής έρευνας που πραγματοποιείται από το 2014 στη θέση Καλό Χωράφι Μυλοποτάμου, όπου διερευνάται εκτεταμένο συγκρότημα της MM IIIA-

ΥΜ ΙΑ περιόδου, αποκαλύφθηκαν σπαράγματα πολύχρωμων τοιχογραφιών σε επάλληλα στρώματα. Επίσης κατά τόπους έχουν εντοπιστεί μικροί μαλακοί λίθοι που δίνουν την εντύπωση χρωστικών υλών. Αντικείμενο της ανακοίνωσης αποτελεί η αναγνώριση, με χρήση μη καταστρεπτικών φασματοσκοπικών μεθόδων, των χρωστικών που φέρουν τα κονιάματα, και παράλληλα των μικρών λίθων που ερμηνεύτηκαν ως χρωστικές ύλες από τον Χώρο 6 του συγκροτήματος, του οποίου έχει ολοκληρωθεί η ανασκαφή.

Τζιγκουνάκη Αναστασία, Κοντογιάννη Βίκυ

Ταυτοποίηση σκωριών και μεταλλικών αντικειμένων από τη συστηματική ανασκαφή του ΜΜ ΙΙΑ-ΥΜ ΙΑ συγκροτήματος στη θέση Καλό Χωράφι του Δ. Μυλοποτάμου:

Προκαταρκτικά αποτελέσματα

Ποιοτική-στοιχειακή ανάλυση πραγματοποιήθηκε σε σκωρίες και μεταλλικά αντικείμενα από τη συστηματική ανασκαφή στο Καλό Χωράφι Μυλοποτάμου, με τη μέθοδο Φασματοσκοπίας Φθορισμού Ακτινών Χ για τον προσδιορισμό της χημικής τους σύστασης. Τα αποτελέσματα της ανάλυσης υποδεικνύουν ομοιογένεια ως προς την επιλογή των πρώτων υλών της πυρομεταλλουργίας και επιτυχή εκμετάλλευσή τους για την πλήρη ανάκτηση του χαλκού.

Τρουλλινού Αμαλία

Συντήρηση κινητών ευρημάτων από την ανασκαφή του Κεντρικού Τομέα ΙΙ της Ελεύθερνας

Στην επιτοίχια ανακοίνωση παρουσιάζονται οι φθορές και οι εργασίες συντήρησης κεραμικών ευρημάτων της προϊστορικής και βυζαντινής εποχής από την ανασκαφή του Πανεπιστημίου Κρήτης στο Πυργί της Ελεύθερνας (Τομέας ΙΙ – Κεντρικός).

Φραιδάκη Αθηνά

Σωστική ανασκαφή πρωτοβυζαντινής θέσης στην Αξό Μυλοποτάμου: Παρουσίαση της κεραμικής

Τον Σεπτέμβριο του έτους 2014 πραγματοποιήθηκε από την πρώην 28η ΕΒΑ σωστική ανασκαφή σε οικοπέδο ιδιώτη εντός του οικισμού Αξού του Δήμου Μυλοποτάμου, σε συνέχεια δοκιμαστικών τομών που πραγματοποιήθηκαν από την πρώην ΚΕ΄ ΕΠΚΑ την ίδια χρονική περίοδο και οι οποίες αποκάλυψαν θεμέλια τμημάτων τοίχων κτηρίου στο ανατολικό και δυτικό τμήμα του οικοπέδου. Η σωστική ανασκαφή της πρώην 28ης ΕΒΑ, η οποία δεν έχει ολοκληρωθεί, επικεντρώθηκε στην έρευνα του στρώματος καταστροφής που κάλυπτε τον χώρο μεταξύ των προαναφερομένων αποκαλυπτόμενων τμημάτων τοίχων, το οποίο έδωσε αρκετή κεραμική, χάλκινα νομίσματα, χάλκινα ελάσματα, σιδερένια καρφιά και λίγα υφαντικά βάρη. Η κεραμική που μελετήθηκε περιλαμβάνει θραύσματα εισηγμένων αγγείων λεπτής ποιότητας κεραμικής, αμφορέων, χυτρών και αγγείων σερβιρίσματος, τα οποία βρίσκονται σε χρήση τη μεταβατική περίοδο του 7ου - 8ου μ. Χ. αιώνα.

ΑΕΚ 5

ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ
Υπουργείο Πολιτισμού και Αθλητισμού